

ОСНОВЕ СТИЛИСТИКЕ

У СФЕРИ МИСИЈЕ И КОМУНИКАЦИЈЕ ЦРКВЕ

- Предавања из другог семестра у оквиру предмета *Сакрална комуникација са основама стилистике* -

Напомене:

1. Основну литературу за припремање испита представља књига К. Кончаревић *Сакрална комуникација: норме, традиције, средства у издању Православног богословског факултета* (Београд, 2013), као и предавања која следе.
2. За улажење у проблематику језика и мисије Цркве (предавања из првог семестра) препоручује се књига Ј. Стамулиса *Савремено православно мисионарско богословље у издању Православног богословског факултета* (Београд, 2005, стр. 133-157).
3. За усвајање појмова и представа о језику у контексту литургијске обнове (предавања из првог семестра) препоручује се књига прот. В. Вукашиновића *Литургијска обнова у XX веку у издању Православног богословског факултета, Беседе и ФИДЕБ-а* (Београд – Нови Сад - Вршац, 2001, стр. 113-147).
4. Тематске целине *Језик у патристичкој мисли, Богослужбени језик СПЦ и Комуникационо понашање монаха у српској говорној и социокултурној средини* (предавања из првог семестра) могу се припремити по књизи К. Кончаревић *Језик и православна духовност* (Каленић, Крагујевац, 2006, стр. 43-55, 223-263 и 277-306).

Појам функционалних стилова

Свако ко влада одређеним језиком мења свој исказ у зависности од тога *где, с ким и о чему* говори. Ова чињеница условљава истраживање језика не као једног монолитног система, већ као система који се различито понаша у различитим сферама употребе.

Ову констатацију илустроваћемо на неколико примера из популарног дела француског писца Рејмона Кеноа *Стилске вежбе* у бриљантном преводу Данила Киша:

- (1) Једног дана око подне крај парка Монсо, на задњој платформи једног скоро сасвим попуњеног аутобуса на линији S (сада линија 84), спазих једну особу с јако дугим вратом и са меким шеширом на коме је био платени гајтан уместо пантљике. Човек се одједном обрати свом суседу тврдећи да му овај гази по ногама сваки пут када се путници пењу или силазе. Но он одједном напусти дискусију и баци се на једно слободно место. Два сата касније поново га угледах пред станицом Сен Лазар где увелико разговара с неким пријатељем који му је саветовао да смањи рез на капуту, тако што ће дати неком спретном кројачу да му још мало подигне горње дугме.
- (2) Имам част известити вас, као непристрасан сведок и строги судија, о следећим догађајима. Тога дана око подне нашао сам се на платформи аутобуса који је ишао Улицом Курсел у смеру Трга Шампере. Речени аутобус био је попуњен, чак више него попуњен, ако смем тако да се изразим, јер је кондуктер примио неколико „падобранаца“ преко реда, и то без икаквог дубљег разлога, само из претеране добротe срца која га је натерала да прекрши правила, те стога му се може опростити. При сваком заустављању путници који су се пењали и силазили изазивали су извесну гужву која је једног од истих путника натерала да уложи свој не баш стидљиви протест. Са своје стране могу још потврдити да је поменути путник сео у најкраћем могућем року. Овом свом кратком излагању могао бих додати још следећу допуну: пружи ми се била прилика да горепоменутој личности поново спазим, нешто мало касније, у друштву једне друге личности коју нисам успео да идентификујем. Конверзација коју су они водили са доста вештине тицала се, по свему судећи, неких естетичких питања. Имајући у виду све горенаведене чињенице, најпонижније Вас молим, господине Инспекторе, да ме упутите какве све консеквенце могу да извучем и каква ми дајете упутства у вези са поменути догађајем. У очекивању Вашег одговора, господине Инспекторе, примите изразе мога најдубљег и најискренијег поштовања.
- (3) Беше, реко би, око поднева кад се попех на аутобус. Уђем ти ја, платим карту, је ли, све је било у реду, кад гле, спазих једног зврндова са вратом, бог те видео, ко у жирафе, с неком узицом око

шешира. Гледам ти га ја и мислим се - мора да је неки зевзек, кад гле ти њега, он поче да опомиње једнога до себе. Еј, ви, вели он њему, могао би да припазите! Врло намерно, вели, газите непрестано по мојим ногама! Овај ти, баш га брига, седе. Ко балван. Прођем ти ја мало после поред оног споменика код Сен Лазара и гле, кога то видим - онај исти се натеже с неким билмезом његове сорте. Виш, вели му овај други, требао би, да ставиш још једно дугме на тај твој капут, вели му на крају.

- (4) У аутобусу на линији S, дугом 10 метара, широком 3 метра, високом 6, на 3 км и 60 м од полазне станице, у тренутку када је био под оптерећењем од 48 особа, тачно у 12 часова и 17 минута, једно лице мушког пола, старо 27 година, 3 месеца и 6 дана, висине 1 м и 72 цм, тежине 65 кг, број шешира 35, дужина пантљике 60 цм, обрати се једном човеку од 48 година, 4 месеца и 3 дана, висине до 1 м и 68 цм, тежине 77 кг, са 14 речи чије је укупно трајање било 5 секунди и које су алудирале на присилно премештање од 15 до 20 центиметара. Он затим седе на неких 1 м и 10 цм даље. Равно 57 минута касније он се налазио на 10 метара од станице Сен Лазар, улаз у предграђе, и шетао се тамо-амо стазом од 30 метара дужине, а са једним другом од 28 година, висине 1,70 м, тежине 71 кг, који му је дао савет од 15 речи: да премести у правцу зенита једно дугме од 3 центиметра у пречнику.

- (5) Ћосав као тањир, с капом и покуњен,

Један кржљав клипан с вратом попут врча
Спремаше се дуго, сред свагдашњег грча,
На тај аутобус, најчешће попуњен.

Деветка, десетка, ил' је можда то S.
Платформа, климава попут звечке дечје.
Належе гомила на груди му зечје.
А буржуји бесни пале цигар „londres“.

Млад жирафон, већ поменут у почетној строфи,
Нађе се у гужви где је свако „фин“,
И где свако тежи туђој катастрофи.

Да се спасе муке разроке на путу,
Седе. Време тече. Затим један факин
Гледао му дуго дугме на капуту.

Упоређујући ове текстове, можемо приметити неподударности у облику израза. Разлике у језичкој форми – при истом садржају говора – само су

стилистички маркиране. Поставља се питање: зашто су потребне различите стилске форме за један исти садржај, за једну исту мисао (или мисли), у различитим случајевима, од различитих корисника језика? Главни разлог је тај што у реалној употреби језика у сваком друштву у одређено време објективно учествују такве комуникативне навике и норме услед којих се из општег потенцијала језика прави извесни *избор*, који није једнак за различите услове вербалног општења.

Сасвим је извесно да на стилистичку форму говора, на избор језичких средстава са овом или оном стилистичком нијансом, утичу околности, услови у којима се одвија комуникација, циљ који говорници желе да остваре, као и њихове индивидуалне одлике (узраст, психолошка структура, социјална припадност, културни и образовни ниво, афинитети итд.).

Примери које смо навели показују да се једна иста тема може исказати на различите начине, различитим језичким средствима. На стилистичке нијансе, такође, утичу форме реализације исказа - усмена или писмена.

Стилистичке разлике у исказима условљене су следећим чиниоцима:

- 1) циљем који стоји пред саговорницима;
- 2) условима под којима се одвија комуникација;
- 3) индивидуалним особеностима говорника;
- 4) темом (у мањем степену);
- 5) формом израза (усмена или писмена).

Функционални прилаз дефинисању и издвајању стила подразумева узимање у обзир услова у којима се одвија комуникација. Ближе одредити те услове значи, пре свега, уважавати чиниоце који утичу на језичку форму говора, на избор ових или оних језичких средстава. Сви ови чиниоци, у начелу, деле се на *субјективне* и *објективне*.

У субјективне чиниоце убрајају се:

- 1) *социјално-економски чиниоци* (професија, ниво образовања, друштвени положај, имовни статус);
- 2) *психолошке особености говорника* (карактер, темперамент);

3) *расположење у тренутку говора;*

4) *узраст говорника.*

У објективне чиниоце спадају:

1) *форма говора* (писмена или усмена);

2) *тип говора* (монолог, дијалог или полилог);

3) *врста комуникације* (јавна или приватна);

4) *жанр говора* (на пример, јавно предавање, приватно писмо, пословни документ, интервју, енциклопедијска одредница, новински чланак итд.);

5) *сфера друштвене делатности у којој се одвија општење.*

Субјективни чиниоци на различите начине утичу на квалитет исказа. На пример, узбуђеност говорника може узроковати повишену експресивност и емоционалност изражавања, које одсуствују ако се исти говорник у тренутку општења осећа спокојно, сталожено. Међутим, мора се признати да субјективни фактори нису једини моменти који утичу на стилски систем језика. Ова језичка црта не зависи само од индивидуалне воље појединца - она је битно подређена и условима у којима функционише језик, а које одређују објективни фактори.

Језик као социјална појава остварује различите функције. Те функције диференцирају се и различито реализују у разним сферама људске делатности. Постоје три основне комуникативне функције језика:

1) *функција општења;*

2) *функција саопштавања;*

3) *функција деловања.*

Ради адекватне реализације ових функција формирали су се посебни варијетети сваког националног језика, који се, сваки за себе, одликују специфичним *лексичко-фразеолошким* и *граматичким* средствима која се користе или као искључива или као доминантна средства у свакој конкретној сфери употребе језика. Ти варијетети везани за различите сфере употребе језика називају се *функционалним стилевима*.

У зависности од основних функција које реализују, издвајају се следећи стилови:

- 1) *разговорни* (доминира функција општења);
- 2) *научни* (функција саопштавања);
- 3) *административни* (функција саопштавања);
- 4) *публицистички* (функција деловања);
- 5) *књижевноуметнички* (функција деловања).

Овде треба имати у виду да се комуникативне функције често преплићу. Због тога се, на пример, у публицистичком стилу функцији деловања, у мањој или већој мери, може придодати и комуникативно-информациона функција (функција општења), што се налази у непосредној зависности од конкретног жанра. Тако се и у језику књижевности неретко преплићу функције саопштавања, деловања, као и естетска функција.

Када су у питању границе стилова, потребно је обратити пажњу на два момента. Прво: главнину језичког материјала, у било ком функционалном стилу, чине општејезичка, односно стилски неутрална средства. Друго: аутономност засебних стилова представља веома релативан појам. Функционални стилови, наиме, не образују затворене системе: напротив, међу њима постоји чврста међузависност и узајамна условљеност. Њихове границе су прилично растегљиве и отуда веома тешко строго одредиве. Ипак, они се најчешће разврставају на следећи начин:

ФУНКЦИОНАЛНИ СТИЛОВИ

КЊИЖЕВНА (ПИСАНА) РЕАЛИЗАЦИЈА

РАЗГОВОРНА (УСМЕНА)

РЕАЛИЗАЦИЈА

Књижевноуметнички стил

Разговорни стил

Научни стил

Публицистички стил

Административни стил

Као што се из овог схематског приказа може уочити, функционални стилови могу бити подељени у две групе, повезане међу собом типовима исказа. Прву групу, у коју улазе научни, информативно-публицистички, административни и књижевноуметнички стил, карактерише превасходно *писмени вид изражавања*, док другу групу, коју образују различити типови разговорног стила, карактерише превасходно *усмени (дијалошки или монолошки) вид изражавања*.

Функционалностилски комплекс и његове контитуенте

У проучавању функционалних стилова у лингвистичкој науци врши се њихово осмишљавање као посебних система, надсистема, међусистема и подсистема. Тако је могуће издвојити неколико хијерархијски постављених категорија: функционалних интеграционих целина, функционалних врста, функционалних међуврста, функционалних подврста и функционалних жанрова. Скуп стилова који чине једну затворену целину насталу као контраст у односу на друге врсте стилова, као и сваки комплетан, аутономан и заокружен систем функционалних стилова који се издваја у односу на други у зависности од конкретне области делатности називаћемо *функционална интерациона целина* или *функционалностилски комплекс*. У њега спадају:

1. писмени и усмени функционалностилски комплекс, где први обухвата писане а други усмене облике (условно се могу именовати и као писмени и усмени стилови);
2. струковни и неструковни функционалностилски комплекс, где критеријум диференцијације представља везаност или неvezаност за одређену струку;

3. профани и сакрални функционалностилски комплекс, који је продукт опозиције световног (профаног, секуларног) и религијског (сакралног);
4. цивилни и војни функционалностилски комплекс, итд.

Функционалне врсте или функционални стилови, посматрани из перспективе овог комплексног приступа хијерархијски уређених елемената, јесу основни тип функционалностилске диференцијације језика и фундаментални појам функционалностилске класификације. Унутар њих, по традиционалном приступу карактеристичном за руску, а затим и српску стилистичку науку, разликујемо, као што је у претходном одељку веч било речено, пет функционалних стилова: књижевноуметнички (КФС), публицистички (ПФС), научни (НФС), административни (АФС) и разговорни (РФС). Онај језички израз који садржи елементе двају или више функционалних стилова, али не чини функционалностилски комплекс, назива се *међустил*, и у њега се убраја епистоларни, ораторски, рекламни (западна лингвистика њему поклања нешто више пажње), мемоарски, есејистички и сценаристички начин изражавања. Сваки од њих, међутим, нема довољно „опозиционих“ елемената да би образовао сопствени функционални стил.

На следећем нивоу врши се подела функционалних стилова на *подврсте* или *функционалне подстилове*. Тако, примера ради, у оквиру научног функционалног стила издвајамо (а) строго научни или академски подстил, (б) научно-учбенички и (в) научно-популарни подстил (који се може тумачити и као међустил), при чему се као посебан подстил може издвојити и један хибридни - (4) научно-информативни подстил, за који су карактеристични следећи типови радова: библиографије, попис литературе, научне информације, научни пројекти, научне оцене и друга реферативна и информативна издања. Међутим, он се може разматрати и као посебан међустил или уврстити у административни функционални стил.

На последњој лествици у функционално-стилској диференцијацији језика издваја се *жанр*, под којим подразумевамо релативно стабилан тематски, композициони и стилистички тип текстова, независно од функционалног стила

унутар кога се реализује. Даљом класификацијом може се уочити низ жанрова који су карактеристични за подстилове у оквиру сваког појединог стила. Међутим, у научном функционалном стилу прикладнији термин може бити *тип научних радова* (не жанр), а овде имамо у виду следеће категорије: радове који настају у процесу образовања (докторске дисертације, магистарске тезе, специјалистички, дипломски, семинарски радови); публиковани научни радови (научне монографије, студије, расправе, чланци, прикази, критике у часописима и зборницима); радови са усменом реализацијом (реферати, саопштења, предавања).

Сакрални функционалностилски комплекс (општи поглед)

Неуједначеност критеријума за инвентаризацију и класификацију стилова и жанрова у сакралној сфери, по нашем мишљењу, изазвана је настојањем већине истраживача да се они издвоје у засебан функционални стил („религијски“, црквени, духовно-проповеднички, конфесионални), који би стајао одељено од других стилова чије је издвајање општеприхваћено на нивоу језика који опслужује секуларне сфере комуникације (административно-пословног, информативно-публицистичког, разговорног, научног, књижевноуметничког). Из оваквог приступа нужно произилази не само поимање сакралног стила као монолитног феномена у опозицији према мноштву профаних стилова, него и издвајање у својству сакралних искључиво оних жанрова који се не реализују у профаној комуникацији. Међутим, већ и површни увид у остварења настала унутар комуникације и мисије Цркве показује да су у њој присутни, са специфичностима на плану конкретних језичких параметара, али уз чување (са извесним модификацијама) стабилних тематских, композиционих и стилских одлика, уобичајени жанрови других функционалних стилова. Показаћемо то на неколико примера (на материјалу савременог руског језика):

(а) административни стил – жанр записника са седница црквених органа:

Возблагодарить Бога за всещедрую Его милость, явленную Русской Православной Церкви через посещение ее пределов мощей святого славного Пророка, Предтечи и Крестителя Господня Иоанна;

Вознести благодарение Господу Вседержителю за годы первосвященнического служения Предстоятеля Русской Православной Церкви;

С благодарением Господу принять весть о прославлении в лике святых упомянутых подвижников (Московские епархиальные ведомости № 9, 2007, с. 38).

(б) научни стил – жанр монографске публикације:

Христианское нравственное учение высокими словами апостола представляет любовь как ни с чем не сравнимый духовный дар и святейшую добродетель. „Добродетель, - сказал один святой отец, - есть вещь некая огненная“. Огненность любви самой по себе не может быть адекватно передана заурядными человеческими словами. Но признаки подлинности любви вполне определены. Даже и вместе взятые, они не определяют *сущности* любви, они лишь дают возможность человеку открыть для себя направления своей жизни в духе любви и сверять свою реальность с идеальной заданностью христианского званья (В. Свешников, *Очерки христианской этики*. Москва: Паломник, 2001, с. 123).

(в) информативно-публицистички стил – жанр краће новинске информације:

4/17 и 5/18 сентября архиепископ Марк возглавлял богослужения по случаю престольного праздника храма св. праведной Елизаветы в г. Висбадене. Ему сослужили прот. Николай Артемов, иерей Александр Зайцев и иерей Славомир Иванюк при протод. Георгии Кобро.

Собралось множество верующих. Было очень много причастников. После литургии совершили молебен с крестным ходом и чтением Евангелия на четырех сторонах храма при прекрасной погоде. Приход угощал всех верующих богатой трапезой в палатке, установленной рядом с церковным домом. По случаю 150-летия со дня освящения храма на богослужения и трапезу пришло также много официальных представителей города и государственных учреждений (Вестник Германской Епархии Русской Православной Церкви Заграницей № 6, 2005, с. 15).

(г) разговорни стил – жанр спонтаног дијалога (при сусрету):

На платформе електрички встретились два молодых человека.

- Отче, благослови.

- Бог благословит; ну, как учеба?

- Да нормально все, с Божией помощью. Сдали догматику, остался Новый Завет. А Вы на приходе?

- И на приходе подвизаюсь.

- Ну, Бог в помощь, помолитесь.

- Помоги, Господи (разговор записала И. В. Бугајова децембра 2004).

Наведени примери показују да се у односу на текстове који репрезентују одговарајуће жанрове у профаној комуникацији, текстови из унутарцрквене комуникације разликују пре свега семантиком употребљених лексичких јединица (тематска група сакралне лексике), њиховом стилистичком обојеношћу (књишка, узвишена лексика) и историјском маркираношћу (црквенословенизми, архаизми), уз чување уобичајених тематско-композиционих и језичко-стилских одлика сваког конкретног жанра.

У покушају трагања за јединственом основом за инвентаризацију и класификацију сакралних функционалних стилова и жанрова ослонићемо се на издвајање (али, додаћемо, не и стриктно раздвајање) профаног и сакралног функционалностилског комплекса, које смо у главним цртама представили у ранијем излагању.

Конституенте сакралног функционалностилског комплекса

Сакрални функционалностилски комплекс обухвата следеће стилове:

Теолошки научни стил опслужује превасходно писмену, а донекле и усмену (симпозијуми, научни скупови, академска предавања, дискусије) комуникацију чији предмет представљају разни аспекти богословске мисли. Реализује се у три подстила (богословско-академски, богословско-дидактички и богословско-популарни) и већем броју жанрова, као што су научне монографије, научни чланци (оригинални и прегледни), студије, расправе, дисертације, уџбеничка литература, енциклопедије, лексикони, иступања у научним дискусијама, научни реферати, академска предавања, семинарски, завршни и дипломски радови студената, научно-популарна излагања и жанрови научно-популарне литературе. Основна екстралингвистичка обележја теолошког израза која су идентична са обележјима научног стила других дисциплина јесу прецизност, апстрактност, логичност и објективност, што не искључује и извесне особине атипичне за општенаучни стил – експресивност и емоционалну маркираност израза (подробније о научном стилу у области теологије в. у нашем уџбенику *Руски језик у теологији: обликовање научног текста, техника превођења*. Београд: Православни богословски факултет – Институт за теолошка истраживања, 2011).

Административно-пословни стил у сфери деловања Цркве опслужује сферу административно-правних односа унутар организације и устројства Цркве, као и регулативе односа на релацији Црква - држава. У његовом саставу издваја се неколико подстилова: (а) законодавни у ужем смислу (закони, прописи, правила,

укази, акта канонског права, статuti црквених органа и организација и др.); (б) административно-канцеларијски (акта, одлуке, пословни документи, изјаве, аутобиографије, пуномоћја и др.) и (в) дипломатски (коминике, споразум, конвенција и др.).

Административно-пословни стил реализује се скоро искључиво у писменој форми. Усмени карактер могу имати само поједини његови жанрови, као што су реферати на званичним скуповима, службени и дипломатски преговори и слично.

У званичној комуникацији Цркве реализују се информативна и директивна функција језика. Информативна функција подразумева саопштавање, преношење информација, а директивна – вршење утицаја, деловање у домену извршавања одлука.

Основне одлике овога стила јесу прецизност излагања, која не допушта могућности двојаког тумачења, детаљност, стереотипност и стандардизованост у исказивању садржаја и директивни карактер поруке. Језик административних и правних докумената изискује пре свега изванредну прецизност и немогућност неправилних (невалидних) или различитих (алтернативних или међусобно искључивих) тумачења. Овај стил тежи изразитој стандардизацији, стереотипизацији и одсуству било какве емоционалности или субјективизма. Све наведене црте налазе одраз не само у систему језичких средстава него и у екстралингвистичким начелима обликовања конкретних административно-правних текстова – у њиховој структури, композицији, рубрикацији, односно у стандардизованом уобличавању већине административно- пословних докумената.

Информативно-публицистички стил у сфери комуникације и мисије Цркве један је од данас најрелевантнијих функционалних стилова унутар сакралног функционалностилошког комплекса.

Свеукупна продукција информативно-публицистичког стила обједињује се под општим називом – *јавно информисање (медијска сфера) и публицистика*. Тематика информативно-публицистичких остварења актуелна је и усмерена на конкретна питања друштвеног и јавног живота. Дела која репрезентују

информативно-публицистички стил штампају се у православној периодици (новинама и часописима), у посебним издањима (књигама, брошурама), објављују у електронским медијима, или се реализују у усменој форми преко средстава јавног информисања (радио, телевизија).

Информативно-публицистички стил се користи у чланцима, есејима, фелтонима, репортажама, интервјуима, обраћањима архијереја и пастира Цркве, саборским, синодалним, епархијским саопштењима за јавност, у различитим врстама популарних медијских обраћања клирика и верника.

У основне функције црквеног новинарства и публицистике, које се односе на специфичне особености овог стила које га издвајају од других функционалних стилова, спадају (а) *саопштавање* (информациона функција) и (б) *деловање* (функција убеђивања). Задаци онога који говори или пише информативно-публицистички текст састоје се у томе да пренесе информације, али и да интелектуално, емоционално и волитивно делује на слушаоца или читаоца тако да у њему изгради одређени став према њиховом садржају.

У информативно-публицистичком стилу постоји неколико подстилова који се међусобно разликују по својим функцијама и по различитим начинима употребе језичких средстава: 1) информациони; 2) аналитички; 3) уметничко-публицистички.

Информациони подстил пружа информације о актуелним збивањима у животу и деловању Цркве. Основни задатак жанрова који га репрезентују (чланак, краћа информација, шира информација, хроника, преглед писања штампе, интервју, извештај и сл.) јесте да кратко и јасно саопште информацију о неком догађају. Овај подстил је по сувоћи и неутралности израза најближи административно-пословном и научном стилу, а веома је удаљен од књижевног стила. Он има стандардну структуру и обично садржи три сегмента: шта се, где се и како се нешто догодило. У неким случајевима (рецимо, у агенцијским вестима) једна реченица користи се као сложена синтаксичка целина и чини један пасус. У информативним текстовима појављује се обиље фактографског материјала, што условљава изражено присуство

номенклатурне лексике (географски називи, антропоними, званични називи функција и титула званичника).

Аналитички подстил, који репрезентују жанрови уводника, коментара, аналитичког чланка, осврта, прегледа писања штампе, коментара, има циљ да представи, оцени, прокоментарише неку појаву у животу и деловању Цркве. Новинске анализе су веома различите – од неутралних до веома сликовитих и упечатљивих. Овај подстил близак је научном начину изражавања, али се одликује мекшом и редукованом аргументацијом, назначеним претпоставкама, непотпуним цитирањем, односно парафразирањем, изостављањем библиографских података. Разлог за то није недостатак жеље да се одређена појава сагледа комплексно и објективно, него потреба да се проблем приближи масовном реципијенту који није ни спреман, ни вољан да улази у дуг, сложен и њему непримерен аналитички текст, какав би био примерен само особама са систематским теолошким образовањем. Стога, уместо потпуног аналитичког сагледавања, навођења опсежне аргументације, образлагања и доказивања, тежи се убедљивости и стварању одређених ставова и вредносних оријентација код читалаца. У овом подстилу запажамо веће присуство терминологије, што га приближава научном стилу у сфери теологије, али се од њега разликује присуством емоционалности и експресивности у изражавању.

Књижевнопублицистички подстил појављује се у репортажама, путописима, фељтонима и сл. Овде се новинар издиже изнад уобичајеног медијског израза и упушта у естетско осмишљавање догађаја, појава, реалија (нпр. репортаже из парохија, духовних школа, црквених установа, путописи посвећени светињама – храмовима, манастирима, чудотворним иконама, изворима воде која дарује исцељење, фељтони о историјату и савременом животу монаштва, итд.), чиме долази на раван прозних писаца, с том разликом што мора да се прилагоди масовном читаоцу.

Избор језичких средстава у информативно-публицистичком стилу зависи пре свега од специфичности појединих његових жанрова. Пошто је информативно-

публицистички стил неутралан, он користи разна стилистички немаркирана средства, односно општејезичка средства која припадају разним функционалним стиловима. Ово заправо представља његову основну стилску особину. Оно што га чини посебним функционалним стилем унутар сакралног функционалностилског комплекса јесте: (1) изражен информативни потенцијал, (2) конкретност, (3) лаконичност и (4) експресивност.

Разговорни стил у унутарцрквеној комуникацији опслужује сферу *личних* (у широком смислу), тј. незваничних, неслужбених, уобичајених односа између припадника Цркве – носилаца православног социолекта. Под религијским социолектом (религиолектом) подразумева се релативно стабилан, социјално маркирани подсистем националног језика који опслужује комуникативне потребе ограничене социјалне групе – припадника одређене конфесије, односно чланова одређене верске заједнице, рефлектујући теоцентричну слику света и поседујући лексичке, фонетско-прозодијске, творбене и граматичке специфичности. Са аспекта стратификације, религијски социолект представља укупност језичких средстава којима се служе чланови одређене етносоциокултурне заједнице обједињени основним стратумом вере у Бога, односно *теоцентричним виђењем света*, али и заједничким доктринарним и богослужбеним одликама иманентним одређеној конфесији или деноминацији (у нашем случају, када говоримо о православном социолекту, реч је о говору православних клирика, монаха, студената теологије, ученика духовних школа (богословија) и уцрквењених лаика.

Колоквијални (разговорни) језички израз прилагођен је непосредним потребама општења, остварујући се у дијалогу двају или више комуниканата. Важно је напоменути да тај израз настаје без претходне припреме, прелиминарног структурно-композиционог осмишљавања, без свесног избора и комбиновања језичких елемената, без прераде и дораде исказа. Овај стил, пре свега, рачуна на непосредност и тренутну рецепцију у процесу комуникације. Због тога у разговорном језику није остварен висок степен тачности (прецизности) и јасности исказа. У њему су често присутне непотпуне реченице, изрази, фразе, језичке

конструкције – саговорници се довијају на разне начине да реципирају и антиципирају исказ других учесника у комуникацији. Стилске особености разговорног израза се испољавају у обележјима неусиљеног излагања, конкретности, наглашене експресивности, изражавања субјективног односа према објекту говорења, као и у утицају екстралингвистичких (паралингвистичких) елемената (мимика, гестови, позе, „језик свакодневног уобичајеног понашања“).

У систему функционалних стилова који конституишу сакрални функционалностилски комплекс стил *књижевноуметнички стил у сфери духовности* заузима посебно место. У овом стилу, који се реализује у поетском и прозном подстилу, као материјал функционише тоталитет националног језика, са свим богатством својствених му смисаоних и изражајних средства, манифестују се све његове стилистичке могућности.

Књижевноуметнички стил има за основни задатак да језичким средствима изгради књижевно дело, због чега се у њему у широком степену користе експресивни, емоционални елементи језика (нпр. творбена, морфолошка, лексичка, синтаксичка средства која изражавају емоционално-експресивни однос аутора према предмету казивања: уважавање, усхићење, саучешће, топлину, шаљивост, индигнацију, дискредитацију итд. Истовремено, за овај стил карактеристично је и то да се у њему често употребљавају лексеме из колоквијалног израза, којима се постиже ефекат живости, непосредности и једноставности казивања. За достизање високог степена динамизма и природности израза употребљавају се разни видови непотпуних реченица. Усмереност ка емоционалности казивања захтева од аутора књижевноуметничког дела да се избегавају шаблони, идеје се заодевају у онеобичено семантичко рухо, активира се сав изражајни потенцијал језика, укључујући архаизме, историзме, неологизме, жаргонизме, супстандардна средства, неретко се употребљавају и лексеме са необичним за општестандардни језик или пренесеним значењима.

Класификација сакралних жанрова

У оквиру сваког функционалног стила издвојеног и у претходном излагању описаног унутар сакралног функционалностилског комплекса, односно подстила на следећој равни стратификације, издвојићемо: (а) жанрове заједничке профаном и сакралном функционалностилском комплексу, са модификацијама у овом потоњем (у даљем излагању графички означени нормалом), и (б) жанрове који немају пандана у профаном функционалностилском комплексу (у даљем излагању графички означени *италиком*). Овде ћемо понудити једну оквирну таксономију:

1. научни стил у области теологије:

(а) богословско-академски подстил: *богословски трактати, тумачења библијских књига, тумачења светоотачких списа, велики катихизиси, изложења вере, ороси (саборна одређења вере), исповедања вере*, теолошке монографије, дисертације, научни чланци, прикази, рецензије, прегледи, осврти, реферати, саопштења, дискусије на теолошким скуповима;

(б) богословско-дидактички подстил: *дидактичке (догматске и моралне) проповеди, дидактичке посланице*, академска предавања (на теолошким студијама и у богословијама), уџбеници, приручници, хрестоматије, компендијуми, теолошке енциклопедије, богословски терминолошки речници, лексикони;

(в) богословско-популарни подстил: *предкритењске катихезе, катихезе новопросвећенима, предбрачне катихезе, катихизиси, полемички (апологетски и др.) списи, мисионарска писма, писма духовним чедима*, популарна предавања о вери и духовности;

2. административни стил у сфери унутарцрквене комуникације:

(а) законодавно-правни подстил у сфери црквеног (канонског) права: *канони, каноничке посланице, канонички одговори на питања, законски прописи у сфери црквеног и црквено-грађанског права, дисциплинарни типизи (правила манастирског општежића и скитског живота)*, одлуке, укази, директиве органа

црквенозаконодавне, судске и извршне власти, црквени устави, статуту црквених организација, уредбе, резолуције црквених сабрања (скупова);

(б) пословни подстил у сфери унутарцрквене комуникације: уговори, споразуми и сл. документа, записници са седница црквених органа и организација, рекламе;

(в) дипломатски подстил у сфери деловања Цркве на међународном плану: протоколи, уговори, конвенције, коминикеи, меморандуми, *томоси о даривању аутокефалије, мирна писма*;

(г) индивидуално-потврдни подстил везан за делатност клирика (свештенослужитеља, студената и ученика духовних школа) и уцрквењених лаика: аутобиографије, дипломе, сведочанства, уверења, потврде, карактеристике, *благослови* (препоруче архиепископа и епископа), *исповедна писма кандидата за хиротонију, епископска и свештеничка заклетва, исповест*;

(д) кореспонденцијски подстил у сфери унутарцрквене комуникације: писма, молбе, жалбе, извештаји, *шематизми*, захтеви, пуномоћја;

3. информативно-публицистички стил у сфери информисања и јавног деловања (мисије) Цркве:

(а) информативни подстил: *информационе посланице, хеортолошки текстови*, краће информације, шире информације, хронике, прегледи писања верске штампе (сајтова, радио- и телевизијских програма и станица), *саопштења за јавност* црквених органа и организација, интервјуи свештених лица, извештаји о догађајима из живота Цркве, огласи, позиви;

(б) аналитички подстил: уводници, коментари, осврти, критички чланци, прикази;

(в) књижевнопублицистички подстил: репортаже, фелџони о вери, духовности, о животу Цркве;

4. разговорни стил карактеристичан за носиоце православног социолекта: етикецијски жанрови поздрава при сусрету и на растанку, обраћања, молбе, изражавања савета, захвалности, извињења, жеље, утехе, саучешћа, честитања;

5. књижевноуметнички стил у сфери духовности:

(а) поетски жанрови: *тропар, кондак, стихира, догматик, тројичан, мученичан, ирмос, катавасија, канон, двопеснац, трипеснац, четверопеснац, акатист, народна духовна (молитвена) песма*, и др.;

(б) прозни жанрови: *епидидактичке (панегирици, надгробне, поздравне) проповеди, епидеиктичке посланице, хагиографије, пролошка казивања (расуђивање, созерцање), изреке (максиме) и поуке Отаца и подвижника, подвижнички стослови, молитвени дневници, службе (молитвословља, чинопоследовања светих Тајни)*, приче, новеле, приповетке, романи са духовном тематиком.

На тај начин, комбиновањем критеријума разрађених на нивоу секуларног функционалностилског комплекса и оних који су издвојени у досадашњим анализама стилова, подстилова и жанрова сакралне комуникације, могуће је, чини нам се, доћи до јединствене и непротивречне таксономије која би допринела потпунијем сагледавању сакралног функционалностилског комплекса на свим нивоима његове стратификације (функционални стилови, функционалне подврсте или подстилови и жанрови који их конституишу), а чије је екстралингвистичко утемељење садржано у интегрисаности живота Цркве као историјске и есхатолошке творевине у свеукупни живот сваке конкретне етносоциокултурне заједнице у којој она делује.

Део 2

ПРЕГЛЕД ФУНКЦИОНАЛНИХ СТИЛОВА У СФЕРИ ДЕЛОВАЊА ЦРКВЕ

АДМИНИСТРАТИВНО-ПОСЛОВНИ СТИЛ

Опште одлике. Административно-пословни стил опслужује сферу административно-правних односа. У његовом саставу издваја се неколико подстилова: (а) законодавни у ужем смислу (закони, прописи, правила, укази, акта грађанског и кривичног права, статуту органа и организација и друго); (б) административно-канцеларијски (акта, одлуке, пословни документи, изјаве, аутобиографије, пуномоћја и друго) и (в) дипломатски (нота, меморандум, коминике, споразум, конвенција).

Административно-пословни стил реализује се скоро искључиво у писменој форми. Усмени карактер могу имати само поједини његови жанрови, као што су реферати на званично-пословним скуповима, службени и дипломатски преговори и слично.

У пословној комуникацији реализују се информативна и директивна функција језика. Информативна функција подразумева саопштавање, преношење информација, а директивна – вршење утицаја, деловање у домену извршавања одлука.

Основне одлике овога стила јесу прецизност излагања, која не допушта могућности двојаког тумачења, детаљност, стереотипност и стандардизованост у исказивању садржаја и директивни карактер поруке. Језик административних и правних докумената изискује пре свега изванредну прецизност и немогућност неправилних (невалидних) или различитих (алтернативних или међусобно искључивих) тумачења. Овај стил тежи изразитој стандардизацији, стереотипизацији и одсуству било какве емоционалности или субјективизма. Све наведене црте налазе одраз не само у систему језичких средстава него и у екстралингвистичким начелима обликовања конкретних административно-правних текстова – у њиховој структури, композицији, рубрикацији, односно у стандардизованом уобличавању многих административно- пословних докумената.

Документ као реперезентант административно-пословног стила. Основна врста текста која се сусреће у административно-пословном стилу јесте документ. Сваки документ мора испуњавати два услова: да је припремљен по одређеном обрасцу, стандарду

или моделу, и да га издаје компетентни орган, службено или овлашћено лице. Постоји велики број докумената, који се могу класификовати према више обележја. Тако, према врсти делатности издвајају се: организационо-директивни (документи везани за управљање и радну активност), финансијско-рачуноводствени (документи који настају у рачуноводству и финансијским телима) и документи из области свакодневног живота (нпр. снабдевање, остваривање разних услуга и сл.). Према месту израде постоје унутрашњи и спољни документи: унутрашњи настају у одређеној установи, а спољни на другом месту. По садржају документи се деле на једноставне и сложене: први се тичу једног питања а други покривају низ проблема. По облику документи могу бити индивидуални, полуслободни и типски. Индивидуални документ показује специфичности у садржају и везан је за конкретну, а не типску ситуацију. У полуслободним документима један део је унапред припремљен, док се одређени садржаји додају у свакој конкретној ситуацији. Типски документи се стварају за организације, установе и предузећа која се баве истоветном или сличном делатношћу. Полуслободне и типске документе одликује то што се могу умножавати, што их доносе овлашћени органи и што имају обавезујући карактер. По пореклу издвајају се службени и лични документи. По критеријуму обавезности постоје директивни и информативни документи.

Основна карактеристика сваког документа јесте његова стандардизованост. Стандардизованост подразумева примену јединствених норми приликом састављања докумената, а унификација једнообразну израду са максималним бројем заједничких елемената. Ова два поступка примењују се у циљу рационализације процеса израде докумената и ради што једноставније, брже и ефикасније комуникације у сфери званично-пословних односа. Стандардизација и унификација условљене су и потребом уштеде времена. Наиме, утврђено је да се свака стандардна фраза перципира девет пута брже него обична. Типски текстови омогућавају да аутор документа уштеди 50 до 75% времена, уз гаранцију да ништа неће бити пропуштено.

Документ обично садржи два основна дела. У првом се говори о разлозима израде, док други износи главни садржај (закључак, предлог, молбу, мишљење, предлог и слично). Неки сегменти документа могу бити стални, а други варијабилни. Документ има стандардне сегменте – рубрике, које се деле на обавезне и необавезне. У њему се тачно зна како ће се који део уобличавати (на пример: датум, назив органа или установе, адреса).

Текст документа обавезно има наслов, у коме се укратко износи садржај тога документа. Наслов увек долази на одређеном месту, рецимо с леве стране и испод уводне информације (места, датума, броја и слично). Често се на крају даје прилог. Документи садрже и доста скраћеница.

Највећи степен стандардизације и унификације присутан је у формуларима. Њиховом употребом убрзава се процес припреме, преношења и примања информације.

Подстилови и најкарактеристичнији жанрови административно-пословног стила

У оквиру административно-пословног стила, управо због његове жанровске ширине и разуђености, разликује се неколико подстилова.

1. *Подстил законодавно-правних докумената.* Типични представник овог подстила јесу статuti разних органа, организација, установа и удружења. Они садрже три дела: уводни део (одредбе и напомене), средишњи и завршни део. У уводу се обично говори о предмету статута, циљевима дате организације или установе, основним начелима њеног организовања и деловања, представљању и заступању, називу, седишту, печату и знаку. Следи сегмент о чланству и учлањењу (или заснивању радног односа), правима, дужностима и одговорности чланова (или запослених), престанку чланства (или запослења) и слично. Затим долазе одредбе о начину организовања (хијерархијском, територијалном и персоналном) и органима (њиховим надлежностима, задацима, овлаштењима и саставу). Иза њих излажу се чланови о материјалном пословању и општим актима, а последњи део чине прелазне и завршне одредбе. Стил изражавања у законодавно-правним документима одликује се прецизношћу, једнообразношћу и сувоћом.

2. *Директивни подстил.* Овај подстил реализује се у одлукама, уредбама, решењима, упутствима, циркуларним писмима и слично. Ти документи имају административни карактер и представљају форму једносмерног односа, јер се ради о начину реализације воље надређених органа, тела и појединаца у односу на

подређене. Овим документима се нешто прописује, утврђује и одређује. Директивни стил посебно долази до изражаја у одлукама и решењима. То су административна акта установа, организација, предузећа и сл. Једна се тичу појединца или појединаца, док друга немају персонални карактер него се односе на одређену делатност. Одлуке обично почињу позивањем на законе. Следи назив органа, тела или појединца, као и назив документа, обично написан великим словима. Сличну структуру има и уредба, с тим што је често дужа и са ширим уводом. Стил решења не разликује се много од стила одлука. Он такође почиње општим делом у коме се позива на закон, податком о томе ко доноси решење и када, следи пун назив решења, а основни садржај се структурно разбија на поједине тачке (између сваког пасуса долази бројка – арапска или римска). Ако се ради о персоналном решењу, даје се податак о ономе на кога се односи, а затим долази главни садржај. Решење по правилу садржи напомену о правној снази. Завршни део с пуним подацима о онима ко доноси решење има хијерархизовану структуру. Даје се податак о времену и месту доношења решења, а иза тога информација о званичном лицу које доноси решење, његово име и презиме и евентуално титула, одвојена од презимена. Последње што се даје јесте потпис са печатом.

3. *Подстил споразума, договора и уговора.* За овај подстил карактеристичан је висок степен унификације, а њен највиши облик реализује се у типским договорима, споразумима и уговорима. Обавезни елементи сваког документа овога типа јесу наслов, датум и место склапања, назив потписника, правна адреса, потпис и печат. Ови документи имају уводни, централни и завршни део. За документе овога типа карактеристично је избегавање пуних назива потписника (јер се они дају на крају или на почетку), а уместо конкретне номинације користи се реч *страна/стране (сторона/сторонь)*.

4. *Подстил персоналних докумената.* У текстове овога типа спадају: дипломе, уверења, потврде, пуномоћја, овлаштења и слично. Они имају два или више комуникатора и експлицираног адресата. Пошто се ради о веома унификованом начину излагања, за бројне случајеве припремају се

стандардизовани обрасци. Устаљену структуру има и аутобиографија (*curriculum vitae*), која на ограниченом простору пружа велики број чињеница и фактографског материјала о животу, стицању образовања, кретању у служби и деловању појединца. Овај персонални документ саставља се у циљу конкурисања за запослење, за наставак школовања, добијање одређених материјалних принадлежности, друштвених и јавних признања, за потребе учлањења у разна удружења и организације и сл. Стил изражавања у аутобиографији мора бити неутралан, тако да се употреба изражајних и сликовитих средстава не препоручује.

5. *Кореспонденцијски подстил*. Овај подстил се користи у пословним писмима, жалбама, захтевима и слично. Најтипичнији представник кореспонденцијског подстила јесте званично (пословно) писмо. Оно има следећу структуру: 1. сегмент о пошиљаоцу (назив установе, адреса, телефон, телефакс, електронска адреса), сегмент о примаоцу (звање, титула, дужност, занимање, име и презиме, адреса, телефон, електронска адреса), апелативни део (формула обраћања), уводни део, основни део, финални део (формуле поздрављања и изражавања поштовања) и сегмент о аутору (звање, титула, дужност, занимање, име и презиме са потписом и печатом). Ове конститутивне целине са одговарајућим обимом, варијацијама и распоредом садрже све врсте званичних писама.

Најсажетији начин изражавања у оквиру овог подстила представљају писмо послато електронском поштом (имејл) и телеграм. Информација се у њима исказује максимално сажето и концизно. У телеграму се, за разлику од електронског писма, изостављају граматичке речи, помоћни глаголски облици и слично. Обе ове форме се користе и у приватној и у званичној преписци.

Од најфреквентнијих жанрова који се реализују и у општем, и у унутарцрквеном административном стилу, поменућемо следеће:

1. *Молба* представља лично обраћање установи или лицу на одређеној функцији ради испуњења потребе молиоца. У њој се на сажет начин излажу само битни елементи са кратким објашњењима. Ако се уз њу прилажу и нека документа, њихов попис се наводи при крају основног текста молбе. На крају молбе стоји

потпис и датум. У самом дну исписује се адреса молиоца и евентуални други подаци (број личне исправе).

2. *Потврда* је документ информационог карактера, добијена после захтева као одговор од одговарајућег лица или установе.

3. *Уверење* је документ којим се потврђује нека чињеница (нпр. о школској спреми, о положеним испитима, о склапању брака, о здравственој способности). Оно се издаје од стране неке установе на захтев заинтересованих лица.

4. *Диплома* је документ који говори о томе да је неко завршио одређену школу, факултет, курс или да је добио научни степен.

5. *Карактеристика* је званични документ о радним способностима, стручним квалитетима и владању неког појединца у служби.

6. *Пуномоћ* је документ који даје пуно право неком да заступа онога који му је ту пуномоћ дао.

7. *Записник* је документ који садржи белешке наступа учесника каквог скупа, саветовања, конференције и одлука донетих након дискусије о одређеним проблемима.

8. *Извештај* је реферат о раду (деловању), писани документ о обављеним задацима нпр. са службеног пута, полагање рачуна пред надређенима, а постоји и финансијски извештај.

9. *Аутобиографија* је опис битних момената из живота (школовање, кретање у служби и сл.).

10. *Оглас* је званично обавештење (објава) штампано у службеним новинама, у електронским медијима или на неком другом месту (нпр. на огласној табли установе).

11. *Реклама* је обавештавање широког аудиторијума с циљем да се привуче пажња гледалаца, слушалаца, корисника разних услуга или потенцијалних наручилаца одређених роба.

12. *Устав* је основни државни (и црквени) закон.

13. *Закон* је нормативни документ који доноси државна власт.

14. *Прописи* су скуп правила која установљавају одређени поредак. Прописи имају нормативни и обавезујући карактер.

15. *Статут* је збир правила помоћу којих се установљава поредак деловања одређене институције.

16. *Споразум* је договор постигнут између две и више страна о питању (или питањима) од међусобног интереса. Он обично има писану форму, са потписима уговорних страна.

17. *Уговор* је писмени договор потписан од двеју или више заинтересованих страна.

18. *Пословно писмо* представља писмену комуникацију једне установе са другом или са појединачним лицем. Оно има званични карактер.

19. *Позив* је облик писменог обраћања појединцу, институцији или групи лица да узму учешћа у некој манифестацији, конференцији, научном скупу, свечаностима и сл.

Специфични подстилови и жанрови административног стила у деловању Цркве

Административни стил у сфери унутарцрквене комуникације обухвата следеће подстилове и жанрове (*курзивом* су означени жанрови који немају еквивалента у општеупотребном језику):

(а) законодавно-правни подстил у сфери црквеног (канонског) права: *канони, каноничке посланице, канонички одговори на питања, законски прописи у сфери црквеног и црквено-грађанског права, дисциплинарни типичи (правила манастирског општежића и скитског живота)*, одлуке, укази, директиве органа црквенозаконодавне, судске и извршне власти, црквени устави, статuti црквених организација, уредбе, резолуције црквених сабрања (скупова);

(б) пословни подстил у сфери унутарцрквене комуникације: уговори, споразуми и сл. документа, записници са седница црквених органа и организација, рекламе;

(в) дипломатски подстил у сфери деловања Цркве на међународном плану: протоколи, уговори, конвенције, коминикеи, меморандуми, *томоси о даривању аутокефалије, мирна писма*;

(г) индивидуално-потврдни подстил везан за делатност клирика (свештенослужитеља, студената и ученика духовних школа) и уцрквењених лаика: аутобиографије, дипломе, сведочанства, уверења, потврде, карактеристике, *благослови* (препоруке архијереја и јереја), *исповедна писма кандидата за хиротонију, епископска и свештеничка заклетва, исповест*;

(д) кореспонденцијски подстил у сфери унутарцрквене комуникације: писма, молбе, жалбе, извештаји, захтеви, пуномоћја.

Жанрови записника, препорука и одлука црквених органа

Међу жанровима у административно-пословном стилу унутарцрквене комуникације посебно ћемо размотрити записнике, препоруке и одлуке.

Записник (рус. *протокол*) је документ који садржи забележена иступања учесника разних састанака, као и закључни део о донетим одлукама. У записницима се констатује целокупан ток одређеног заседања или састанка – сажето се представљају сва излагања извештача о свакој тачки дневног реда или програма, евентуалне реплике дискутаната који су изнели другачији став или подробније образложили одређену идеју, као и резултате дискусије - препоруке, одлуке и сл. При томе се усмени искази учесника у дискусији обликују у виду директног или индиректног говора.

Записник има унификовану структуру са обавезним конституентама. Најпре се наводи назив састанка, датум његовог одржавања, износе подаци о броју присутних са њиховим побрајањем, прилаже информација о председавајућем и

секретару састанка и о дневном реду. Финални део укључује потписе председавајућег и секретара (записничара). Свака тачка дневног реда састоји се од три обавезне компоненте: 1. конкретна тема питања или проблема који је разматран; 2. описно (сажето) и, на неким местима, евентуално и дословно (цитатно) бележење излагања учесника на састанку и 3. одлука у вези са датим питањем, најчешће са указивањем особа одговорних за њено извршење и прецизирањем рокова. У записнику могу бити присутни и извесни факултативни делови, рецимо: информација о историјату питања (резиме претходних иницијатива и одлука у вези са датим проблемом) и о другим неопходним подацима. Наравно, записник може имати и сажету верзију (без навођења тока дискусије која се одвијала на одређеном састанку).

Функције записника са седница црквених органа и организација идентичне су као и код свих других записника и своде се на две основне димензије – директивну и информативну. Записници информишу заинтересовану црквену јавност о целокупном спектру питања која су разматрана, о донетим одлукама и представљају саборну (колективну) одлуку, чак и уколико се приликом разматрања било ког питања неко од присутних изјаснио против или је формулисао другачије мишљење. Записник је, дакле, унутарцрквени документ који има карактер обавезности и за клирике и за лаике.

Институционални карактер односа између органа или организације која је на састанку донела одређену одлуку и оних којима је та одлука намењена манифестује се у томе што информације дате у записнику имају директивни карактер.

Такође, карактеристични жанрови административно-пословног стила унутарцрквене комуникације јесу и препоруке и одлуке архијерејских сабора. У жанру препоруке (рус. *деяние*) доминира информативна, а у жанру одлуке (рус. *определение*) директивна функција.

У композицији *препорукe* после атрибутивног дела долази краћа преамбула која уводи у тему питања које је разматрано, на основу чега се формулише општи однос према неком питању и износе инструкције за деловање Цркве. Овде се ипак

обично формулишу резултати прелиминарног разматрања неке теме, без коначног решења.

Одлуке архијерејских Сабора у композиционом погледу деле се на две целине: информативну и директивну, при чему је садржај одлука обавезан за извршење и не подлеже даљем разматрању. Веома често садржај одлука представљају сведочанства о канонизацији. У таквом случају у првом делу документа побрајају се основи за канонизацију одређеног угодника Божијег (или неколико њих), а у другом се дефинишу чин светости, датум прослављења, дају се инструкције за сликање иконе, за писање житија, службе и сл. После кратког излагања живота и кончине канонизованог Светог (или Светих) даје се прелаз ка другом делу документа, где се прецизирају одлуке које се обично побрајају у нумеричком списку, а обликују се у инфинитивним реченицама.

Лингвистичка обележја административно-пословног стила. Лексичко-фразеолошки састав административно-пословног стила карактерише се изразитом затвореношћу. У саставу лексике административно-пословног стила фигурирају само јединице неутралног и књишког слоја језика. У инвентар терминологије пословног стила улазе: 1. општекњижевне речи са специфичним ужим значењима, (типа: *уговорне Стране / договаривающиеся Стороны*), називи докумената (типа: *записник, уверење, молба, пријава, позив, договор о сарадњи, меморандум о узајамном разумевању / протокол, удостоверение, прошение, заявка, приглашение, договор о сотрудничестве, меморандум о взаимопонимании*, и слично), титуле и називи дужности званичних лица (*вршилац дужности, отправник послова/ исполняющий обязанности, управляющий делами*), ознаке обавезних елемената документа и службених процедура (типа: *дневни ред, разматрање, расправа/ повестка дня, обсуждение, разбирательство* и сл.), 2. канцеларизми, односно лексичке јединице које се не употребљавају изван административно-пословног стила, рецимо: *долепотписани, именовани, задешеник, оставиља, исти* (у смислу: *овај, наведени*), *сходни* (нпр. *ради даљег сходног поступка*), *бивши* (у смислу: *покојни*)/ *нижеподписавшийся, надлежащий, должный, вышеуказанный, вышестоящий* (*вышестоящая инстанция*), *исполнитель, наниматель, препровождается, настоящий* (у смислу *этот*) и слично, 3. посебно маркирана дипломатска лексика – титуле шефова

држава и званичних представника у складу са правилима етикеције у сфери дипломатије, типа: *Његова Екселенција, Еминенција, Њено Краљевско Величанство/ Его Высокпревосходительство, Превосходительство, Ее Королевское Величество* и слично, коришћење специфичних клишеа, типа: *изражавамо своје поштовање, желим да Вас уверим да..., Примите, Ваша Екселенцијо, уверења о мом најдубљем поштовању/ свидетелствуем свое уважение, хочу заверить Вас, что..., Примите, Ваше Превосходительство, уверения в моём глубочайшем к Вам уважении* и слично.

Карактеристична одлика административно-пословног стила јесу и устаљене синтагме које се употребљавају као називи докумената, рецимо: *извод из матичне књиге крштених, додаток дипломи, одлука Светог Сабора о канонизацији, акт о канонском општењу, томос о даривању аутокефалије / свидетелство о крещени, приложение к диплому, деяние Освященного Собора о канонизации, акт о каноническом общении, томос об автокефалии* и стандардне форме излагања садржине документа, типа: *у вези са молбом, у име делегације, позивајући се на (документа), резимирати, примити на знање, упутити на разматрање / в связи с прошением, от лица делегации, ссылаясь на (документы), подводитъ итоги, принять к сведению, оставить на благоусмотрение (Патриарха Московского),* и слично.

У целини посматрано, административно-пословни стил одликује сиромашан избор лексике. Нулта или слаба емоционалност, неекспресивност, изражена шаблонизација не пружају могућности за употребу речи различитих стилских слојева (стратума) језика. За коришћење ресурса из других стилова морају постојати одређени разлози. Тако, у званичним документима Цркве приметна је употреба архаичне лексике и језичких клишеа који су у секуларној сфери изашли из употребе. Вишезначност (полисемичност) лексема у административно-пословном стилу веома је слабо заступљена. Такође, могућност синонимизације је доста ограничена и сведена на неутралну и терминолошку лексику, тако да се најчешће употребљавају стилски немаркирани синоними. Стога су у документима административно-пословног стила понављања неминовна и честа. Сви синоними имају истоветну стилску вредност, типа: *в течение / в ходе (переговоров), касателно / относительно (поставки товаров),* и сл.

Морфолошка структура овог стила такође поседује своје специфичности. Административно-пословни стил има изразито именски карактер. Овај стил одликује

изразита деперсонализованост (обезличеност) излагања. У њему је, у поређењу са другим стиловима, заступљено најмање личних глаголских облика. Прво и друго лице у њему се готово уопште не употребљавају, изузев у персоналним документима. Тако, на пример, молба се одликује појачаном фреквентношћу првог лица једнине, уколико је реч о појединцу (физичком лицу), или множине, уколико се ради о више особа или правном лицу. Пошто овај жанр увек подразумева примаоца, јасно је да се често користи и друго лице. Пуномоћ, међутим, обично почиње првим лицем (*овлашћујем да прима моју стипендију/ доверяю получить мою стипендию*). Слично је и са разним молбама и извештајима које подносе физичка (не правна) лица (нпр.: *молим Вас за дозволу/ прошу Вашего разрешения*). У инструктивним документима (упутствима) и рекламама, опет, доминира друго лице множине, а у пословној кореспонденцији појачану фреквентност показује прво лице множине. Од глаголских облика најфреквентније је садашње време. Облици будућег времена користе се ретко, обично са модалним и условним значењем (модалним се изражава морање, прописивање, неопходност и слично). Позиција инфинитива повезана је са директивним карактером овог стила, нпр. *извештај примити на знање, за игумана манастира поставити јеромонаха (име), за викарног епископа изабрати архимандрита (име)/ доклад принять к сведению, игуменом монастыря назначить иеромонаха (имя), викарием избрать архимандрита (имя)*, и сл. И императив се одликује изразитом фреквентношћу у документима директивног типа. Заповедни начин такође се често среће у пословној кореспонденцији, типа: *пошаљите нам ваше најновије каталогe и ценовнике/ пришлите нам ваши новейшие каталоги и прейскуранты*.

У административно-пословном стилу изразито је присутан и инфинитив, што се доводи у везу са оријентацијом већине званично-пословних докумената – изражавањем воље њиховог доносиоца. Иначе, од творбених модела именица нарочито су фреквентне изведенице од глагола пре свега са суфиксом *-ње/ -ние* и са префиксом *не-*: *решење, извршење, непридржавање, непризнавање, неиспуњавање/ решение, исполнение, нахождение, несоблюдение, непризнание, невыполнение*. Глаголске именице овога типа улазе у састав устаљених синтагми и образују синтагме са непунозначним глаголима. Услед тога у административно-пословном стилу фреквентна је и употреба генитива зависних именица, што често доводи до појаве генитивских низова, типа: *реферат председника Управе Катихетског одбора Архиепископије, извршавање одлука органа*

највише црквене управе Српске Православне Цркве / доклад председателя Отдела религиозного образования и катехизации Московского Патриархата, выполнение решений органов высшего церковного управления Русской Православной Церкви, и сл.

Синтаксичка структура овога стила препознатљива је у односу на друге функционалне стилове. У административно-пословном стилу преовладавају просте реченице. Ред речи је устаљен и традиционалан. Чланови реченице имају своје уобичајено место, без варирања карактеристичних за информативно-публицистички и књижевноуметнички стил. Често се користе пасивне конструкције и инфинитивске конструкције са модалним значењем (морања, неопходности). Карактеристичну црту синтаксе овог стила представљају и синтагме са сложеним предлозима, типа *во избежание, по линији, по вопросу о, в целях, в силу / у циљу, у вези са, у складу са, по питању о...*, као и синтагме са предлогом *по* и локативом у временском значењу: *по достижении восемнадцатилетнего возраста, по принятии решения, по назначении на епископскую кафедру / по стицању пунолетства, по доношењу одлуке, по постављењу на епископску катедру*. Једноставне реченице се у овом стилу често ослобђавају истородним члановима, чији број може долазити до осам, десет и више, што је условљено неопходношћу да се предмет информације представи што је могуће комплексније.

ИНФОРМАТИВНО-ПУБЛИЦИСТИЧКИ СТИЛ

Опште одлике. Информативно-публицистички стил један је од данас друштвено најрелевантнијих функционалних стилова. Он спада у групу писано-књижевних стилова.

Свеукупна продукција информативно-публицистичког стила обједињује се под општим називом *јавно информисање (медијска сфера) и публицистика*. Тематика информативно-публицистичких дела актуелна је и усмерена на конкретна питања друштвеног и јавног живота. Дела која репрезентују информативно-публицистички стил штампају се у периодици (новинама, часописима), у посебним издањима (књигама), објављују у електронским медијима, или се реализују у усменој форми преко средстава јавног информисања (радио, телевизија).

Док су дела писана административним или научним стилем упућена сразмерно уском кругу читалаца (на пример, нормативна документа - законе, правилнике, пословнике

о раду и сл. читају само они којима су та документа намењена; докторску дисертацију сигурно неће моћи да прати шири круг читалаца него само стручњаци за дату научну област), дотле су дела писана информативно-публицистичким стилем упућена веома широком кругу читалаца. Управо због тога што су теме информативно-публицистичких дела, питања која се у њима постављају, идеје које из њиховог разматрања произилазе повезане са оним што интересује већину наших савременика, то значи да медијске информације и публицистика, због ширине свога тематског обухвата и величине круга потенцијалних реципијената, представљају најразноврснији вид језичког изражавања у данашњем друштву.

У делима из сфере информисања и публицистике могу бити разматрана философска, научна, политичка, теолошка, етичка, естетичка, педагошка, културолошка питања, као и најразличитија животна питања, без обзира да ли она имају шири друштвени значај или се тичу само одређене социјалне или професионалне групације. Међутим, за разлику од стручњака за одређене области, рецимо, културолога, правника, социолога, економисте, теолога, новинар не посматра одређени проблем из те области са тачке гледишта конкретне области (политике, економије, права, науке, културе, уметности, спорта, итд.) него у вези с тим какво значење тај проблем (или та област) има за савремено друштво или за друштво у блиској будућности. Међутим, новинар који пише или извештава о некој теми која није везана за животну свакодневицу него за неку специфичну област дужан је да у извесној мери овлада проблематиком, појмовним апаратом те области, као и њеним метајезиком.

Информативно-публицистички стил користи се у чланцима, есејима, репортажама, интервјуима, званичним обраћањима и саопштењима за јавност, као и у различитим врстама популарних медијских обраћања. Овај стил најчешће се среће у новинама и часописима (али не научним и стручним), у електронским медијима, у средствима масовног информисања (радио и телевизијским програмима).

На новинским страницама информативно-публицистички стил представљен је у највећој мери и најпотпуније, и то у свим његовим жанровима. Због тога се језик новина и информативно-публицистички стил неретко посматрају као веома блиске појаве. Истина, све оно што се штампа на страницама новина не чини садржај информативно-публицистичког стила. Тако, на пример, поетска или прозна дела, где год да се публикују,

спадају у домен књижевноуметничког, а уговори, правилници или записници са седница неког органа или организације спадају у домен административног стила. Језик којим се пишу различити материјали публиковани на ступцима новина и часописа ослања се на разне функционалне стилове и жанрове: државне указе, дипломатске ноте, споразуме о сарадњи, чланке научног карактера, уметничке приче, стихове итд. Отуда чисто новинским треба сматрати жанрове као што су репортажа, интервју, фељтон, спортски извештај и др.

Информативно-публицистички стил јесте стил новинских и часописних чланака, као и усмених информативних излагања. Он је веома комплексна појава са много разних планова и нивоа. Све ово је одређено сложеностју и хетерогеношћу задатака који стоје пред информативном делатношћу и публицистиком, појавом са различитим функцијама и формама.

Могуће је издвојити неколико функција информативне делатности и публицистике: (1) информациона у ужем смислу, (2) образовна, (3) васпитна, (4) организациона и (5) функција забаве и разоноде.

Ипак, у основне функције новинарства и публицистике, које се односе на специфичне особености овог стила које га издвајају од других функционалних стилова, спадају (а) *саопштавање* (информациона функција) и (б) *деловање* (функција убеђивања).

Задаци онога који усмено продукује или пише информативно-публицистички текст састоје се у томе да пренесе информације, али и да интелектуално, емоционално и волитивно делује на слушаоца или читаоца тако да у њему изгради одређени став према њиховом садржају.

У информативно-публицистичком стилу постоји више жанрова који се међусобно разликују по својим функцијама и по различитим начинима употребе језичких средстава.

Учествујући у стварању новина, радио и телевизијских емисија, новинари, у зависности од постављених задатака, примењују различите жанрове – од информације садржане у неколико редака до веома сложених аналитичких чланака и фељтона.

У дневним новинама или часописима читалац се може срести са чланком, извештајем, прегледом, колумном уредника или сталног аналитичара за одређену област, интервјуом, репортажом, хроником, фељтоном, освртом, аналитичким коментаром, као и са материјалима других жанрова. У једном броју новина или часописа, у једној емисији, наравно, веома је тешко заступити све жанрове, али, начелно посматрано, потребно је

тежити ка томе да што шири њихов спектар буде заступљен, јер се тиме постиже разноврсност и богатство садржаја одређених новина, часописа, радио и телевизијских емисија, сајтова, портала.

Подстилови и жанрови информативно-публицистичког стила

Већина истраживача који се баве теоријом функционалне стилистике у медијској сфери врши следећу поделу на подстилове: 1) информациони; 2) аналитички; 3) књижевно-публицистички.

Информациони подстил пружа информације о актуелним збивањима. Основни задатак жанрова који га репрезентују (чланак, краћа информација, шира информација, хроника, преглед писања штампе, интервју, извештај и сл.) је да кратко и јасно саопште информацију о неком догађају. Овај подстил је по сведености и неутралности израза најближи административно-пословном и научном стилу, а веома је удаљен од књижевног стила. Он има стандардну структуру и обично садржи три сегмента: шта се, где се и како се нешто десило. У неким случајевима (рецимо, у агенцијским вестима) једна реченица користи се као сложена синтаксичка целина и чини један пасус. У информативним текстовима појављује се обиље фактографског материјала, што условљава изражено присуство номенклатурне лексике (географски називи, антропоними, званични називи функција и титула званичника). За овај подстил карактеристичне су и скраћенице, најчешће за називе држава, међународних и домаћих организација и установа, али оне које су познате најширој јавности.

Аналитички подстил, који репрезентују жанрови уводника, коментара, аналитичког чланка, осврта, прегледа писања штампе, коментара, има циљ да представи, оцени, прокоментарише неку појаву. Новинске анализе су веома различите – од неутралних до веома сликовитих и упечатљивих. Овај подстил близак је научном начину изражавања, али се одликује мекшом и редукованом аргументацијом, парафразирањем (а не цитирањем), изостављањем библиографских података. Разлог за то није недостатак жеље да се одређена појава сагледа комплексно и објективно, него потреба да се проблем приближи масовном реципијенту који није ни спреман, ни вољан да улази у дуг, сложен и њему непримерен научно-аналитички текст. Стога, уместо потпуног аналитичког сагледавања,

навођења опсежне аргументације, образлагања и доказивања, тежи се убедљивости и стварању одређених ставова и вредносних оријентација код читалаца. У овом подстилу запажамо веће присуство терминологије, што га приближава научном стилу, али се од њега разликује присуством емоционалности и експресивности у изражавању.

Књижевнопублицистички подстил појављује се у репортажама, путописима, фелџонима и сл. Овде се новинар издиже изнад уобичајеног медијског израза и упушта у естетско осмишљавање догађаја и појава, чиме долази на раван прозних писаца, с том разликом што је његов задатак да се прилагоди масовном читаоцу.

У оквирима ових основних форми медијског изражавања (подстилова) издвојили смо извесне жанрове који их конституишу, а које ћемо сада укратко представити:

1. *Хроника* је веома кратко саопштење, обично без посебног наслова (насловљава се само рубрика у којој се то саопштење објављује): у овом жанру у два-три реда саопштавају се чињенице, без улажења у ближе појединости. У новинама и часописима хронике су обједињене посебним (сталним или повременим) рубрикама: *Из православног света; Епархијске вести; Синоћ у Београду; Култура*, итд.

2. *Кратка информација* добила је у новинама, радио и телевизијским емисијама доста велики простор. Обликује се на 10-20 редака и има своје заглавље. Њен обим дозвољава да се читаоцу саопште не само основне чињенице, као у хроници, него и да се новинар унесе и у неке важније појединости.

3. *Шира информација* је таква форма новинарског израза која својим обимом далеко надмашује хронику и кратку информацију. То је текст обима од 40-150 редова који има своје заглавље, а у ређим случајевима и поднасловне и издвојене делове поред текста (антрфиле) или у самом тексту. У текстовима који репрезентују жанр шире информације могу се описивати и аналитички разматрати многе појединости.

4. *Интервју* је разговор припремљен да се објави у новинама или у емисијама на радију или телевизији. У новинама и часописима могу се срести *монолошки интервјуи*, у којима се саговорнику поставља сажето питање, а он сажето одговара, и *дијалошки интервјуи* - разговор у облику постављања опсежнијих, образложених питања и давања одговора на њих. Новинар се у овом случају не ограничава само на основна, него често поставља и допунска питања. Ако прва два типа интервјуа упознају читаоце са мишљењем једне особе, *колективни интервју* даје представу о мишљењу већег броја људи о једном

или више проблема. *Анкета* је посебан, масовни вид интервјуа. Када се жели да сазна мишљење ширег круга људи о неком питању, редакција изради упитник и шаље га преко обичне или електронске поште или поставља на сајт. Пристигли одговори се анализирају, одабирају, скраћују, редигују и потом штампају у облику извода.

5. *Извештај* је један од веома распрострањених жанрова у информативно-медијској сфери. Практично, није могуће наћи ниједан број новина, ниједан сајт, радио или телевизијску информативну емисију у којима се не налазе овакви материјали. Извештај осветљава неки значајан друштвени, политички, јавни, културни догађај – конференцију, скуп, састанак државних или црквених органа и организација, саветовање, духовну, културну, спортску, манифестацију, итд. Новинар аудиторијуму подноси извештај о одвијању догађаја са кога извешава, пропратним манифестацијама, учесницима, закључцима, планираним новим сусретима итд.

6. *Путопис* је такав вид текста који се обично пише по задатку добијеном од редакције. Он је веома веродостојан у описивању детаља и других појединости на које је извештач наишао на неком интересантном путовању. Путопис је новинско штиво које обилује живописношћу, емоционалношћу, што га приближава неким књижевно-уметничким делима.

7. *Белешка с пута* слична је путопису, али се разликује од њега по томе што је по обиму доста краћа – опис се односи само на једну установу, један сакрални објекат, један природни резерват итд.

8. *Преглед* је један од информативних жанрова којим се читаоци и слушаоци упознају са важним догађајима у току одређеног временског периода (недеља, месец). Тематика прегледа је веома различита (црквена, међународна, унутрашњеполитичка, спортска, културна и сл.).

9. *Репортажа* је такав облик информације у којем се описује неки догађај или низ догађаја кроз његово непосредно доживљавање и коментарисање од стране репортера (новицара), који је очевидац или учесник у самом догађају. Репортажа има за циљ да оперативно, са мноштвом детаља, упечатљиво упозна читаоца са најзначајнијим и најинтересантнијим појединостима. Она читаоцу пружа могућност да се у потпуности уживи у сам садржај догађаја, као да је присутан у свему ономе о чему саопштава репортер.

10. *Белешка* је у највећем броју случајева писмо једног или групе читалаца које се штампа као засебан, самосталан материјал. Ако таквих бележака има неколико, онда се оне групишу у општу или тематске рубрике: *Писма редакцији; Од наших читалаца; Одјеци и реаговања; Међу нама* и сл.

11. *Отворено писмо* има задатак да постави питање општедруштвеног карактера којим треба да се привуче пажња широких читалачких кругова, а чија је основна намена да се запита или убеди адресат, онај коме је отворено писмо упућено, како би се предузеле одређене мере за исправљање недостатака, покретање неке иницијативе и сл. Аутор отвореног писма прибегава директном обраћању лицу или групи од којих очекује одговор и конкретно деловање.

12. *Чланак* је такав вид изражавања у којем се осветљавају одређене чињенице и појаве из општедруштвеног или црквеног живота. Поред тога, у чланку се те чињенице и појаве ближе објашњавају, али и анализирају.

13. *Аналитички коментар* има задатак да прикаже одређени сегмент стварности и да проанализира чињеницу или низ чињеница које расветљавају неку појаву из политичког, економског, културног, духовног живота. За разлику од чланка, аналитички коментар занимају централна места или најбитнији проблеми у чињеницама и појавама које су предмет разматрања. Прикупљене чињенице аутор (уредник, новинар, спољни сарадник) у почетку описује, да би касније прешао на њихову анализу из које произилазе одређени закључци.

14. *Преглед писања штампе* је посебан жанр, то је нека врста одабира и систематизације прилога из домаће и стране штампе у циљу свестранијег информисања читалачке публике и омогућавања увида у другачија виђења исте проблематике.

15. *Приказ* може бити: (1) *критичко-библиографски* (књижевног или научног дела) и (2) *уметнички*, која анализира и оцењује позоришна и филмска дела, изложбе, музичке манифестације и сл.

16. *Есеј* је по својим основним специфичностима веома близак краћим књижевним формама – причи или краћем роману. Међутим, он се разликује од ових књижевних облика по томе што је веома конкретан и што је заснован на фактичком материјалу, а не на неким имагинарним поставкама. Писац есеја даје своју оцену догађаја и чињеница, истражује одређени проблем, водећи рачуна о веродостојности аргумената и објективности

изведених закључака. Есеј треба да пружи објективну представу о људима, да прикаже њихову реалну делатност и да открије битне појаве. Јунаци есеја нису имагинарне личности, као у књижевним делима, него живи људи, који се приказују документарно, истинито. Ако аутор есеја користи књижевни вид израза, онда је то у функцији подстицања емоционално-доживљајног ефекта код читалаца. Ипак, разлика између књижевних дела и есеја садржана је у опису лица, појава, чињеница. Есеј се приближава краћим књижевним облицима, пре свега, употребом језичких средстава и начином казивања, који често обилује експресивним и емоционалним моментима, а понекад и претераним емфазама.

Побројани жанрови остварују се и у световном јавном информисању, и у црквеним медијима, а диференцијалне црте између њих у два различита оквира (унутар профаног или сакралног функционалностилског комплекса) проистичу из тематског оквира (тематика у црквеним медијима везује се за сферу деловања и мисије Цркве), перспективе посматрања појава (тачке гледишта аутора у световним и црквеним гласилима), начина излагања (неутрално, неки пут и негативно маркирано у првом, или, у другом случају, изразито позитивно емоционално-експресивно маркирано излагање, са израженим обележјима сугестивности израза) и одабира језичких средстава (израженије присуство теолошке терминологије, сакралне лексике, као и архаизама, махом црквенословенске провенијенције, у црквеним медијима).

Специфични жанрови црквених медија

Као жанрове специфичне за црквене медије размотрићемо хеортолошке текстове, информационе посланице, као и саопштења за јавност црквених органа.

Хеортолошки текстови имају за циљ давање основних информација о црквеним празницима, њиховом смислу, суштини, настанку (установљењу) и евентуалним модификацијама у празновању током историје, као и о угодницима Божијим чији се спомен слави у одређени дан. Њихов обим и структурисаност зависе од карактера публикације у којој се штампају (рубрика у новинама, џепни подсетник, црквени календар са листићима за сваки дан у години, тзв. *отрывной календарь*, месецослов Светих), као и од карактера самих информација којима састављач располаже. Стога су у овом жанру

могући изузетно кратки, лапидарни текстови са језгровитом и концизном елементарном информацијом, али и дужи животописи Светих, односно детаљнији описи Господњих и Богородичних празника.

Информационе посланице упућују се у циљу благовременог информисања верника о најважнијим догађајима из живота Цркве, народа и државе, као и ради поучавања (катихезе) новокрштених или оних који се припремају за крштење. У њима је доминантна информациона (изношење чињеница, представа и генерализација о празницима, о житијима Светих, о догађајима из живота Цркве и народа, о значају тих догађаја како за Цркву тако и за друштво у целини), али присутне су и комуникативна, кумулативна, спознајна (когнитивна), општекултурна и меморијална функција (детаљније о структурно-композиционим и лингвистичким обележјима посланице као званичног документа Цркве говоримо у засебном одељку ове књиге).

Саопштења за јавност објављују се као званични документ највиших црквених органа на централном или епархијском нивоу, односно као програмска изјава о ставовима које је одређена помесна Црква или епархија у лицу свога првојерарха, односно архијереја заузела у вези са неким битним догађајем унутар Цркве, у одређеној друштвеној заједници или у међународним оквирима. Догађа се да саопштење за јавност носи полемички карактер, уколико је настало као реакција на одређене провокације које изазивају недоумице код верујућих или у широј друштвеној средини. Поред информативне, овај документ има и снажно изражену кохезиону функцију (обједињавање вредносних ставова, социјализацијских образаца и др. унутар Цркве и друштва у целини).

Лингвистичке одлике информативно-публицистичког стила. Избор језичких средстава у информативно-публицистичком стилу зависи пре свега од специфичности појединих његових жанрова. Пошто је информативно-публицистички стил неутралан, он користи разна стилистички немаркирана средства, односно општејезичка средства која припадају разним функционалним стиловима. Ово заправо представља његову основну стилску особину. Оно што га чини посебним функционалним стилем јесте: (1) изражен информативни потенцијал, (2) конкретност, (3) лаконичност (сведеност) и (4) експресивност.

На новинским ступцима информативно-публицистички стил представљен је у најширем и најразноврснијем виду, са свим његовим жанровима. Због тога се језик новина

и публицистички стил неретко посматрају као две веома блиске и сродне, а понекад чак и као истоветне појаве.

Истина, све оно што се може наћи на страницама неког листа не спада у домен информативно-публицистичког стила. Тако, на пример, ако се на ступцима новина нађе нека песма, приповетка, одломак из новеле или романа – где год да се штампају, они су израз и форма књижевноуметничког, а никако публицистичког стила. У истом смислу, било какав споразум, уговор, одлука, и ако су објављени у штампи и електронским медијима, увек су део административног стила. По овоме, није тешко закључити да у уско новински оквир спадају жанрови као што су: чланак, хроника, аналитички коментар, репортажа, интервју, преглед писања штампе, извештај и др. Ипак се, не узимајући у обзир све различитости, може говорити о функционалном јединству *језика новина*, који има за циљ остваривање информационе и друштвено мобилишуће функције. О стилском нејединству новина говоре разне чињенице које указују на то да сваки жанр, као и свака смисаона форма изражавања, може чинити садржај језика новина. На пример, песма на страницама новина изгледа веома чудно због своје форме, али и због вида и облика информације коју нуди читаоцу. Отуда функционална разнообразност новинско-публицистичког подстила одређује и његове лингвистичке особености.

Важно лингвистичко конструктивно обележје информативно-публицистичког стила представљају сва она тесно повезана и узајамно условљена изражајна, емоционално и експресивно маркирана говорна средства, која се нашироко користе управо у оваквом контексту, али која не излазе из оквира језичког стандарда. Разноврсна употреба изражајних средстава последица је првенствено ангажованог усмерења овог подстила. Особита изражајност новинске публицистике разликује се од изражајности коју има језик књижевности (књижевноуметнички стил). Оријентација новина на масовну комуникацију у којој долази до изражаја и хетерогена структура и профил читалаца, ширина и разнообразност тематике, периодичност излагања, отвореност према различитим идејним ставовима и оријентацијама, потреба за актуелношћу и свежином информација – све то изискује од новинског текста извесне специфичности, које се највише огледају у брзој, практично тренутној примени изражајних средстава.

Тежња ка стандардизацији језичких средстава одражава информативну функцију новина и одражава услове обликовања и потоњег реципирања текста. Језички стандарди

помажу аутору да оперативно и приступачно изложи информацију, а читаоцу – да је брзо и без проблема схвати и усвоји. Захваљујући координацији изражајних и стандардних језичких средстава, новине с лакоћом остварују своје главне функције – функцију информативности и функцију ангажованости.

Под стандардом се обично подразумевају језичка средства која се често употребљавају у одређеним говорним ситуацијама, или, шире, у одређеном функционалном стилу. Постоји веома много стандарда (шаблона) у научном, а нарочито у административном стилу. У новинско-публицистичком подстилу такође постоји велики број клишеа који представљају стандардна језичка средства овог подстила. Тако, у световним гласилима на српском језику налазимо клишее попут следећих: *у духу међусобног разумевања и сарадње; политика мира и стабилности; прилив страних инвестиција; одлив мозгова; транзициони губитници*, итд. При разматрању конструктивних обележја новинско-публицистичког подстила термин *стандард* има доста широко значење. Под стандардом се немају у виду само специфична новинарска средства, него и сва језичка средства која се одликују стилистичком и емоционалном неутралношћу. Стандардна средства, као чисто информативна, супротстављена су експресивним средствима као средствима која делују на емоције читалаца.

Саоднос неутралних (стандардних) и стилистички маркираних језичких средстава одлика је сваког стила, мада је карактер тог саодноса у сваком стилу различит. У административном стилу, на пример, стилски маркирани елементи строго су и јасно одређени: у њима може бити присутна само званично-пословна, никако не и емоционално-експресивна обојеност. Слично се може рећи и о научном стилу (где се стилистичка маркираност изражава у виду термина), мада у научном тексту могу да се сретну експресивно обојени елементи који чине особености других функционалних стилова, али само као ретке појаве, и то у неким научним текстовима (полемикама, популарним научним чланцима итд.). Сасвим је другачији саоднос неутралних и стилистички обојених средстава у информативно-публицистичком подстилу. Овде је у принципу могућа свака стилистичка маркираност, од најнижег до највишег степена, при чему сам саоднос носи нарочити, конфликтни карактер – конфликт експресије и стандарда јесте општа особеност новинских текстова. На пример: *«Прожиточный максимум»*, *«Слепой – это выгодно»*, *«Кто положит предел беспределу?»* (из наслова), *Он помог – в одних случаях действием, в*

других, наоборот, бездействием; Болезнь, от которой страдает медицина, похоже, подошла к своей последней стадии; На выборах он потерпит сокрушительную победу; В результате мы имеем то, что имеем (из савремених текстова). У једном истом тексту или рубрици могу се користити стручни термини и изрази, типа: (рус.:) *платформа, саммит (встреча в верхах), плюрализм мнений, двусторонние переговоры, капиталовложения*, односно (срп.): *коалициони споразум, консензус, фискална политика, екстрапрофит, бруто национални доходак* итд., а с друге стране, емоционално негативно маркирана и груба колоквијална лексика и фразеологија, као: (рус.: *вояж, креатура, кредит доверия, потерпеть фиако, разрывать карту*), односно (срп.): *мафиози, згрнути капитал, ухватити маглу, испражњени џепови грађана* и др. Одређене специфичности карактеристичне су и за синтаксу новинског стила: напоредо са општекњижевним конструкцијама, употребљавају се разговорне фразе и обрти, на пример (из световних гласила): *Сплетни облаеають весь город; Од акција вајде нема; Донација ни за лек, и сл.*

Конфликтан саоднос стилистичке обојености и стандарда, односно емоционалности и информативности, постаје конструктивна особина публицистичког стила у целини, која се на различите начине испољава у различитим публицистичким жанровима. У чисто информативним жанровима преовлађује стандардни језик са стилски неутралним језичким средствима, лишеним емоционалне нијансе.

Лексика и фразеологија информативно-публицистичког стила. Стил медија и публицистике базира се на доминантној употреби општекњижевног (стандардног) језика. Не постоје књижевнојезичке појаве и елементи који у принципу не би могли да буду део новинског језика. И с друге стране, може се наћи мало речи, изрази и конструкција које не би из новинског текста могле прећи у неки други стил књижевног језика. Због тога је веома сложено питање о лексици, синтаксичким конструкцијама, изразима (фразама) које би се употребљавале искључиво у публицистици, то јест о таквим средствима језика која би могла да се назову чисто публицистичким.

Лексичка слојевитост највише долази до изражаја у књижевнопублицистичким текстовима. Тако, у репортажама, путописима, фељтонима, дневницима налазимо колоквијалне, па и жаргонске и елементе шатровачког говора.

Специфичне речи и изрази везани за публицистички стил могу да се употребљавају и у текстовима других функционалних стилова, на пример, у разговорном, у научном (у

радовима из философије, социологије, политикологије, културологије итд.), међутим, они ту нису обавезни, њихова концентрација је незнатна, док су такве речи и изрази у публицистичком стилу обавезни елемент, а фреквенција њиховог јављања је висока. Опсег употребе таквих речи и израза не дозвољава да се говори о једнородности њихове стилистичке обојености.

Највеће специфичности у оквиру информативно-публицистичког стила показује лексика и фразеологија која припада јавној и социокултурној сфери. И управо је с њом повезано само формирање публицистичког стила. Она је стекла веома широку употребу; тај слој лексике је у публицистичком стилу најактивнији, па се без њега он не може представити.

Међутим, поред неутралне и терминолошке лексике везане за сферу друштвених односа (типа: рус. *парламентские выборы, международные отношения, навмешательство во внутренние дела других государств, акционерское общество, валютный контроль, предоставление кредитов, стабилизация рынка*, одн. срп. *демократија, спољнополитичке иницијативе, кредитно-монетарна политика, стратегија развоја, инвестиције, постићи консензус, организовати јавну расправу*), у информативно-публицистичком стилу налазимо и лексику са израженом компонентом оцене (нпр. пејоративног су карактера лексеме рус. *клика, вояж*, срп. *клан, лобирање, пактирање, бана-република*, синтагме рус. *желтая пресса, бюрократический аппарат*, срп. *закулисне игре, режимски медији* и сл.). Често се прибегава метафоризацији, типа: рус. *второй раунд переговоров, рычаги воздействия, газ шагает на север*, одн. срп. *у атмосфери кризе, пулс берзанског пословања, трка за фотеле, политички прелетачи*, и сл.

У новије време у световним медијима приметна је једна за нас занимљива појава - активизација црквенословенске лексике и фразеологије. Као што смо већ истицали, у сакралном дискурсу руског језика црквенословенизми представљају једно од његових основних конститутивних обележја, а употребљавају се као средство позитивног емоционално-експресивног маркирања, или као средство архаизације израза у циљу постизања књижевноуметничких квалитета текста и постизања ефекта узвишености, одвојености од баналност свакодневице, а тиме и јачег деловања на читаоца или слушаоца медијског текста. У световним медијима активизацији црквенословенизама, међутим,

често се прибегава у функцији постизања комичног ефекта, изражавања ироније и сл.: *Благотворительность престижу пользительна* (о „новим Русима“ – тајкунима који издвајају новац у добротворне сврхе само ради постизања друштвеног угледа и ослобађања од дела пореза); *Нас к этому привела бесконтрольная деятельность братьев Лариных и иже с ними; Грядет пришествие самого мощного олигарха*, и сл.

Морфологија информативно-публицистичког стила. У различитим изражајним облицима информативно-публицистичког стила употребљавају се разноврсна морфолошка средства. Међутим, само за нека од њих може се са сигурношћу тврдити да претежно припадају овом функционалном стилу.

Међу постојећим творбеним моделима руског језика већу фреквентност у информативно-публицистичком изразу имају префиксална образовања са страним (интернационалним) формантима *а-*, *анти-*, *про-*, *нео-*, *квази-*, *ультра-*, типа: *происламистские, неофашистские, ультралевые*, као и суфиксална образовања са формантима страног порекла *-аци(я)*, *-изаци(я)*, *-изм*: *продукция, демократизация, индивидуализм*.

Честа је употреба именица у множинском облику: *разговоры, поиски, свободы, инициативы, власти, круги, нужды* и др (срп. *преговори, трагања, права и слободе, власти, кругови, потребе* и сл.).

Од глаголских времена у текстовима новинских извештача најфреквентнији је перфекат. За репортажу, као и њој блиске жанрове, карактеристична је употреба презента. Разлози леже у чињеници да је писац репортаже очевидац или чак учесник у догађају који описује. Напоредо са употребом садашњег времена у репортажи се може користити перфекат, и то у оним ситуацијама када се говори о нечему што је завршено у прошлости, али има одговарајућу важност за садашњи тренутак.

Синтакса информативно-публицистичког стила. За информативно-публицистички стил, посебно за оне жанрове у којима експресивност преовлађује над информативношћу карактеристична је употреба емоционално и експресивно обојених конструкција – узвичних реченица, упитних реченица, реторских питања, реченица са номинативом теме, понављања, сегментираних и парцелисане конструкције, на пример:

Побеждают те, кто идет вперед; побеждают те, кто ясно видит будущий день истории; побеждает «давление жизни».

В эту решительную минуту – выдержит ли, выдюжит ли русская рука?

Наш современник... какой он? Чем живет, о чем думает, как работается ему и отдыхается, о чем он мечтает., к чему стремится?

Сегментација исказа придаје тексту динамизам, живост, експресивност, што се посебно потенцира синтаксичким понављањима, као у примеру:

Чем дальше по времени от нас война, тем пристальнее вглядываемся мы в ее лицо. Жестокое, суровое, горькое.

Мы много вспоминаем о прошлом. Мы разыскиваем без вести пропавших и семьи погибших. Мы ищем храбрецов, живых и павших, чтобы воздать им по заслугам. Так появляются новые фильмы о войне, новые книги, новые песни. И новые имена героев, которые еще вчера считались безымянными.

Тенденција ка експресивности текста условљава употребу колоквијалних конструкција, као што су елиптичне реченице, асиндетске сложене реченице (реченице у којима одсуствује везник). Такве конструкције често се срећу и у насловима, на пример: *Скоро в школу; У полярников в гостях; Прогулял – держи ответ; Доказывая свою правоту*, и сл.

Велику улогу у истицању експресије текста играју и ванјезичка средства: у штампаним и електронским медијима то су средства ликовно-графичке обраде, а у радијском и телевизијском новинарству – повезивање текста са звуком и сликом.

КЊИЖЕВНОУМЕТНИЧКИ СТИЛ

Опште одлике. Књижевноуметнички стил се од других функционалних стилова одликује низом особености. Истовремено, он је у извесној мери испреплетен са свим другим функционалним стиловима. Међутим, у неким својим аспектима, који су у вези са историјом жанрова, језик књижевности излази изван стандардне језичке норме и на закономеран начин користи стилски маркирана језичка средства, у првом реду лексичка: историзме и архаизме, неологизме, потенцијализме или оказионализме и др.

Језик уметничке књижевности представља ширу појаву у односу на књижевни језик, пошто он у свом саставу садржи и некњижевна (супстандардна) језичка средства: дијалектизме, жаргонизме, професионализме, итд. Могуће је тврдити, и то не само у

савременој књижевности, да нема таквих лексичких, граматичких, морфолошких, синтаксичких, дериватолошких средстава која не би могла бити укључена у књижевноуметнички текст. У књижевности се користе и нормативна, и супстандардна језичка средства, али и индивидуални ауторски елементи. Отуда је језик књижевности у неким видовима богатији и разноврснији од књижевног језика. Језик уметничке књижевности настаје, дакле, моделовањем стандардног, уобичајеног, свакодневног, колоквијалног израза. Испод пера талентованог ствараоца стандардни језик се претвара у уметнички израз, што представља основну претпоставку књижевности као вербалне уметности.

Нема никакве сумње да у систему функционалних стилова књижевноуметнички стил заузима посебно место. Док научни, административни, информативно-публицистички стил представљају ограничене, јасно омеђене и функционално строго одељене реализације стандардног језика, књижевноуметнички стил може се окарактерисати као најпотпунији израз не само стандардног, нормираног језика него и националног језика у свој његовој свеукупности. В. В. Виноградов на једном месту истиче да се језик књижевности развија у историјском контексту књижевног језика једног народа и у непосредној вези с њим, и да у исто време представља његову концентровану реализацију. Зато појам стила у примени на језик књижевности садржи друкчија значења од оних која су присутна у публицистичком и научном стилу.

У књижевноуметничком стилу као материјал се појављује свеукупан национални језик са свим богатством смисаоних и изражајних средстава, укључујући и све његове стилистичке могућности.

Књижевноуметнички стил као основни циљ има неопходност да што адекватнијим језичким средствима изгради књижевно дело у складу са ауторовом замисли, због чега се у њему у најширем спектру користе експресивни и емоционално маркирани елементи језика (нпр. лексика, фразеологија и афористика која изражава субјективни однос аутора према предмету казивања). У исто време, за овај стил је карактеристично и то да се у њему често употребљавају речи из свакодневног говора, којима се постиже ефекат једноставности, приступачности и динамичности излагања. За достизање високог степена животности и природности израза употребљавају се разни видови стилски маркираних синтаксичких средстава (нпр. безличне, асиндетске, неодређеноличне, уопштеноличне

реченице). Управљеност ка емоционалности израза захтева да се избегавају шаблони, мисли се задевају у ново семантичко рухо, активира се целокупан изражајни потенцијал језика, неретко се употребљавају лексеме са пренесеним значењима у циљу постизања таквих стилских фигура као што су метафора, метонимија итд.

Књижевноуметнички стил има два основна облика: (1) прозни и (2) поетски (стиховни) вид изражавања. Проза, као што је познато, представља природну форму монолошког и дијалогског изражавања. Стих, поред општих закона структуре и функционисања језика, потчињава се својим сопственим законитостима, при чему се стварају одређена ограничења у односу на прозни облик изражавања. Оно што је основно у стиховној структури језика јесте посебна ритмичка организација вербалног материјала. У језику поезије веома велику улогу играју само њему својствена гласовна понављања – понављање вокала (*асонанца*) и понављање консонаната (*алитерација*). Међу гласовним понављањима посебно се издваја један тип понављања који подлеже одређеним композиционим законитостима, а то је *рима*. Разликујући се од прозног текста, текст поезије поседује и особиту *интонациону структуру*, на основу које се стихови деле на два типа: (1) *мелодијски* (везани стих) и (2) *разговорни* (слободни стих). Важно је напоменути да ритам, рима, особена интонација, асонанце, алитерације и друга специфична средства стихотворног језика представљају допунска средства, која овим језичким структурама придају несвакидашњу, уметничку изражајност. Од основних (стандардних, уобичајених) језичких средстава она се одликују вишим степеном семантичке потенције, као и појачаном асоцијативношћу.

У књижевноуметничком стилу налазе се, мада то није обавезно, и елементи који нису усаглашени са нормом књижевног језика. Писац им прибегава када жели да потенцирањем говорних карактеристика својих ликова пружи додатну информацију о њиховом пореклу, социјалном статусу, образовању, узрасту и сл. (ради се о дијалектизмима, архаизмима, вулгаризмима, провинцијализмима, професионализмима и др.). Отуда је језик књижевности богат разним стилским изражајним средствима, одликује се стилском вишедимензионалношћу. За њега се може рећи да садржи (инкороприра), у различитом опсегу (екстензитету) и дубини (интензитету) и у зависности од карактера сваког конкретног уметничког дела, све остале функционалне стилове, што сведочи о његовој отворености. Веома често писац посеже за језиком из обичног живота и језиком из

свакодневне комуникације. Много се ређе у књижевним делима срећу места написана административним или научним стилем. Она, ако их има, служе за карактеризацију епохе или самих ликова, амбијента у коме се одвија радња, а понекад имају за циљ и постизање комичног ефекта, посебно уколико се ради о пародији. Мисли и чињенице изложене административним или научним стилем у књижевном делу скоро никада нису елементи ауторовог израза, него служе као допунска средства за упечатљиво сликање ликова и појава које обрађује у делу. Разговорни и информативно-публицистички стил се у литерарна остварења уводе лакше и много чешће него што је то случај са административним и научним стилем.

У оволикој слободи избора језичких средстава, вишедимензионалности и отворености састоји се основна дистинктивна црта која одељује књижевноуметнички од других функционалних стилова. У односу на друге функционалне стилове књижевноуметнички стил одликује се наглашеном естетичношћу и експресивношћу израза, која се постиже употребом:

(а) тропа (према грчком *trópos* - окрет, обрт) - метафоре, метонимије, поређења, епитета, перифразе, хиперболе, ироније, алегорије, персонификације, и

(б) стилских фигура – фигура конструкције и фигура мисли.

Под фигурама конструкције подразумевамо оне фигуре које се постижу особитим распоредом речи у реченици или у некој већој јединици књижевноуметничког текста (строфа, или одређени релативно аутономни одломак прозног дела), као што су: *анафора* - понављање речи на почетку два или више суседних стихова или реченица, *епифора* - понављање речи на крају два или више суседних стихова или реченица, *симплоха* - понављање речи на почетку и на крају два и више суседних стихова или реченица, *палилогија* - понављање речи на крају претходног и на почетку наредног стиха или реченице, *инверзија* - специфична синтаксичка организација текста (стиха, реченице), која подразумева поремећен, најчешће обрнут ред речи и реченичних делова у односу на стилски неутрални израз.

Фигуре мисли имају много сличности са тропима. И једна и друга категорија односи се на значење (семантику) речи; разлика је у томе што се у тропе обично убрајају оне фигуре у којима се непосредно мења семантика употребљених лексема, док се у фигуре мисли убрајају фигуре које се односе на шири смисао онога што је исказано, тако

да постоје извесне тешкоће у њиховом разграничавању. Зато, на пример, алегорија може бити схваћена и као троп и као фигура мисли. Чак и неке фигуре конструкције као, на пример, реторичко питање, могу бити третиране и као фигуре мисли. У ову категорију убројаћемо: *антитезу*, која настаје тако што се две контрарно супротстављене представе, појаве, мисли, осећања, слике, од којих се једна жели истаћи, ставе једна поред друге; *градацију*, која представља поступно низање представа и појмова по интензитету (узлазном линијом); *елипсу*, која се ствара када се из реченице којом се опширно казује нека слика, мисао или осећање изоставе сви елементи који нису неопходни за разумевање смисла, па се задрже само она за говорну ситуацију и емоционални набој исказа потребна и неопходна средства која најупечатљивије преносе и дочаравају одређену слику, мисао или осећање; *реторичко питање*, које настаје када се једна мисао изрекне у облику питања на које се не очекује одговор, пошто је тај одговор јасан, одређен, саморазумљив.

Жанрови књижевноуметничког стила у сфери православне духовности

Књижевноуметнички стил у сфери духовности обухвата низ жанрова (жанрови који немају пандана у секуларном функционалностилском комплексу графички су означени *италиком*):

(а) поетски жанрови: *тропар, кондак, стихира, догматик, тројичан, мученичан, ирмос, катавасија, канон, двопеснац, трипеснац, четверопеснац, акатист, народна духовна (молитвена) песма, ауторска (уметничка) песма инспирисана хришћанском духовношћу и др.*;

(б) прозни жанрови: *епидидактичке (панегирици, надгробне, поздравне) проповеди, епидеиктичке посланице, хагиографије, пролошка казивања (расуђивање, созерцање), изреке (максиме) и поуке Отаца и подвижника, подвижнички стослови, молитвени дневници, службе (молитвословља, чинопоследовања светих Тајни), кратке приче, новеле, приповетке, романи, мемоари са духовном тематиком.*

Део 3

ПРЕГЛЕД ЈЕЗГРЕНИХ САКРАЛНИХ ЖАНРОВА

МОЛИТВА КАО ПРИМОГЕНИТУРНИ И ПРИМОРДИЈАЛНИ САКРАЛНИ ЖАНР

Молитва као конституента православне духовности. Молитвеност је једно од суштинских обележја православне духовности: она је мера и критеријум те духовности, њене целосности и напретка. По запажању М. Кардамакиса, молитва «образује и утемељује духовност, узвисује је и обогаћује, оснажује је и води ка њеном циљу», на очигледан и јасан начин сведочећи о томе да идемо путем духовног подвига. Православно-црквени ум прожет је молитвом. Реч молитве има онтолошки карактер, она сведочи о сапостојању (грч. συνουσία, цсл. сосущие, событие, соединение) молитвеника са Богом. Најдубље се овакво поимање молитве излаже код преподобног Јована Лествичника, који учи: «По својој каквоћи, молитва је сапостојање и јединство човека и Бога. По своме дејству, то је одржавање космоса, помирење са Богом, <...> узрочник благодатних дарова...». Кроз молитву човек улази не само у богоопштење, него и у богопознање: она се одвија у двојединству онтологије и гносеологије. «Молитвено познање», како истиче В. Лепакхин, «је изразито битијно; у православном богословљу оно се противставља природнонаучном и спекулативно-рационалном познању као иманентно спољашњем, као суштаствено, тј. познање ствари по суштини – феноменолошком, формално-логичком, као познање иманентних веза између предмета и појава познању узрочно-последичних веза међу њима». У речи молитве, благодаћу Духа Светога, открива се скривена логосност предмета, појава, идеја, дарују се откривења, подстичу богонадахнута расуђивања и откривају божанске тајне (имајући ово у виду, нећемо се чудити томе што су се благодатне харизме прозорљивости по правилу удостојавали највећи молитвеници). Свој највиши израз богопознање добија у упражњавању Исусове молитве, која подразумева удаљење ума од сваке телесне помисли и усредсређење на сећање имена Исусовог, непрестаним понављањем призива: «Госпode Исусе Христе, Сине Божији, помилуј ме». Према исихастичком учењу о Имену Божијем, које ће своју посебну разраду добити у окриљу «имјаславија» и руске религиозне философије, посебно код Булгакова и Флоренског, већ само призивање имена Исусовог омогућава истинско познање Христа, «живо улажење у Именованог» (Флоренски), «заједничење у Логосу» (Булгаков), «лично усвајање Господа и

примање Христа у срце» (Евдокимов), удеоничење у Христовој суштини. На тај начин, молитвом се човеку враћа способност коју је поседовао пре пада да прозире унутарњу суштину ствари, да јасно види логосност створеног света и да је исправно изражава речима (исп. Адамово именовање звери пољских и птица небеских – 1. Мојс. 2, 19-20), односно, укида се антиномија између унутарњих логоса речи (које је у њих унео Творац и Промислитељ) и њихових смислова, који се откривају човеку Духом Светим.

Живећи у Цркви, ми развијамо заједничење са Богом и са Светима, следејући њиховом живом опиту вере и благодатном «канону Истине», како је говорио свети Иринеј Лионски, што подразумева и свецело прихватање њиховог учења. Заједнички карактер православне духовности налази одраза и у језику Цркве. Управо је заједничка, литургијска молитва једна од најизразитијих пројава заједничења са свима Светима и учествовања у делу народа Божијег. Та је молитва правило и образац, мера и критеријум, саборни израз и смисао сваке молитве. Између личне и заједничке молитве не постоји супротност: у питању су две стране једне исте праксе православне духовности: «Заједничка молитва претпоставља лични подвиг појединачне молитве, која је, опет, могућа у простору заједнице само када онај који се моли осећа да је члан Тела Цркве. Уосталом, лична молитва треба да је «саборна», то јест да обухвата све, целу васељену, да срце које се моли грли све невоље и сав бол човечанства. Исто тако, и заједничка молитва треба да се схвати као лична обавеза и одговорност за сваког, која заједно са свима дели ризницу искупљења» (прот. М. Кардмакис). Заједнички карактер православне духовности и из ње проистекли заједнички карактер језика Цркве условио је каноничност молитве и са садржајне и са формалне тачке гледишта. У црквеном Предању временом се, на темељу старозаветног и новозаветног (јеванђељског и апостолског) молитвеног опита, формирао један стабилан, али уједно и еластичан и динамичан канон молитве, који Црква негује већ вековима. Литургијска молитва са својим утврђеним и уједначеним основним текстом који се, готово без измена, понавља столећима (канон литургија које се данас највише служе искристалисао се у IV и V веку) и по свим крајевима (помесним Црквама), утиснула је у ум многих покољења верних православно гледање на свет и живот и својим порукама извршила изузетан утицај на идејни и вредносни систем појединаца и народа. Међутим, и домаћа молитва православних хришћана је, у оном делу који се обично назива «молитвеним правилом», а који сачињавају јутарње, вечерње и молитве у разним

приликама сабране у «Молитвослове», канонична, садржински и формално унификована и укључена у православну молитвену традицију изнедрену опитом Светих (молитве за приватну, «келијну» употребу сачинили су, наиме, духоносни богослови и велики Оци Цркве, попут св. Јована Златоустог, св. Василија Великог, св. Григорија Богослова, преп. Антонија Великог, преп. Макарија Великог, преп. Јефрема Сиријског, преп. Јована Дамаскина, преп. Симеона Новог Богослова, св. Симеона Метафраста). У поукама о испуњавању молитвеног правила вернима се обично саветује да се најпре моле «туђим» речима, дакле следејући речима духоносних Отаца, како би на тај начин усвојили саборни опит молитве, а да се тек након тога Богу обраћају својим речима. Тако, свети Теофан Затворник учи да је «у молитвама светих Отаца садржана велика молитвена сила, тако да, ко са сваком пажњом и усрђем у њих продире, тај ће, по закону интеракције, неизоставно окусити од молитвене силе у мери у којој се његово расположење зближава са садржајем молитве». Али канон молитве, у структурно-композиционом погледу, мора се испоштовати и уколико је реч о мољењу властитим речима, тако да се, као његови обавезни елементи, у поретку који може варирати, обавезно узнесу славословље (хваљење) Бога, благодарење, кајање (исповедање својих грехова) и прозба (мољење) за разне потребе. У том смислу преподобни Јован Лествичник поручује: «На хартији наше молбе ставимо пре свега искрену захвалност. На друго место нека дође исповедање и скрушеност у осећању душе. Потом износимо пред Свецара наше искање», а сличну поруку упућује и преподобни Никодим Агиорит: «Најпре узславослови Бога, затим Му заблагодари за добротина која ти је показао, онда Му исповедај грехе и оглушења о заповести Његове и, најзад, замоли Га за оно што ти је на потребу, особито у делу твога спасења». Временом, по Агиоритовом схватању, молитва која је била дело борбе и подвига појединца, саображена молитвама Светих, прераста у «дар Божији, дело Божије благодати» и даље се одвија по дејству Духа Светога. Свети Теофан Затворник о овоме пише: «Молитве су духовне најпре из разлога што се рађају и сазревају у духу, и из духа се изливају, а још више због тога што се рађају и сазревају благодаћу Духа Светога. Ни Пслатир, ни друге словесне (= вербалне) молитве нису у почетку биле словесне. Оне су најпре биле духовне, да би се затим заоденуле у словеса (= речи) и постале словесне. Али дометнута реч није укинула њихову духовност. Оне су и сада словесне једино по облику, док су по сили својој духовне». Нагласићемо да се заједницење верних са свима Светима и међу собом, поред саборне речи молитве,

остварује и у проповеди, коју, на литургијском сабрању, изговара само онај ко је у светој тајни свештенства примио харизму речи поучавања, и читању светописамских штива – дела духоносних Пророка, Јеванђелиста и Апостола, што је такође инкорпорирано у богослужење Цркве. Најзад, реч богословља као теорије у служби духовности такође представља лично-саборно сведочење о Истини. У овом смислу о. Јустин Поповић истиче да је «Свети Дамаскин једном за свагда утврдио руководно начело за православне догматичаре, говорећи у предговору свога догматског система *Тачно изложење православне вере* о својој улози: Ја нећу ништа своје говорити, него ћу укратко изложити оно што су рекли Божији и мудри људи».

Комуниколошки аспекти молитве. Литургија се, као и свако друго богослужење, из перспективе лингвистике и комуникологије може посматрати као говорни догађај са својственом му уобличеном спољашњом и унутрашњом структуром, лингвистичким и екстралингвистичким садржајем: она поседује одређени почетак, трајање и завршетак, подразумева обиље нејезичких поступака у функцији пратећих, али и водећих, доминантних у односу на вербалне чинове (сама сврха литургије јесте причешћивање Телом и Крвљу Христовом као најприснија *комуникација* са Христом); темељи се на јединственој компетенцији комуникације (употребе вербалних и невербалних средстава) њених учесника, што имплицира постојање заједничких и општеобавезујућих норми интеракције и норми интерпретације. У пракси се, додуше, дешава да се поједини учесници евхаристијског сабрања оглуше о поменуте норме, с тим што комуникативни неспоразум не доводи до прекида говорног догађаја. Тако, норма интеракције није испоштована од оних учесника евхаристијског сабрања који на възглас: *Главе своје Господу приклоните!* не реагују заузимањем прописане позе, као што је и норма интерпретације прекршена у ситуацији када неко, услед недовољности предметне (теолошке) компетенције, неадекватно разуме смисао литургијских вербалних порука и невербалних радњи. У литургији као комуникативном акту учествују сви чланови евхаристијског сабрања, при чему водећа улога припада литургу – возглавителу сабрања, који иконизује Христа. За разлику од других комуникативних чинова, у којима недовољно познавање кода којим се шаље или прима порука може представљати повод за прекид комуникације, у литургијско-молитвеном дискурсу дешава се да пошиљалац (свештеник, али и целина заједнице) не познаје довољно код којим се, лингвистички посматрано,

«шаље порука» (ако је богослужбени језик архаичан у односу на колоквијални, као у ситуацији употребе црквенословенског језика у српској средини), али да говорни догађај ипак опстаје. Разлог томе је постојање унапред одређеног «сценарија» службе са њеним комплетним језичким садржајем (служба се, дакле, не импровизује, него се сви њени елементи репродукују на основу записа у богослужбеним књигама), а ту је и јасно одређена «прагматичка сцена» - намера комуникатора, која се увек и остварује, сврха поруке, која се такође реализује чак и у случају постојања баријере у језичкој рецепцији, као и унапред испланирана комуникативна стратегија, у којој је најбитнија улога свештеника (између осталог, од тога да ли ће служити нормалним темпом или пребрзо, разговетно или немарно, да ли ће на проповеди разјашњавати смисао свештенослужбених деловања умногоме ће зависити ефективност учешћа присутних у богослужењу као говорном догађају). Битна конститутивна компонента литургијског дискурса свакако је и емоционални напон, са широким спектром њиме обухваћених образаца емоционалног понашања учесника богослужења (нпр. љубав, радост, задовољство и пријатност, доживљај лепог, чуђења, дивљења, страх пред тајном и свештени трепет – цсл. благоговјње - пред светом тајном, кајање, итд.).

Учесници овог говорног догађаја су, на видљивом, перцепцији доступном плану, литург (епископ, свештеник, ђакон) и верни народ, а на невидљивом, тајанственом плану - бестелесне силе (анђелски чиновници), Свети и Сам Бог у Тројици. «Евхаристија је јављање Бога и уједно преображај света у Теофанију. Она је јављање Бога као Свете Тројице будући да вршење евхаристијске тајне обухвата пројаву тројичне Икономије: Отац благоволи жртву Сина и прима је, Син приноси и предаје Себе у овој жртви, а Дух Свети је освештава и савршава», пише прот. М. Кардамакис, и додаје: «Евхаристија је тајна која мења цео свемир у тројично Богојављање, у заједницу тројичног живота и љубави». Истовремено, Евхаристија је пројава Цркве у свој њеној пуности – у јединству војинствујуће и торжествујуће, земаљске и небеске Цркве, у саборности верних свих времена и свих простора, доживљеној у највећем интензитету.

Литургија се одвија у специфичном нејезичком контексту – у атмосфери храма, која се одликује изразитом топографском иконичношћу. Храм представља икону невидљивог (олтар) и видљивог света (преостали део сакралног објекта) у њиховом јединству, икону космоса, икону целокупне твари. Царство будућега века иконизују и

његови елементи, особито иконостас, затим храмовно осветљење, кађење, богослужбене радње, црквена утвар, богослужбене одежде свештеника, појање, као што и епископ или свештеник представља икону Христа, а верни сабрани на молитви – Тело Његово (поред тога, верни изображавају небеске силе – херувиме, што се и експлицитно исказује у Херувимској песми која претходи Великом входу: *Ми који Херувиме тајанствено изображавамо, и Животворној Тројици Трисвету песму певамо...*). Преподобни Максим Исповедник наводи да благодат Светога Духа, невидљиво присутна на светом Сабрању, све који са вером и љубављу суделују у њему «преображава у већу боголикост», у складу са духовном готовошћу свакога понаособ. Све ово очигледно показује да Евхаристија представља почетак живота изван овог времена, у долазећем Царству Божијем. У таквом нејезичком контексту и реч богослужења поима се другачије и мистички, ниспослањем Духа Светога, поприма другачији карактер од оне у свакодневној говорној комуникацији. Као што музика црквених песмопоја представља, по језгровитом и прецизном одређењу Павла Флоренског, «пројаву небеске музике овде, на земљи», дочаравајући «неземаљску радост и сласт које се свима рађају у души», тако и литургијска реч, на којој се темеље и молитвословља, и свештена поезија песмопоја, и светописамско штиво, и свештеникова проповед, поседује максимално одухотворени, синергијски и иконични карактер. Она, као прво, надилази емпиријску реч, и свест је доживљава као «неисказане речи које човеку није допуштено говорити», како ово искуство описује апостол Павле, будући уздигнут до трећег неба (2. Кор. 12, 4). Литургијска реч је надемпиријска и надумна стварност «осмога дана», дана Господњег. «Библија у цркви није књига», пише прот. Сергије Булгаков, «него *света тајна речи* која се савшава силом Духа Светога, као и друге свете тајне, и врши се *причешће Речју*». И као што иконописци, са ретким изузецима, нису потписивали своје иконе, тако ни богослужбене химне и текстови молитвословља у православној традицији нису сматрани за ауторска дела, него за плод благодатне помоћи Божије – «коауторства Духа». Дух својом благодаћу иконизује реч молитве, омогућавајући онима који се моле да прозру суштину предмета, појава, идеја, да сагледају име и именовано у њиховом богочовечанском двојединству.

Од изузетног је значаја нагласити још синергичност богослужбене речи, односно присуство у њој Речи Божије и речи човекове у њиховој интеракцији. Реч Божија присутна је у литургији захваљујући читању одломака из Јеванђеља, Апостола и паримија, као и

захваљујући цитатима и реминисценцијама на Свето Писмо инкорпорираним у сам текст службе. И док слушајући одломке из Светог Писма на служби човек стиче савршено познање, дотле при узношењу молитве светописамског порекла (молитва Господња, псалми) он сам узноси ту исту реч Богу, чиме, како уочава В. Лепакхин, постаје «саучесник унутарњег, тајанственог живота Речи Божије, прелазећи у богочовечански, иконици план владања речју» (Лепакхин 2002, 185). Реч Божија, која носи тројични карактер – исходећи од Сина и од Оца (Јн. 14, 24) и откривајући се у Духу Светоме - присутна је на богослужењу да би се уселила у срца и умове верних, по савету апостола Павла: «Реч Христова нека обитава у вама богато, у свакој мудрости учите и уразумљујте себе: псалмима и славопојима и песмама духовним, у благодати певајући Господу у срцима својим» (Кол. 4, 16), али је нису сви кадри примити (Мт. 9, 11; Јн. 8, 37), а утолико пре испунити, осим Духом Светим. «Божанствено Писмо», пише Никита Ститат, «поима се духовно, и у њему скривена блага једино се духовним (људима) откривају Духом Светим». Узрок томе је чињеница да «Духом Христос постаје причастив, односно једино Духом Светим може се неко причислити, присајединити Христу» (еп. Игнатије Мидић).

Комуникација се у литургијској молитви одвија на неколико планова:

1. у дијалогу свештеника – возглавителја литургијског сабрања са Богом, када он иступа у име свих верних, оних који су непосредно присутни на богослужењу, али и одсутних, јер је Господ, по речи Псалмопојца, «нада свих крајева земаљских, и оних на мору далеком» (Пс. 64, 6), узносећи Му благодарност, славословећи Га и молећи Му се за разне потребе;

2. у дијалогу свештеника са верним народом, када свештеник иницира молитву или подстиче на вршење одређених радњи, док лаос исказује своје слагање и јединство са литургом, типа: *Горе имајмо срца! – Имамо ка Господу; Главе своје Господу приклоните. – Теби, Господе! Мир свима! – И духу твоме, и сл.*

3. у дијалогу свештенослужитеља (свештеника и ђакона) у функцији обављања богослужбених радњи: *Помоли се за мене, владико свети. – Да управи Господ кораке твоје. – Помени ме, владико свети. – Да те помене Господ Бог у Царству Своме...; Жртвуј, владико. – Жртвује се Јагње Божије, Које узима грех света...; Напуни, владико, свету чашу. – Пуноћа Духа Светога...; Ђаконе, приступи. – Ево приступам Христу, бесмртноме Цару и Богу нашему, итд.*

4. у дијалогу сваког учесника богослужбеног сабрања са Богом. Ово обраћање Богу у првом лицу може бити предвиђено богослужбеним чином, текстуално уобличено и као такво обавезно вербализовано, као што је случај са молитвом пре причешћа, коју изговара сваки верник пре но што ће приступити светој Чаши (*Верујем, Господе, и исповедам...*), или са свештениковом молитвом за време појања Херувимске песме (*Нико није достојан...*).

Видели смо да молитва подразумева дијалог: то, дакле, није једностран чин обраћања човека Богу, него реално сједињење човека и Бога у богоопштењу. Дијалог са Богом, како запажа прот. Љ. Стојановић, «почиње ставаралачким одговором на питање Божије човеку, сваком човеку упућено преко Адама кроз речи: *Где си?* (1. Мојс. 3, 9). Тај одговор треба да буде делатно речит, а не повлачење у себе и склањање од одговорности, као јасна спремност: *Говори, Господе, чује служитељ Твој* (1. Сам. 3, 10) и спасоносно прихватање воље Божије, као што је показала Дјева Марија исповедивши пред Благовесником: *Ево слушкиње Господње – нека ми буде по речи Твојој* (Лк. 1, 38)». Истинска молитва чини човека способним да «чује» или разуме одговор на своја мољења: «У истинској, икониčnoј молитви оно што се не саопштава постаје саопштавано, оно што се не чује – прима се слухом, невидљиво постаје видљиво, незнано постаје познато...» (В. Лепакхин). Увереност у то да Бог чује и услишава наше молитве и експлицитно је изражена у тексту Златоустове литургије: *Измоливши јединство вере и заједницу Светога Духа...* Али резултат молитвеног општења неупоредиво превазилази Божији одазив – у овом и у будућем веку - на наше конкретне прозбе: «Онај Кога небеса нису кадра сместити, Он у молитви улази у душу живу» (Калист и Игнатије Ксантопули). Врхунац молитвеног сједињења са Богом односи се на умно-срдачну Исусову молитву, где се Господ оприсутњује у души призивањем Његовог имена. Изговарањем имена Сина Божијег «распростире се благодат Оваплоћења, те омогућује свакоме човеку да лично усвоји Господа и у срце прими Христа» (прот. М. Кардамакис).

Молитвени дијалог са Богом има и онтолошке импликације по човека који узноси молитву. Захваљујући свом богочовечанском реализму, молитва преображава човека: тело његово постаје храм Духа што се моли у њему, а он сам се уподобљава Анђелима, који на небесима непрестано опевају и славослове Бога. «У часу молитве свецело буди Анђео небески», поручује свети Јефрем Сиријски. Тако се молитвено општење показује као

«онтолошки мост» између Бога и човека, благодарећи коме човек преображава своју природу, побеђује молитвом своју палост и греховност и ограничава њихово деловање у свету.

Формална (ритмомелодијска) реализација молитве. Формална реализација саборне молитве хијерархијски је организована (а) по својој природи, представљајући јединство музичког, вербалног и духовног елемента, као и (б) по ефекту на учеснике богослужења као говорног догађаја (дидактичко, емоционално-доживљајно, аскетско, морално дејство, ефекат конституисања заједнице, ефекат оприсутњења есхатона). Питања саодноса ових конституената и вредносне хијерархије ових, тзв. перлокутивних ефеката у литератури су се третирали и третирају различито. У погледу првог од наведених питања начелно се, свакако, истиче потреба јединства музичког склопа и смисаоних обележја сакралног текста, као што чини К. Каварнос: «Мелодија и ритам истичу и појачавају смисао певаних речи, а речи опет дају ритму и мелодији посебан, одређен садржај; зато је важно да се обе стране изведу правилно и уравнотежено». Још од времена ране Цркве основни задатак који се постављао пред чтеца и појца био је да разуме текст који интерпретира. Свети Василије Велики, рецимо, учи: «Нека језик поје, но у исто време нека и ум тражи смисао онога што је изречено, да би, певајући духом, певао и умом», док блажени Јероним у истом смислу поручује: «Слуга Христов треба да поје тако да се примају изречене речи, а не глас онога који поје». Међутим, ово ниуколико не значи да се улога мелодијског елемента исцрпљује у третману текста. Д. Ашковић, оповргавајући став о примату вербалног над музичким елементом у интерпретацији сакралног текста, оправдано указује на једну врсту појања које је сачувано на Светој Гори, а које паралелно са спровођењем литургијске обнове поново заживљава и изван ње: у питању је пракса појања *терирем* или *анеанес* (ово потоње је до данас задржано код руских старообредника) – асемантичних речи чије музичко извођење по одређеној мелодијској линији може трајати колико је потребно са становишта обављања богослужбених радњи, при чему тренутак певања *терирема* представља екстазу у динамичкој структури богослужења. Смисао ове праксе јесте мистично надилажење времена, у складу са патристичким ставом о недовољности људског језика за изражавање богословских садржаја: тако, код св. Григорија Нисијског налазимо запажање да «највише сазерцање надилази меру речи, реч постаје непотребна и немоћна када се само битије јасно открива

сазерцавајући мисли». Када је, пак, реч о ефекту елемената ритмичко-мелодијске организације текста на учеснике богослужења као говорног догађаја, наглашава се њихов утицај на унутрашње очишћење и духовно узрастање, супростављање штетним и непожељним помислима и осећањима – страстима и достизање добрих, узвишених и пожељних мисли и осећања, морални, емоционално-доживљајни и педагошки ефекат, али се на прво место стављају конституисање литургијске заједнице и иконизовање, односно оприсутњење, есхатона.

Према критеријуму саодноса вербалног и музичког елемента издвајају се три основна типа говорне интерпретације, односно ритмичко-интонационог обликовања сакралних, а пре свега молитвених текстова: (а) псалмодија, (б) екфонетика (возгласно читање) и (в) мелизматско појање. Ова три типа присутна су у свакој развијеној богослужбено-појачкој култури, укључујући и византијску и на њој утемељену словенску традицију, а налазимо их и у латинском грегоријанском хоралу. Штавише, доказано је њихово постојање и у богослужбеној пракси ране Цркве, још од апостолских времена, тако да је њихов континуитет израз поштовања свештеног Предања Цркве. На овом месту умесно је подсетити се и експлицитног указивања на њих у посланицама св. апостола Павла: «Испуњавајте се Духом, говорећи међу собом у псалмима и химнама (=појању) и песмама духовним» (Ефес. 5: 18-19), и: «Реч Христова нека обитава у вама богато, у свакој мудрости учите и уразумљујте себе: псалмима и славопојима и песмама духовним» (Кол. 3, 16). Избор било ког од поменутих типова интерпретације сакралног текста зависиће од његових иманентних структурних и функционалних карактеристика, и налази се у домену уставне регулативе, односно прецизира се богослужбеним типиком. У црквенословенском Типику, примера ради, налазимо инструкције о јачини фонационе струје при изговарању сакралних текстова, као нпр. у случају иницијалних молитава *Приидите поклонимся*, о динамичким и интерпретационим карактеристикама појаног текста (рецимо, таква су указивања да се одређени текст пева «косно», односно споријим темпом, «со сладкопением», односно мелодијски развијенијим напевом мелизматске структуре, «тихим гласом» или «велегласно», «поскору» - на мелодију кратке, силабичке структурисаности, «со умилением» - изражајно, и сл. Најједноставнији од трију побројаних видова реализације молитвеног текста јесте *псалмодија* – специфично богослужбено читање које се, према градацији присуства музичког елемента, реализује у виду (а) интерпретације

сакралног текста *recto tono* (овај манир најзаступљенији је при читању псалама), затим, (б) при читању Јеванђеља, Апостола и паримија, као *lectio solennis*, или (в) као речитативно изговарање молитвословља са јасним смењивањем мелодијских контура. Реч је, дакле, о посебном маниру ритмичко-интонационе интерпретације сакралних текстова при саборној (храмовној) и индивидуалној (келејној) молитви, која је под утицајем ранохришћанске и византијске традиције прихваћена у свим словенским помесним православним Црквама, а која се састоји у интонирању текста на константном тону, са допустивим мањим одступањима у интервалима приближно једнаким полутону и мањим од полутона, нарочито у финалном сегменту синтагме, реченице и надфразног јединства, затим у неодређеној мензуралној дужини слогова, непостојању јасног ритма и одсуству варијација у динамици интерпретације текста. Овакав манир изговарања сакралног текста, премда се не може назвати појањем, ипак представља први степен његове вокално-мелодијске организације и као такав представља обележје које га прозодијски радикално диференцира од било ког профаног текста, независно од његове стилске и жанровске припадности. Смисао и циљ тога диференцирања у вези је са већ помињаном комуникативном функцијом оприсутњења есхатона, или «актуализовања будућности». Како наводи еп. Атанасије Јевтић, «када чујемо речи богослужења, било Св. Писма било црквених песника, задобијамо једно есхатолошко искуство, налазимо се у једном другом свету». Оно што доживљавамо на богослужењу као садашње искуство залог је будуће стварности. Литургијска реалност стога без сумње надилази могућности и ограничења уобичајеног вербалног изражавања. «Ниједна реч, ниједна представа није задовољавајућа и не допире до истине» (С. Пападопулос). И управо у покушају приближавања тој несазнативој, надлогичној и отуда нужно надјезичкој реалности изговарање сакралног текста другачије је од уобичајеног озвучавања профаног текста, што Ј. Зизиулас објашњава на следећи начин: «Унутар оквира богослужења и саме свете Евхаристије појемо (псалмодијски читамо – прим. наша) речи Светога Писма, односно певамо библијско штиво. Свети Јован Златоусти на једном месту каже: *Отварамо схватање*. Схватање означава оно што ум у појмовном смислу обухвата. А ми му помажемо да схвати. Реч Божија никад не може бити схваћена (=обухваћена, смештена у границе ума). Она је већа од нас. Реч Божија је та која нас обухвата. Свети Јован Златоусти веома лепо каже да се певањем (псалмодијом – прим. наша) *отвара* реч Божија, односно отвара се «схватање» и тиме нас та реч обухвата,

уместо да ми њу присвојимо. Та склоност знања ка присвајању испољава се сваки пут када напуштамо појање и када се латимо схватљивог читања. [...] Због тога, по православном поимању, Свето Писмо не може да нам говори на исти начин када га читамо код куће и када га певамо, односно када га слушамо у Цркви». Псалмодијско читање лишава читача могућности да варирањем интонационих конструкција и синтагматских мелодема присутних у уобичајеном говору, избором специфичних средстава којима се постиже ефекат изражајности читања и прибегавањем разним гласовним модулацијама искаже властиту субјективну реакцију на текст који изговара. На тај начин, одричући се стандардне говорне интонације са њеним, за сваки језик карактеристичним типским мелодијским контурама зависним од смисаоно-структурних карактеристика сваке реченице и синтагме понаособ, њихове емоционалне и експресивне обојености и функционалног набоја (рецимо, руском језику својствено је 7 реченичних интонационих конструкција и 10 синтагматских мелодема), богослужбена псалмодија ствара претпоставке за обликовање специфичних вокално-мелодијских интонација које непогрешиво одељују сакрални текст од профаног.

Следећи ступањ вокално-мелодијске интерпретације сакралног текста представља *екфонесис*, односно *возгласно читање* (цсл. *возглашение*), где висина тона није толико константна као при читању *recto tono*, допуштена су одступања у распону од полутонског до тонског, па и већег интервала у односу на средњи тон читања; вокали се изговарају дуже, а у акцентованим слоговима остварује се њихова узајамна мензурална координација (углавном у пропорцији 1:2, у финалној каденти и већа); финални сегмент реченице или надфразног јединства интерпретира се блиско појању, али се тај атрибут певљивости, односно одступања од константног тона, везује готово искључиво за финалну, ређе и иницијалну позицију у реченици, надфразном јединству и тексту – перикопи. Екфонесис као прелазна форма између псалмодијског читања и мелизматског појања, која са њима образује јединствену целину, примењује се у Српској, Бугарској и неким другим црквама у ситуацијама где је у руској пракси заступљен *lectio solemnis*, а у свим словенским срединама налазимо га при изговарању славословља од стране свештеника на крају јектенија.

Мелизматско појање представља највиши ступањ градације музичког елемента у интерпретацији сакралног текста, а карактеришу га различита висина тонова над

појединачно узетим слоговима, јасна одређеност интервала, различито трајање вокала, хоризонтално повезивање над једним вокалом неколико тонова различите висине и трајања у једну мелизму, јасна ритмика, могућност већих варијација у динамици и темпу интерпретације текста. Овај манир остварује се и при индивидуалном и при колективном интерпретирању сакралног текста (псалмодијско читање и екфонесис, међутим, везују се углавном за индивидуално интерпретирање од стране читача или свештенослужитеља). По садржајно-типолошком критеријуму текстови који подлежу овом начину интерпретирања сврставају се у химне догматског (тзв. догматике), наративно-историјског, морално-дидактичког, созерцатељног, доксолошког (славословног) и еухологијског (молитвеног) карактера, као и (малобројне) химне које прате одређене свештенорадње, објашњавајући у поетској форми њихов симболички смисао, попут *Херувимске песме* (*Иже херувимы тайно образующе*) или *Ныне силы небесныя* на Пређеосвећеној Литургији. Присуство мелизматског интерпретирања сакралних текстова мотивисано је потребом надилажења емпиријске реалности, улажења у сферу трансцендентног, иконизовања реалности Царства Божијег; са психолошког аспекта оно се да објаснити плимом осећања – пре свега трепетног поштовања светиње и благодатног умиљења – која се не могу изразити речима и уобичајеним прозодијским средствима. У том духу блажени Августин разјашњава: «У појању се речи изненада потискују безграничним ликованем, за чије изражавање језик речи није довољан. Тада [...] гласови (хришћана који се моле – прим. наша) изражавају њихово душевно стање; речима се не може дочарати оно што обузима срце». Кулминација молитвене екстазе, као што смо већ истакли, постиже се мелизматским певањем асемантичних речи «терирем» или «анеанес» као маркера који указују на наглашено надсветски, а тиме и надлогосни и надјезички, есхатолошко-созерцатељни карактер богослужења.

У мелизматском појању улогу говорне интонације преузимају мелодијске формуле стандардизоване, типске структуре – мелодијски ставови који формирају одређене напеве код сваког од осам «гласова» (модуса за извођење химни прилагођених сваком литургијском времену и сезони). Висока стандардизованост ових структура инспирисана је патристичким учењем о адекватности појачких интонација одређеним стањима људскога духа. Тако, Блажени Августин износи став да су «свакоме од наших душевних покрета својствене и само за њега карактеристичне одређене модулације (интонације) у

гласу онога ко говори и поје, и оне, услед некакве тајне сродности, изазивају ова осећања». Следствено томе, и мелодијски став (одсек), и напев, и сваки конкретни богослужбени глас јесу маркери одређених духовних стања. Тако, свакоме од осам гласова – четири аутентична и четири плагална (побочна, изведена) - са њиховим варијацијама (на пример, други глас познаје 5 напева: самогласен, подобен, тропарски, антифонски, екзапостиларски, глас трећи – три напева, итд.) својствена је иманентна емоционално-експресивна обојеност: у богослужбеној традицији Српске православне цркве први глас маркиран је лирски радосно, други – озбиљно свечано, трећи – живахно весело, четврти – достојанствено мирно, пети – елегично тужно, шести – дубоко мистично, седми – јубиларно тријумфално и осми глас – славопојно побожно. Управо из поменутих разлога постоје законитости по којима се одређује везивање текста за одређену мелодијску линију: рецимо, тропари после Непорочних, чији је садржај везан за молитвено помињање умрлих, интерпретирају се елегичним петим гласом, тропари пророцима – другим, великим подвижницима и богословима - учитељима Цркве – осмим гласом, итд.

Сви поменути типови интерпретирања сакралног текста кореспондирају са различитим аспектима рецепције богослужења: «Псалмодијско појање изражавало је словесну природу хришћанског богослужења, његову иманентну подређеност речи: Светом Писму, апостолском сведочењу, предању вере. Мелизматско појање изражавало је искуство богослужења као реалног додира са трансцендентним, улажења у надсветску реалност Царства... До нашег доба очувале су се древне мелодије «Алилује» - то је у звуку, у мелодији изражена радост, и похвала, и искуство Присуства, који су реалнији од свих речи, од било ког објашњења» (прот. А. Шмеман)..

Хијерархија побројаних видова прозодијског обликовања сакралног текста, између осталог, одговара и различитим ступњевима хришћанског савршенства, што добро уочава и образлаже Иларион Керченски: «Псалмопојање је примереније почетницима у монаховању, будући да пружа већи простор за поуку, док је мелизматско интерпретирање сакралних текстова превасходно удео савршених, јер узводи ум ка висинама». Св. Теофан Затворник овим поводом наводи карактеристичне речи Јована Златоуста: «Научи сина да пева псалме, преизобилно испуњене мудрољубљем. Ако га овоме научиш од детињства, касније ћеш га постепено узвести и више... Када буде добро познавао псалме, моћи ће научити и песме, јер су песме светије: вишње силе не псалмослове, него песмослове».

Међутим, хијерархијска субординираност различитих видова обликовања сакралног текста не подразумева минимизирање значаја било кога од њих за развој саборне и индивидуалне духовности: сви су ти видови део једне целине, сви они присутни су у богослужењу Цркве, иконизујући једну исту реалност царства Божијег. Сви су они, како примећује св. Теофан, «израз молитвеног духа. Молитва у својој динамици прелази из једног од њих у други, неретко не једном. Изразиш ли је речју – добићеш словесну молитву; назови је псалмом, химном или одом – све је то заправо исто». Овде је важно нагласити да специфично прозодијско обликовање сакралног текста, са овим или оним степеном присуства музичког елемента, у богослужењу Православне Цркве никако није факултативни елемент, него његова иманентна карактеристика. Православна Црква, за разлику од Римокатоличке, не познаје праксу служења тзв. «тихе мисе», односно литургије без појања. Напротив: код православних, чак и на «приватном» богослужењу (нпр. молебан у верниковој кући), обавезно је појање, макар служио и само један свештеник. Неке саборне службе (повечерје, часови, изобразитељна, делови јутрења) доминантно се читају, али опет се ради о псалмодирању у комбинацији са екфонесисом и извесним степеном присуства мелизматичког елемента. Управо из поменутог разлога термин *богослужење* у старијим литургијским и каноничким изворима, али и у масовној рецепцији верника у појединим срединама (попут руске) идентификује се са термином *појање*: тако, И. А. Гарднер, поред сведочанстава из богослужбеног Типика Руске Цркве и аката Стоглавог сабора, наводи и једну за нас индикативну етикецијску формулу: «Пению время, молитве час! Господи Иисусе Христе, Боже наш, помилуй нас!», која се у руским манастирима традиционално примењивала приликом позивања монаха и посетилаца да дођу на полуноћницу и јутрењу након починка. Тиме се још једном потврђује круцијална важност музичког елемента, без обзира на степене његове градације, за обликовање сакралног текста.

Из претходног излагања запазили смо да принципи прозодијског обликовања сакралног текста наднационалног карактера, у складу са универзалним и наднационалним карактером саме Цркве. Ипак, намеће нам се и питање: на који начин долазе до изражаја специфични елементи обликовања сакралног текста у различитим словенским срединама?

Најпре, констатоваћемо да је у историји хришћанске Цркве увек и у свим срединама био евидентан утицај народне музике на црквену. У свим помесним Црквама богослужбена пракса, начин изговарања и појања сакралног текста, поседује одлике и

обрисе локалне музичке традиције. Специфичности су присутне у свим типовима интонирања сакралног текста – псалмодији, екфонесису и мелизматском појању, а изражавају се превасходно у мелодијским формама и тоналној конструкцији – метаструктурним елементима који су најтешње повезани са прозодијом сваког конкретног језика. А. И. Гарднер показује како је у традицији Руске Цркве, непосредно након примања хришћанства, преузет не само текстуални корпус богослужбених књига, него и мелодије напева, односно осам црквених «гласова», али је још у тој најранијој пракси сама различитост у слоговном саставу, размештају акцената и синтагматском рашчлањивању текста битном за поступак тзв. «кројења» (обликовања мелодијске линије у складу са смислом, акцентуацијом и синтагматским рашчлањивањем текста) условила деформисање првобитне, из Византије преузете мелодике и ритмике. Уочавајући да је код Грка и поставка гласа (не само при појању, него и при колоквијалној употреби језика), и артикулација вокала битно другачија него код Словена, овај аутор констатује да је «померање акцената, које је неминовно морало бити присутно у богослужбеним текстовима преведеним са грчког језика на словенски, такође неминовно повукло за собом и ритмичка померања у мелодијама преузетим заједно са овим текстовима». У оквирима самог словенског ареала такође су током векова настала битна диференцирања условљена и природом самих сакралних језика (издиференцираност националних редакција старословенског језика XII-XVII в., адаптирање црквенословенског стандарда из XVII-XVIII в. у свакој националној средини, увођење савремених стандардних језика у богослужење), и локалним музичким традицијама, и интеркултурним дијалогом са окружењем (нпр. код Срба и Бугара природно је далеко уочљивији грчки утицај него у источних Словена, с обзиром на вековну тесну регионалну повезаност са Грцима). Међутим, поменуте специфичности ниуколико се не одражавају на јединственост принципа по којима је стандардизовано обликовање сакралног текста у Православној Цркви, будући да оно поседује теолошко утемељење, изведено из саборности Цркве као темељног постулата еклесиологије, и управо из тог разлога представља предмет канонске регулативе (реч је о правилима Васељенских сабора везаним за црквено појање и читање сакралног текста). Ово, међутим, не значи да у ритмоинтонационом и мелодијском обликовању сакралног текста, без обзира на то да ли је реч о псалмодирању, екфонесису

или мелизматском појању, нема простора за индивидуалност интерпретатора, за утискивање печата његове личности на оно што чита и поје.

Најзначајнији химнографски жанрови

Тропар и кондак. Тропар је кратка песма која, сходно Типику, заузима одређено место у разним видовима богослужења. Тропар празника открива његову суштину и велича га. Тропар посвећен Светоме указује на особености његовог подвига, прославља његов живот и светост. Управо тропар, који доминира у «кратким» жанровима црквених песама, представља исходиште и полазну тачку православне химнографије. Како по свом садржају, тако и по структури, кондак је близак тропару. Прослављајући исти догађај или исту свету личност, он допуњује и развија основну тему тропара.

Тропари и кондаци, по запажању Валерија Лепахина, представљају својеврсне «вербалне иконе» празника, због чега су посебно тесно повезани са сликаним (живописаним) иконама. У тропару се пева о ономе што је главно у садржају датог догађаја – празника (исцрпно описаног у Јеванђељу, у Прологу или житију), наглашавају се они његови аспекти који најизразитије указују на иконичну суштину догађаја, на пример (у савременој руској графици, онако како се наводи у данашњим молитвеницима и канонцима за руско говорно подручје):

Тропар Рождества Христовог, 4. глас:

Рождество Твое, Христе Боже наш, возсия мирови свет разума: в нем бо звездам служащии, звездою учахуся, Тебе кланятися, Солнцу Правды, и Тебе ведети с высоты Востока: Господи, слава Тебе! (Рођење Твоје, Христе Боже наш, Заблеста свету као светлост познања, јер њиме се они који су служили звездама научише да се клањају Теби, Сунцу Правде и да Тебе познају као Исток с висине, Господе, слава Теби!)

Кондак Рождества Христовог, 3. глас:

Дева днесь пресущественнаго раждает, и земля вертеп неприступному приносит: ангелы с пастырьми славословят, волсви же со звездою путешествуют: нас бо ради родися Отроча младо, Превечный Бог. (Дјева данас Превечнога рађа и

земља пећину Неприступном приноси. Анђели с пастирима славослове, а мудраци са звездом путују, јер се нас ради роди као Дете Превечни Бог).

Према наведеном тропару, Рођење Христово озарило је свет светлошћу истинског знања, истинског Богопознања. Људе (а њих представљају мудраци), који су се клањали звездама, звезда научи да се клањају Христу – Сунцу правде, Извору сваке светлости и знања. Тропар се завршава прослављањем Христа Спаситеља.

Почетак Спаситељевог земаљског живота, Његово Рођење, описан је у Јеванђељу прилично исцрпно. Свештени песник морао је да од неколико догађаја, повезаних са Рођењем, за вербалну «тропарну икону» одабере један, који најдубље карактерише његову суштину, који је у највећој мери иконичан. У тропару се помиње само поклонење мудраца, јер је управо оно у највећој мери иконично сведочанство о почетку нове ере. Зашто? Из два разлога. Прво: мудраце је научила «бесловесна» звезда, тј. сама природа указала им је на то да се родио Спаситељ света, потврђујући космичке размере онога што се догодило. Друго: мудраци се нису поклонили Богомладенцу само у своје име. Они су к Њему дошли као представници паганске религије која је отишла у прошлост, тј. као жреци; као представници световне учености и мудрости – као астролози и врачевци; најзад, као представници световне власти, тј. као цареви. О томе говоре и дарови које су донели Младенцу: злато су Му донели као цару, тамјан као Богу, а смирну као Човеку.

У Кондаку се исцрпније пева о рођењу Богомладенца. Своје "дарове" Превечном Богу не приносе само мудраци, него и све небеско и земаљско: земља – пећину, пастири – поклоњење, анђели – славословље.

Кондак Рођења Христовог завршава се благодарењем, јер се Христос «нас ради» родио. Спаситељ се није родио ради људи «уопште», него управо ради нас, који певамо и прослављамо Га *у датом тренутку, на одређеном месту*. У тропарима, кондацима, стихирама и осталим жанровима црквених песама често се сусрећу речи као што су: «гле», «ево», «ту», «овде», «пред нама», «приђите» (*«ходите погледајмо, ходите обрадујмо се, ходите заплачимо, ходите запевајмо»*). Све су оне непосредно или посредно повезане с актуелизацијом догађаја који се празнује и са наглашавањем иконотопоса храма. Песме позивају молитеље да реално осете и прихвате храм као иконотопос: ако је то празник Рођења Христовог – као Витлејемску пећину; ако је то

богослужење на Велики Петак – као Гроб Господњи; ако је празновање Успења Пресвете Богородице – као Јелеонску (Маслинову) гору. Иконотопос храма потенцијално садржи у себи сва света места која су повезана са земаљским животом Спаситеља и Његове Пресвете Мајке. У складу са дневним, недељним и годишњим циклусом, богослужење актуелизује иконотопику храма: током датог богослужења, храм је *првенствено* пећина Рођења, али се већ у следећем богослужењу његов иконотопос освештава службом другог празника и он постаје – опет само првенствено – иконотопос Јордана (Богојављење), старозаветног храма (Сретење Господње), дома у Назарету (Благовести), Гроба Господњег (Васкрсење); тако се иконотопос храма мења током читавог годишњег циклуса богослужења. Посебно често, тј. сваке недеље, иконотопос храма постаје место Васкрсења Христовог. То су својеврсна мала васкрсења, која се у богослужбеном циклусу крећу око Великог и Светог Васкрсења – Пасхе Христове.

Подједнако често као речи које одређују место, у богослужењима се сусрећу и речи које указују на време. «Данас», «сада», «овог часа», «ево» (у временском, а не у значењу места) – то су речи којима често започињу тропари и кондаци Господњих и Богородичних празника, на пример, Богојављења, Сретења, Обрезања Господњег, Благовести, Богородичиног Покрова, Ваведења Пресвете Богородице у храм, као што смо видели у кондаку Рођењу Христовом: «Дјева *данас* Превечнога рађа...». Исто се може рећи и о тропарима и кондацима који су посвећени бројним Светима. На литији за празник Рођења Христовог пева се следећа стихира: «Небо и земля *днесь* совокупишася, рождшуся Христу: *днесь* Бог на землю прииде, и человек на небеса възде: *днесь* видим естъ плотию, естеством невидимый, человека ради...» «*Данас* се небо и земља сјединише у рођењома Христу; *данас* Бог сиђе на земљу, а човек се попе на небеса; *данас* је човека ради видљив телом Онај Који је невидљив по природи...". Такве речи, као «данас» – више пута и упорно (три пута у једној стихири) указујући на садашње време – изводе догађај који се празнује из историјског времена и постављају га на план *иконичне време вечности*, која се реално открива у богослужењу. Међутим, чак и ако вечни смисао и време вечни план богослужења нису изражени посебним речима, лексичко-семантички, они се доследно наглашавају редовном употребом садашњег времена, а «садашњост» је оприсутњење Божије вечности.

Напоредо с тропаром и кондаком, као «вербалне иконе» (догађаја из живота Спаситеља, пресвете Богородице или Светога чији се спомен празнује одређеног дана) појављују се и други «кратки» жанрови црквене књижевности, црквених песама: стихира, сједален, ипакој, свјетилен, егзапостилар и др. Они нису вербалне иконе само по својој структури, по начелима одабирања «материјала», него су иконични и по свом унутрашњем садржају, по свом богочовечанском реализму у схватању односа Бога према човеку.

Канон празнику или Светоме. Канон, који се у Византији уобличио до VII века, представља једну од најважнијих и најчешће коришћених форми православне молитве. Постоје канони Христу, Богородици, празницима и Светима. Они се читају како у храму (будући да су део богослужења на јутрењу, повечерју, полуноћници), тако и код куће, на пример, приликом припреме за Свето Причешће; они се такође укључују и у келејно правило монаха и духовно искуснијих мирјана. У храмовној служби канон се, по форми свог служења, приближава дијалогу између хора и чтеца или између два хора. Потпуни канон састоји се од девет песама; међутим, у обичном богослужењу чита се само њих осам, пошто се друга песма, која се одликује посебним осећањем покајања и скрушености срца, чита само у периоду Великог Поста. Свака песма се састоји од ирмоса и неколико тропара. Сваки ирмос има своју тему и произилази из песме која се налази у Светом Писму. Први ирмос повезан је са песмом пророка Мојсија после преласка израиљског народа преко Црвеног мора (2. Мојс. 15; 1-18); трећи – са благодарењем Ане, мајке пророка Самуила (1. Сам. 2; 1-2), четврти – са молитвом пророка Авакума (Ав. 3; 1-19), пети – са молитвом пророка Исаије, итд. Девети ирмос увек велича Богородицу, а своју тему овај ирмос узима из Новог Завета, из Јелисаветиног прослављања Богородице и Захаријине молитве (Лк.1; 46-55, 68-80).

Основна функција ирмоса јесте да иконизује приказани и опевани старозаветни догађај и да га повеже са новозаветним. При том се могу уочити четири типа иконичне везе:

1. Старозаветни догађај приказује се као праслика новозаветног: *На кресте Твое Божественное истоцание провидя Авакум, ужасся, вопияше: Ты сильных пресекл еси державу, Блаже, приобщаяся суцим во аде, яко всесилен (Провидевши твоје на Крсту*

смирење, Авакум у заносу клицаше: *Ти си пресекао државу моћнога, Благо, придруживши се као Свемоћан онима у аду*) (ирмос 4. песме канона Велике Суботе);

2. Старозаветни догађај појављује се као иконолик садашњег човековог стања: *Волною морскою скрившаго древле, гонителя мучителя, под землю скривша спасенных отроцы: но мы яко отроковицы, Господеви поим, славно бо прославися (Онај који је таласом морским некада сакрио прогонитеља и мучитеља, под земљу сакри спасене слуге, а ми као слуге Господње кличемо, јер се славно прослави)* (ирмос 1. песме истог канона);

3. Као иконолик садашњег човековог стања појављује се новозаветни догађај: *Не рыдай Мене, Мати, зряци во гробе, Егоже во чреве без семени зачала еси Сына: восстану бо и прославлюся, и вознесу со славою, непрестанно яко Бог, верою и любовию Тя величающия (Не плачи, Мати, када у гробу видиши Мене, Сина Којег си у утроби бесемени зачала; устаћу и прославићу се, и узећу, као Бог, са славом непрестаном оне који Те с вером и љубављу величају)* (ирмос 9. песме истог канона);

4. Старозаветни догађај служи као иконолик новозаветног, а то је, са своје стране, иконолик садашњег човековог стања: *Неизреченное чудо, в пеци избавивый преподобных отроки из пламени, во гробе мертв бездыханен полагается, во спасение нас поющих: Избавителю Боже, благословен еси! (Неизрециво чудо! Онај који је у пећи избавио преподобне младиће из пламена, полаже се у гроб мртав, на спасење нас који певамо: Избавитељу Боже, благословен јеси!)* (Ирмос 7. песме истог канона).

На крају, приметимо да, ако је канон посвећен Светоме, онда се после 6. песме чита његово кратко житије, према Прологу, специјално написано за богослужбено коришћење. Тако се у канон, а посредством њега и у богослужење, укључује и жанр за који би се рекло да је далеко од њега и по форми (проза) и по стилским изражајним средствима, али који је, међутим, исто тако иконичан.

Акатист. У поређењу са каноном, акатист (ὁ ἀκάθιστος ὕμνος, «неседална химна», «несједален») представља старију жанровску форму која је превасходно празнична и хвалебна. Акатист се појавио у VI веку, а прво дело такве врсте било је посвећено Пресветој Богородици. Касније је ова јединствена и у Константинопољу изузетно популарна црквена химна постала родоначелник новог жанра. Појавили су се

акатисти посвећени Пресветој Тројици, Спаситељу, Господњим и Богородичним празницима, различитим иконама Богомајке и Светима.

Акатист се састоји од кукулиона (уводног кондака, који је у поређењу са основним текстом познијег порекла) и кондака и икоса који се узастопно смењују и којих укупно има 24. Кондак акатиста указује на црквено учење о одређеном догмату, о извесном старозаветном или јеванђелском догађају, о неком догађају из живота Светога (ако је то акатист посвећен Светоме). Икос развија тему кондака, а затим следи 12 херетизама (од грчке речи "χαῖρε", радуј се) – похвалних обраћања која су, у зависности од теме акатиста, упућена Светој Тројици, Спаситељу, Светоме Духу, Пресветој Богородици или Светоме. Ови возгласи су у паровима сједињени изосилабизмом, метричким, синтаксичким, лексичко-семантичким, стилским и садржајно-смисаоним паралелизмом и обиљем сазвучја.

Условно речено, акатист се може разделити на два дела: у кондацима и уводним деловима ирмоса (од почетка до 7. кондака) велича се историјско-наративни (али из догматичке перспективе) аспект догађаја; почев од 7. ирмоса, главна пажња поклања се догматском значењу догађаја у ужем смислу, његовом прослављању.

Навешћемо као пример почетак првог акатиста у историји црквене поезије (у савременој руској графици, онако како се наводи у данашњим молитвеницима и акатистницима за руско говорно подручје).

Кондак 1: Взбранной Воеводе победительная, яко избавльшеся от злых, благодарственная восписуем Ти, раби Твои, Богородице; но яко имущая державу непобедимую, от всяких нас бед свободи, да зовем Ти: Радуйся, Невесто Невестная! *(Теби, Војвоткињи која се бори за нас, уносимо песме победне, а избавивши се од зла – песме захвалне, ми, слуге Твоје, Богородице. Но пошто имаш моћ непобедиву, од сваке нас опасности избави, да ти кличемо: Радуј се, Невесто Невестна! – превод преп. Јустина Ћелијског)*

Икос 1: Ангел предстатель с небесе послан быст рещи Богородице: Радуйся! И со бесплотным гласом воплощаема Тя зря, Господи, ужасашеся и стояше, зовый к ней таковая: Радуйся, Еюже радость воссияет! Радуйся, Еюже клятва исчезнет! Радуйся, падшаго Адама воззвание! Радуйся, слез Евиных избавление! Радуйся, высоту неудобовосходимая человеческими помыслы! Радуйся, глубину неудобозримая и

ангельским очима! Радуйся, яко еси Царево седалище! Радуйся, яко носиши Носящаго вся! Радуйся, Звездо, являющая Солнце! Радуйся, утробо Божественнаго воплощения! Радуйся, Еюже обновляется тварь! Радуйся, Еюже поклоняемся Творцу! Радуйся, Невесто Невестная! *(Анђео првак послан би с неба да каже Богородици: Радуй се! И гледајући Те, Господе, како се оваплоћујеш на нетелесни глас, беше запрепашћен, и стајаше кличући јој овако: Радуй се, јер ће Тобом радост засијати! Радуй се, јер ће Тобом проклетство ишчезнути! Радуй се, палог Адама позивање! Радуй се, Еве од суза избављење! Радуй се, висино недостижна људским помислима! Радуй се, дубино недогледна и анђелским очима! Радуй се, јер си Царев престо! Радуй се, јер носиши носиоца свега! Радуй се, звездо која објављује сунце! Радуй се, утробо божанског оваплоћења! Радуй се, јер се Тобом обнавља створење! Радуй се, јер се у Теби зачиње Створитељ! Радуй се, Невесто Невесна! – превод преп. Јустина Ђелијског)*

Кукулион (1. кондак) завршава се возгласом: «Радуйся, Невесто Невестная!»; он, са своје стране, у наставку постаје рефрен којим се завршавају икосои. Остали кондаци завршавају се ускликом «Аллилуия!». Први кондак (кукулион) посвећен је Богородици као Предводници небеске војске и Заштитници оних што Јој узносе молитву и појање. Тема овог кондака (кукулиона) има историјску основу – опсаду Константинопоља 626. године од стране Персијанаца, Авара и Словена.

Први икос посвећен је најважнијем догађају у животу Мајке Божије – Благовестима. Арханђел Гаврило доноси Јој са небеса овај поздрав – «Радуй се!» – и он постаје рефрен који се више пута понавља. Велика тајна догађаја који се извршава наглашена је унутрашњим расположењем Анђела, који је «запрепашћен» чудом Богооваплоћења. Скривени смисао је следећи: ако се чак и Анђео задивио овоме чуду, шта онда да кажемо за нас, људе, који смо, захваљујући вери, постали заједничари ове тајне? Верујући могу само смирено да се поклоне пред Пресветом Дјевом и да је прославе. Удеоничење појаца у прослављаном догађају наглашава се честом употребом садашњег времена (како у кондаку, тако и у икосу); догађај се самим тим преводи на иконици план, он се замишља и доживљава као да се збива у датом моменту.

У наставку следе херетизми. Приликом превођења са грчког језика, њихови ритмови, парни изосилабизам и метрички паралелизам, углавном су изгубљени.

Најинтересантнији је, међутим, садржајно-смисаони паралелизам. Приликом анализе различитих акатиста могу се уочити три вида садржајно-смисаоног паралелизма.

Као прво, то је поређење:

Радуйся, чудес Христовых начало! Радуйся, велений Его главизно! (Икос 2, 3-4).
Радуйся, Судии Праведнаго умоление! Радуйся, многих согрешений прощение! (Икос 7, 9-10).

Услед њиховог паралелизма, у наведеним херетизмима се појављује једноставно поређење догађаја, појава, радњи или односа. Други херетизам развија, продубљује, допуњује или, на рачун употребе емоционално-експресивне лексике, појачава први. И у том смислу је стилски или лексичко-семантички паралелизам само последица садржајно-смисаоног.

Као друго, у акатистима се често сусреће *супротстављање*:

Радуйся, Ангелов многословущее чудо! Радуйся, бесов многоплачевное поражение! (Икос 2, 7-8). *Радуйся, невидимых врагов мучение! Радуйся, райских дверей отвержение!* (Икос 4, 3-4).

У датом случају очигледна је антитеза смисаоног паралелизма. Богородица се истовремено појављује и као јемство спасења за верујуће и оне који певају, и као узрок и неминовност пораза демона и свих богобораца. Приликом супротстављања, садржајно-смисаони паралелизам може да се нагласи (иако то није обавезно) лексичко-семантичким и стилским паралелизмом. У рефренима 2. икоса очигледно је супротстављање анђела и демона, док у рефренима 4. икоса не постоји овако очигледно супротстављање које би било изражено лексичко-семантички, али је неоспорна садржајна антитеза. У акатистима су антитетичка поређења обично представљена изузетно богато. Само у првом икосу Акатиста Пресветој Богородици могу се наћи следећа: *радост – проклетство; засјати – ишчезнути; Адам – Ева; висино – дубино; људске – анђелске; створење – Творац*, итд.

Једна од главних особености акатиста као жанра, међутим, јесте изразито присуство антиномија. Антиномија може бити изражена у једном херетизму, али је чешће изражена у два, и парни паралелизам рефрена даје богате могућности за то, на пример:

Радуйся, яко небесная срадуется земным!

Радујся, јако земная сликовствуют небесным! (Икос 4, 5-6).

Садржај првог рефрена је антиномичан: небеске силе радују се заједно са људима. Антиномичан је такође и садржај другог: људи и све земаљско ликује заједно са небеским силама. Антиномичан је, међутим, и садржај пара рефрена у целини, с тим што у првом случају кретање (као некакво грађење моста између земље и неба) иде одозго на доле, од Бога ка човеку, а у другом – одоздо на горе. На тај начин, антиномијски паралелизам може да, као посебан случај, укључи у себе компаративни и антитетички паралелизам. Поменимо и припев који се редовно понавља после сваког икоса: *"Радујся, Невесто Невестная!"*; он представља упечатљиву антиномију, у датом случају изражену уз помоћ оксиморона.

Антиномијама су прожети и акатисти Пресветој Тројици, Исусу Сладчајшем и акатисти посвећени Светима, али су антиномије посебно бројне и поетичне приликом прослављања Богородице. Више пута поновљени рефрен «Радуј се» уводи нова и нова антиномична обраћања Богомајци. Ево примера из оригиналног (не преводног) акатиста насталог у руској средини - у част Њене чудотворне Тихвинске иконе:

Радујся, Бога невместимаго вместилице!

Радуј се, девство и рождество сочетавшая!

Радујся, врата затворенная, имиже един Христос пройде!

Радуј се, Мати, до рождества и по рождестве пребывшая Девею!

Радујся, јако млекоком Твоим питала еси Питателя вселенныя!

Наведени примери само су мали део свих антиномија које су садржане у акатистима. Антиномијама су испуњени не само акатисти, него практично сви жанрови црквене поезије: тропари и кондаци, стихире и канони, богородичени и молитве. Понављајући се из дана у дан у време вечерњих, јутарњих и дневних богослужења, у време јутарњих и вечерњих домаћих молитава, они служе као неприметан, али врло делотворан начин за формирање православног догматичког мишљења, као начин за преношење Светог Предања Цркве и веома значајан чинилац у васпитању личног духовно-искуственог схватања православних догмата у свој њиховој антиномијској дубини.

Акатисти, канони, црквени богослужбени текстови у којима се садрже догматичке и, уопштено, антиномије из сакралне сфере, нису састављени само због

тога да би разјаснили и "оживели" догмат, него и да би молитеља поставили у правилан однос према догмату или према антиномичној истини, да би га учинили заједничарем и причасником ове истине, да би одразили и уобличили ову истину тако да она од разумске постане искуствено схватљива на нивоу вере. Богослужење у том случају постаје истински универзитет православног антиномичног мишљења. Исправан однос према антиномичној истини јесте молитвени однос, тј. однос призивања, прозбе, благодарења, славословља.

У деветом икосу већине акатиста посебно се афирмише овај једини исправан однос према антиномији догмата. Тако, у «Акатисту Пресветој Тројици», изворно састављеном на грчком језику, пева се:

Ветия многовещанныя, аще и много труждаются мыслию во испытании о таинстве Пресвятыя Троицы, но не могут разумети, како естеством Един есть Бог, в трех же совершенный Лицех; мы же веруем точию сему и исповедуем, какоже, не испытуем, и неизчетная благодеяния к нам коегождо из трех Божественных Лиц добре ведуще, с верою и благодарением зовем: Свят, Свят, Свят еси, Господи Боже наш....

Приметићемо у овом икосу следеће: а) догмат о Пресветој Тројици је тајна; б) овај догмат је антиномичан (*Један у Три Лица*); в) он се разумом не може схватити; г) исправан однос према Тројици је – не «испитивати», не покушавати да се разумом схвати велика тајна, него веровати у Тројицу и исповедати Је; д) ова вера је жива, она се ослања на лично и саборно искуство примања добротинстава од Бога упућивањем молитава Пресветој Тројици.

Према истом образцу устројен је и икос «Акатиста Исусу Сладчајшем»:

Ветия многовещанныя, якоже рыбы безгласныя видим о Тебе, Исусе, Спасе наш: недоумеют бо глаголати, како Бог непреложный и человек совершенный пребываеши? Мы же, таинству дивящися, вопием верно: [...] Исусе, Сыне Божий, помилуй мя!

Овде се може приметити и додатни моменат у односу према антиномији догмата – дивљење пред тајном и дубином откривења о Богочовеку.

У «Акатисту Пресветој Богородици пред иконом Њеном Тројеручицом» пева се:

"Беседници људски не могу Те достојно похвалити, Богородице, часнију од херувима и славнију од серафима, која си родила Једнога од Тројице, Христа Животодавца. Ми, пак, љубављу према Теби надахнути, смиреноумно се усуђујемо да Ти певамо: Радуј се..."

У овом икосу однос молитеља према Богородици добија нове нијансе: то је пре свега љубав према Мајци Божијој, љубав која је извор познања, самим тим и догматичког; то је надахнуће, као благодатна душевна основа за прихватање антиномије догмата; то је такође и смиреноумље, тј. схватање ограничености земаљске мудрости која се стиче разумом, али упоредо с тим – и "усуђивање" да се пева. Молитвено прослављање Богородице управо и значи прихватање антиномије догмата у свој њеној противуречности и лично духовно-искуствено исповедање овога догмата. Акатист је празнични жанр, то је прослављање, похвала *par excellence*, а тамо где хвале и прослављају, не може бити места за покушаје рационалног поимања и тумачења суштине онога што се прославља, јер је оно – предмет вере. Акатист не објашњава догмат, он тежи да сугерише осећање усхићења и поклоњења пред несхватљивом божанственом тајном, да изазове духовну радост која потиче од осећања личног заједницења у овој тајни посредством вере. Услед тога, уколико је више антиномија у акатисту, уколико су оне снажније и поетски неочекиваније, утолико више "добија" сам акатист, утолико боље он испуњава свој главни задатак: не само да разоткрије садржај богооткривене тајне, него и да код верујућег изгради исправан однос према догмату.

У руској средини акатист као химнографски жанр доживео је велику популарност. Данас је познато преко 600 акатиста на црквенословенском језику, од којих су неки преведени са грчког, али и румунског, српског, енглеског језика, док је већина изворно написана на црквенословенском. Парадоксално, али и поред толике популарности овога жанра међу верницима Руске Православне Цркве, на руском језику написан је само један акатист – „Слава Богу за све“ митрополита Трифуна Туркестанова, који је преведен на српски, али и енглески и француски језик и који задивљује својим литерарним квалитетима.

Када је реч о језичким карактеристикама акатиста, указаћемо најпре на морфолошке одлике иницијала у херетизмима: поред најчешће коришћене форме *Радујся!* (*Радујстеся!*), уобичајена су (у акатистима пресветој Тројици) и обраћања:

Иисусе... Христе... Господи Боже... Господи мой, Господи..., Свят еси, Господи Боже наш..., Слава Тебе..., Помилуй мя..., Прииди..., Источниче мира и любви... Благословен еси... итд. Главни део херетизма изражава се следећим синтаксичким конструкцијама:

а) именицом са зависним речима: *Радуйся, унывающим утешительнице дивная!* (Акатист преп. Ани Кашинској); *Радуйся, благочестно живущих бодрость и укрепление!* (Акатист св. Якову Ростовском);

б) партиципском конструкцијом: *Радуйся, многая чада духовная покаянием породивый!* (Акатист св. праведном Јовану Кронштатском); *Радуйся, имени своего отрешившаяся!* *Радуйся, ко гробу твоему притекающим отраду подающая!* (Акатист св. блаженој Ксенији Петроградској);

в) зависном релативном реченицом са личном заменицом изложеном елипси: *Радуйся, имже царие наша и вси людие российстии спасаются!* (Акатист св. Михаилу Кијевском); *Радуйся, егоже словеса быша во спасение многим!* (Акатист преп. Кирилу Новојезерском);

г) зависном узрочном реченицом са везницима *яко* и *бо*: *Радуйтесь, яко уподобитесь праведнаго Авеля богоприятному приношению!* *Радуйтесь, яко подражателие бысте боголюбиваго Ноя [...]* (Акатист преп. Антонију и Теодосију Кијевопечерским); *Радуйся, твоим бо сиянием и мы незримо просветляемся!* *Радуйся, твоею бо силою и мы чудесно оживотворяемся!* (Акатист св. Ермогену Московском);

д) асиндетском зависном узрочном реченицом (без везника): *Радуйся, с иконою Одигитрии на реку Луза пришел и ту водворился еси!* (Акатист преп. Леониду Устњедумском); *Радуйся, терпением и незлобием своим вельми угодил еси распятому на кресте Господу Иисусу!* (Акатист блаж. Симону Јурјевецком).

Број херетизама у „класичним“ акатистима, насталим по обрасцу Благовештењског акатиста Пресветој Богородици, ограничава се на 12. Међутим, у касније ствараним акатистима број херетизама варира од 6 до 15, што се, по мишљењу Ф. Б. Људоговског, неки пут може објаснити неискуством састављача, али у већини случајева представља резултат свесне трансформације традиционалне композиције икоса.

ПОСЛАНИЦА КАО ЗВАНИЧНИ ДОКУМЕНТ ЦРКВЕ

Посланица у књижевности и у традицији Цркве. Посланице представљају објекат изучавања више научних дисциплина: науке о књижевности, теологије и лингвистике. У науци о књижевности посланица се посматра као књижевни жанр који има давнашњу традицију. Она се дефинише као посебан жанр поезије или публицистике, дело које је написано у форми писма или обраћања некој особи, односно особама. Најчешће се у светској књижевности под посланицама или епистолама подразумевао књижевни жанр реализован као писмо у стиховима. У европској поезији оваква дела писали су антички песници (Хорације, Овидије), затим песници средњег века и Ренесансе који су стварали на новијем латинском језику, значајни класицистички аутори из XVII и XVIII века (Н. Буало, Волтер, А. Поуп, у руској књижевности А. Сумароков). Већ у доба романтизма епистола губи одлике засебног жанра, тако да се стапа са елегијама и рефлексивном поезијом (Жуковски, Баћушков, нека Пушкинова дела и слично). Средином XIX века овај жанр се постепено гаси и нестаје.

Формална одлика по којој су се епистоле разликовале од других сличних жанрова јесу пре свега мотиви њиховог настанка (исказивање молбе, жеље, савета и слично) и обраћање конкретном адресату. Истовремено, у литератури из области науке о књижевности уочено је да садржајни план епистоле може имати синтетички карактер, пошто може поседовати како традиционалну (етичко-философску и дидактичку), тако и нетрадиционалну усмереност (приповедни, панегирички, сатирички, љубавни садржаји).

У руској средњовековној књижевности нарочито је негован жанр полемичке посланице (преписка Ивана Грозног са кнезом Андрејем Курпским, посланица старца Филотеја, посланице Јосифа Волоцког и његовог опонента Васијана Патрикеева, посланице утемељитеља руског старообредништва протопопа Авакума Кондратјева и др.). Ове прозне полемичке посланице, исто као и поетске, усмерене су ка одређеном адресату, а њихова специфичност на садржајном плану јесте постојање генетске везе са посланицама светих Апостола, Отаца Цркве, као и

са византијском публицистиком, с једне стране, и с друге, укључивање чињеница, проблема и стварносних појава карактеристичних за време у коме је свако конкретно дело настало.

У теологији се појам „духовне посланице“ везује пре свега за ранохришћанске (апостолске и посланице апостолских ученика) у којима налазе одраз доктринарне и етичке поставке хришћанства. Под апостолским посланицама подразумева се низ новозаветних дела која припадају Христовим апостолима (две посланице апостола Петра, једна Јаковљева, једна Јудина, три Јованове посланице, 14 посланица апостола Павла упућених различитим Црквама (Римљанима, Коринћанима, Галатима, Ефесцима, Филипљанима, Колошанима, Солуњанима) и појединцима (Тимотеју, Титу, Филимону, Јеврејима). Апостолски ученици (Варнава, св. Климент Римски, св. Игњатије Богоносац, св. Поликарп Смирнски) такође су оставили значајан траг у конституисању посланице као жанра унутарцрквене комуникације.

Касније се у црквеној књижевности развијају и постапостолске, затим посланице патристичког периода и посланице познијих јерараха Источне Цркве. Тако, у постапостолске посланице можемо укључити: (1) канонске посланице (нпр. посланицу св. Григорија Неокесаријског о степенима покајања, посланице Дионисија Александријског и др.); (2) посланице које извештавају о јересима и њиховој појави у различитим епархијама и које позивају на њихово сузбијање (нпр. посланица Александра, епископа александријског, везана за Аријеву јерес); (3) поздравне посланице и посланице у којима аутори теше и храбре хришћане у време прогона, које су обично упућиване из једне Цркве у другу (нпр. посланица Теоне и Памфила); (4) поучне посланице везане за унутрашње смутње и раздоре у Црквама; (5) пасхалне посланице александријских епископа – о времену празновања Пасхе у свакој конкретној години; 6) посланице о једнообразном устројству црквеног поретка (нпр. посланица Кирила Александријског); (7) посланице о догматским питањима (рецимо, посланица папе Лава Великог о евтихијанској јереси, посланица Јована Посника о девствености, итд). У „класичном“ патристичком раздобљу и

касније настаје велики број посланица. А међу познијим посланицама које се базирају на светоотачким традицијама поменућемо „Посланицу источних патријараха као одговор лутеранима на аубсбуршко исповедање лутерана“, посланицу пастви Константинопољске патријаршије упућену поводом папске енциклике о сједињењу Цркава, посланице упућиване старообредницима, итд.

Први руски митрополити написали су низ посланица које се и у садржајном и у формално-структуралном погледу угледају на светоотачке посланице (нпр. митрополит Леонтије: „О пресним хлебовима“, Георгије, Јован Други и Никифор: „О посту“, „О варјашкој вери“. итд).

Жанр посланица биће актуелан кроз све време деловања руске Цркве, тако да се као изванредни примери православног осмишљавања историјских збивања и нуђења одговора на многа питања друштвеног и духовног живота руског народа могу навести, рецимо, посланице бројних црквених пастира из друге половине XIX века, или посланице св. патријарха Тихона Исповедника из доба грађанског рата и револуције.

За посланице свих периода карактеристично је да излажу хришћанску доктрину и етички кодекс Цркве, посебну пажњу посвећујући уређењу узајамних односа међу хришћанима и њиховом начину живота. Формална и садржајна једноставност посланица представљала је у свакој епоси и на сваком конкретном простору основни узрок њихове широке прихваћености међу члановима хришћанских заједница – помесних Цркава.

Типологија савремене духовне посланице. Типологија савремене духовне посланице може се представити по пет основних параметара: адресанту, адресату, тематици, циљу и формалним особеностима излагања.

Према адресанту разликују се (а) посланице које имају појединачног адресанта – духовно лице у чину архијереја или свештеника и (б) посланице које имају групног адресанта – групу духовних лица у архијерејском или свештеничком чину (такве су, на пример, архипастирске посланице Његове Светости Патријарха

московског и све Русије и Светог Синода, односно Сабора архијереја Руске православне цркве).

Посланице које имају једног адресанта могу се даље класификовати на: патријарашке, митрополитске, архиепископске, епископске, архимандритске, игуманске, јеромонашке, протојерејске и јерејске посланице. Код посланица које имају групног адресата карактеристично је да се у оквиру групе чува хијерархија потписника: на првом месту по правилу се потписује лице највишег духовног чина, а затим се излаже уопштено именовање или даје конкретан списак лица која су узела учешће у састављању посланице или у чије се име та посланица упућује.

По адресату све посланице деле се на „унутарцрквене“ и „изванцрквене“. Као адресати „унутарцрквених“ посланица појављују се свештенство, монаштво и лаици („синови и кћери Цркве“). Као адресати „изванцрквене посланице“ обично се наводе истакнути појединци - званичници (поглавари држава, руководиоци установа и организација) или колективи - институције, организације, колективна тела, научни и пригодни скупови. При томе адресат како унутарцрквене, тако и изванцрквене посланице може бити једно лице (*Послание Святейшего Патриарха по случаю интронизации Блаженнейшего Хризостома II, Архиепископа Новой Юстинианны и всего Кипра*), али и група лица (*Послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II президенту Российской Федерации В. В. Путину, главам государств, прибывшим на празднование 300-летия Санкт-Петербурга; Приветственное послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II участникам Третьих Покровских чтений; Рождественское послание митрополита Волгоградского и Камышинского Германа клиру и пастве Волгоградской епархии*).

По тематици савремене духовне посланице могу бити празничног и непразничног карактера. Празничне посланице посвећене су празницима црквеног годишњег круга, као и значајним јубилејима у животу Цркве, народа и државе. Најшире се практикују посланице пред велике хришћанске празнике – Васкрс, Рождество Христово, пред празнике Светих - покровитеља одређених установа,

храмова, епархија итд. Посланице које нису празничног карактера упућују се у вези са догађајима значајним за живот Цркве и државе, као и за обележавање значајних јубилеја.

По свом циљу савремене црквене посланице деле се на: информационе, дидактичке и епидеиктичке. Информационе посланице упућују се у циљу благовременог информисања верника о најважнијим догађајима Цркве и државе, као и ради катихезе новокрштених или оних који се припремају за крштење. Дидактичке посланице имају за циљ да на приступачан начин објасне најважније аспекте православне верске доктрине, док је у епидеиктичким посланицама основна пажња усмерена на прослављање значајних догађаја, пре свега празника црквеног годишњег круга.

По форми издвајамо усмене и писмене посланице. Писмена форма посланица представља основни облик реализације овога жанра; она се публикује у штампаним издањима (верским, а у новије време и световним новинама и часописима, као и на интернет-сајтовима и порталима). Усмена форма увек има своју писану основу. Усмене посланице читају се преко радија и телевизије, као и у православним храмовима за време службе, када свештенослужитељи паству упознају са посланицама архијереја.

Функције посланице као документа Цркве. Под функцијом неког текста подразумева се његова друштвена улога, социјална сврха, циљ и задатак. У науци се сматра да је сваки текст, посебно званични документ, полифункционалан, тако да подразумева испуњавање низа функција. Не постоји јединствена класификација функција докумената. Једна од оних које се могу узети као основа за разматрање функција посланице јесте класификација Н. Н. Кушнарџенка, где се наводе информациона, комуникативна, кумулативна, спознајна (конгнитивна), општекултурна и меморијална функција. У жанру црквене посланице најистакнутије су информациона, комуникативна и кумулативна функција. Посланицама је својствена информациона функција – то показује чињеница да су у њима садржане информације о празницима, о житијима Светих, о догађајима из

живота Цркве и народа, о значају тих догађаја како за Цркву тако и за друштво у целини. У празничним посланицама, по правилу, дата је информација о смислу и суштини празника као посебних дана литургијског прослављања, о животопису Светих чија имена су везана за те празнике, о црквеним тајнама и обредима који се врше у вези са сваким конкретним празником.

У непразничним посланицама, које су написане поводом догађаја из живота Цркве, државе и народа, информативна функција реализује се казивањем о дотичном догађају, као и о његовом значају за хришћане и за друштво у целини.

Комуникативна функција црквене посланице проистиче из чињенице да она представља средство комуникације између пастира Цркве, с једне стране, и свих који читају или слушају посланицу, с друге стране. Специфичност типа односа између адресанта и адресата у духовној посланици састоји се у томе што је у улози адресанта неизоставно пастир Цркве, док су адресати у зависности од типа посланице црквени архијереји, свештенослужитељи, монаси, верници и званичници (поглавари држава, руководиоци установа и организација). У савременој духовној посланици реализују се три вида комуникације: колективна, масовна и хиперкомуникација. Колективна комуникација актуализује се обраћањем колективном адресату (на пример: *Приветственное послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II участникам Третьих Покровских чтений*), масовна комуникација постиже се репрезентовањем посланице у штампаним и електронским средствима јавног информисања, док хиперкомуникација налази одраза у црквеној посланици захваљујући коришћењу фрагмената из Светог Писма који стварају посебан дијалог између адресанта, адресата и речи Божије, на пример: *От души желаю всем вам благословенных успехов в трудах на благо Сахалинской земли. „Благодать Господа нашего Иисуса Христа с вами, и любовь моя со всеми вами во Христе Иисусе. Аминь“ (2 Кор 16, 23-24); или: Призываю благословение Всемогущего Бога, Врачевателя душ и телес, на труды участников конференции. Желаю всем, кто, не жалея времени и сил, трудится на ниве спасения молодых людей от опасных недугов, успехов в святом и*

великом деле отвращения юных душ от пагубного пристрастия, ибо, по слову древней Библии, „кто приобретает разум, тот любит душу свою, и кто наблюдает благоразумие, тот находит благо“ (Притч. 19, 8). Најзад, у савременим црквеним посланицама реализује се и кумулативна функција, пошто понављање тематике духовних посланица омогућава пастирима Цркве да у различитим епохама и срединама тумаче фундаменталне поставке хришћанске верске и етичке доктрине, да интерпретирају догмате Православља, описују догађаје из свештене историје, значајне датуме из живота Цркве и народа, а ово пружа могућност да се акумулира информација презентирана у посланицама како би се она касније усвајала не само у покољењу коме је посланица упућена него и у каснијим нараштајима.

Структурно-композициона обележја посланице

Црквене посланице имају стандардизовану структуру чији су елементи: назив врсте документа, заглавље, текст документа, датум документа, потпис и место састављања или издавања документа. У пракси се показало да нису сви реквизити црквених посланица једнако заступљени, тако да је могуће разликовати обавезне и необавезне, односно факултативне реквизите. Обавезни реквизити посланице јесу назив врсте документа и сам текст документа. Назив врсте документа омогућава увид у сврху конкретног документа, а он такође одређује и састав других реквизита и структуре текста.

Реквизит „**назив врсте документа**“ код црквених посланица има сложени карактер, пошто, поред самог упућивања на врсту документа, подразумева и упућивање на адресанта, адресата и одређивање тематике посланице (на пример: *Приветственное послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II по случаю 10-летия образования Южно-Сахалинской и Курильской епархии; Пасхальное послание Митрополита Волгоградского и Камышинского Германа клиру и пастве Волгоградской епархии; Послание Святейшего Патриарха по случаю интронизации Блаженнейшего Хризостома II, Архиепископа Новой*

Иустинианы и всего Кипра). Упућивање на адресата представља факултативни елемент овог реквизита, будући да није присутно у свим савременим црквеним посланицама (на пример: *Пасхальное послание Преосвященного Архиепископа Варнавы; Послание Митрополита Виталия, Первоиерарха Русской Православной Церкви Заграницей*). Иста констатација односи се и на адресанта: *Послание к пастырям Саратовской Церкви, Рождественское послание клиру и пастве Волгоградской епархии*. Назив адресанта, као што смо видели из горе наведених примера, обично се ставља одмах после назива врсте документа. Уколико се посланица упућује од појединачног адресанта, његово именовање обавезно подразумева и експлицирање његовог црквеног чина, а не само навођење његовог имена. У посланици чији је адресант група лица подразумева се да се обавезно наведе име и чин највишег свештенослужитеља и уопштено именовање духовних лица која су учествовала у састављању датог документа, на пример: *Архипастырское послание Его Блаженства Митрополита Германа и Священного Синода епископов в связи с начавшимся конфликтом в Ираке*.

Именовање адресата такође спада у ред факултативних елемената реквизита „назив врсте документа“, пошто се не користи у свим савременим духовним посланицама. У улози адресата савремене црквене посланице могу бити архијереји Цркве, свештенство, монаштво, лаици („синови и кћери Цркве“), званичници (поглавари држава, руководиоци установа и организација). Уколико је адресат лице из црквене јерархије, подразумева се да се при упућивању на њега обавезно поред његовог имена стави и његова титула и назив дужности коју обавља, на пример: *Приветственное послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II Архиепископу Львовскому и Галицкому Августину по случаю первого выпуска Львовского филиала Православного Свято-Тихоновского Богословского Института; Приветственное послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II Папе Римскому Иоанну Павлу II по случаю 25-летия Понтификата*. Ако је посланица упућена свештенству и верницима, прибегава се по правилу уопштеним номинацијама црквенослужитеља и пастве (на пример:

Послание Епископа Саратовского и Царицынского Алексия (Добросердова) к пастырям Саратовской Церкви; Рождественское послание Архиепископа Самарского и Сызранского Сергия боголюбивым пастырям, всечестному иночеству и всем верным чадам Самарской епархии), а ако су адресати званична лица, онда се поред њихових иницијала и презимена обавезно наводи и дужност коју обављају (на пример: *Послание Святейшего Патриарха Московского и всея Руси Алексия II президенту Российской Федерации В. В. Путину, главам государств, прибывшим на празднование 300-летия Санкт-Петербурга*). Елемент упућивања на тематику посланице такође носи необавезни карактер, пошто није посведочен у свим савременим документима овога жанра (на пример: *Окружное послание Высокопреосвященнейшего Митрополита Виталия, Первоиерарха Русской Православной Церкви Заграницей*).

Приликом обликовања текста реквизит „назив врсте документа“ ставља се по правилу у горњем делу, центрирано.

Текст документа црквене посланице састоји се од различитих композиционих делова. Текст документа је обавезни елемент сваке црквене посланице, а заузима средишњи део документа. Репрезентован је везаним текстом који се састоји из неколико смисаоних целина:

1) **Увод у посланицу.** Увод у савремену црквену посланицу представља њен иницијални композиционо-структурни елемент, који традиционално почиње од обраћања црквеног јерарха онима којима је посланица упућена (на пример: *Всечестные Архипастыри! Возлюбленные отцы, братья и сестры! Ваше Высокопреосвященство, глубокоуважаемый Анатолий Дмитриевич, возлюбленная о Господе игуменья Николая, дорогие братья и сестры!;* или: *Ваше Превосходительство, многоуважаемый Владимир Владимирович! Достоуважаемые Главы государств, прибывшие на празднование 300-летия Санкт-Петербурга!*). Обраћање може бити пропраћено и празничним поздравом, на пример: *Христос Воскресе!*, или молитвеном формулом са поздравом: *Во Имя Отца и Сына и Святаго Духа, аминь. Христос раждается!*

Специфична црта обраћања као компоненте увода савремене црквене посланице је та што по правилу она садржи и неке елементе квалификације којима се изражава однос уважавања аутора посланице према адресату, на пример: *Возлюбленные о Господе архипастыри, вселенные отцы, боголюбивые иноки и инокини, благочестивые миряне, дорогие братья и сестры! Досточтимый отец Ректор, дорогие учащие и учащиеся!*

Као што уочавамо, за разлику од обраћања у пословним документима, обраћање у духовним посланицама носи снажно изражену емоционално-експресивну обојеност, која се нарочито коришћењем стилских изражајних средстава као што су метафоре (*пастыри стада Христова*) и епитети (*возлюбленный, благочестивый, боголюбивый, досточтимый*), уз потенцирање архаичне лексике, пре свега оне црквенословенске провенијенције, која више не налази примену у профаном дискурсу рускога језика.

Увод посланице може бити екслицитан или имплицитан. Међутим, неки пут могуће је да посланица буде обликована и без овог композиционог дела.

Код екслицитног увода, који је уобичајен, одмах се формулише тема посланице. Тако, уколико је реч о празничној посланици, одмах се почиње говорити о празнику или празничном догађају коме је дотична посланица посвећена. При томе је тоналност увода овакве посланице увек позитивна, на пример: *Снова нас Господь посетил Своей неизреченной радостью – Пасхой Христовой, победой жизни над смертью. В эти святые дни мы поздравляем друг друга словами: «Христос воскрес!» и отвечаем: «Воистину воскрес!»; или: Пред нами стоит Пасха Христова, Праздников праздник и Торжество всех торжеств. Для нас православных нет большей радости, чем именно этот праздник, и я от всей души поздравляю вас и желаю вам всех возможных благ.*

Као што показују овде наведени примери, аутор посланице именује црквени празник који је послужио као основа његовог обраћања пастви. При томе, црквени јерарх честита празник верницима, делећи са њима духовну радост празника.

Уколико је реч о посланици чији повод настанка није празник, обично се говори о значајном догађају у животу Цркве или државе који је предмет упућивања дате посланице. При томе, овакав тип увода може имати како позитивну (пример а), тако и негативну тоналност (пример б): (а) *В наступившем 2003 году вся полнота Русской Православной Церкви торжественно отмечает 700-летие со дня блаженной кончины великого государственного деятеля, собирателя русских земель, основателя Первопрестольного града Москвы – святого благоверного князя Даниила Московского;* (б) *Трагическая ситуация сложилась вокруг Эстонской Апостольской Православной Церкви...*

Посебан случај представља увод у посланицама којима се изражава саучешће због нечијег упокојења, на пример: *С глубокой скорбью вся Полнота Русской Православной Цркви восприняла горестную весть о кончине видного иерарха и авторитетного духовного пастыря Высокопреосвященнейшего митрополита Сурожского Антония...*

Увод се може третирати као својеврсна интелектуално-спознајна припрема адресата за оно што ће се разрађивати у даљим структурно композиционим деловима текста, а с друге стране, његова функција је и да пренесе јак емоционално-доживљајни утисак, који ће касније прожимати целокупан садржај посланице. Експресивност увода постиже се захваљујући високој концентрацији сакралне и богослужбене лексике и коришћењу стилских изражајних средстава, а посебно тропа и стилских фигура (метафора, епитета, лексичких понављања, поређења, антитеза, инверзија итд).

2) **Информативно-наративни део посланице.** За уводом следи информативно-наративни део посланице, који представља везани фрагмент чији је циљ да развије тему посланице у форми наратије, дескрипције или расуђивања.

У случају да у посланици није заступљен увод, информативно-наративни део може да буде репрезентован неким краћим афористичким исказом чији смисао се даље развија у тексту, на пример: *Властолюбие есть величайшее зло. Ирод совершил убиение младенцев, лишь бы только не потерять власть. А Господь наш*

Иисус Христос пришел поразить нас не силою, а любовью. Скромно и незаметно Бог стал человеком...; или: Круг лета неутомимо, Божиим велением идет по жизни, и яркой звездой вспыхивают в нем напоминания о Божественной любви – праздники Господни. И ныне мы празднуем один из них – Рождество Христово.

Ови примери показују веома високу емоционалну тоналност почетка главног дела посланице, који се постиже, у примеру (а), реминисценцијама на фрагменте из Светог Писма који представљају неизоставни део представе о празнику чије прослављање јесте повод упућивања посланице, као и коришћењем различитих средстава изражајности – у примеру (б) метафоре, поређења и персонификације, а могућа је и употреба лексичких контактних и дистантних понављања, синтаксичког паралелизма, антитеза, реторских питања, инверзије, градације, епитета и друго.

Информативно-наративни део посланице који користи приповедање (нарацију) као један од начина излагања представља хронолошко казивање о различитим библијским чињеницама, догађајима из историје Цркве, духовним појавама итд. Веома често приповедање као један од начина излагања материје у посланици може представљати и казивање о догађају из живота Светих који се славе одређеног дана. У примеру који ћемо навести аутор посланице говори о догађајима из Светог Писма. Његово приповедање садржи директни говор учесника овог догађаја, што казивање чини емоционалнијим и драматуршки успелијим: *Мы с вами явились как бы соучастниками того евангельского события, вестниками которого были святые жены – мироносицы. Это событие – их благоговейное шествие ко гробу Спасителя. Мы переживали вместе с ними их изумление и ужас при виде камня, отваленного от двери гроба. Святые жены – мироносицы, войдя во гроб, увидели, как повествует о том святой евангелист Марк, юношу, облеченного в белые одежды, Ангела Господня, который возгласил: „Не ужасайтесь. Иисуса ищите Назарянина, распятого: Он воскрес, его нет здесь; вот место, где Он был положен“. [...] И, выйдя поспешно из гроба, свидетельствует святой евангелист Матфей: „Они со страхом и радостью великою побежали*

возвестить ученикам Его“. И Сам Воскресший Господь явился им и сказал: „Радуйтесь!“ И они [...] поклонились Ему...

Када је реч о опису (дескрипцији) као начину излагања у информативно-нарративном делу посланице, он се обично своди на карактеризацију одређене појаве, историјске чињенице, важног догађаја у животу Цркве и државе и сл. Показаћемо то на следећем примеру: *История Санкт-Петербурга неразрывно связана с историей России и Русской Православной Церкви. Каждое значимое событие последних трех столетий оставило здесь свой след. [...] С именем Санкт-Петербурга связан подвиг великих русских святых – праведного Иоанна Кронштатского и блаженной Ксении [...]. Петербургская земля хранит память о многих трагических событиях нашей истории...* Овај пример показује да Патријарх у својој посланици посвећеној јубилеју оснивања „северне престонице“ Русије описује кључне моменте његове историје и даје њихову процену из перспективе Цркве, што наилази на одјек у души православног хришћанина и подудар се са ставом аудиторijума коме се обраћа.

Напоредо са нарацијом и дескрипцијом, у информативно-нарративном делу савремене црквене посланице користи се и расуђивање, које представља одређени логички след закључака, исказа, судова, дефиниција и сл. У примеру који ћемо навести разним аргументима се развија мисао о томе да су пастири „пристави у дому Божијем“, из чега се изводи седам теза – заповести о животу, владању и богослужбеној делатности свештеника који, по ауторовом мишљењу, стриктно мора да се придржава захтева наведених у посланици: *Мы – стражи при доме Божием. Нашему попечению вверил Господь самое дорогое Свое сокровище – души человеческие, чтобы здоровым словом укрепить их в вере [...]. 1. Личная жизнь священника имеет такое же, если не большее, влияние на прихожан, как и его пастырская проповедь, так как непосредственная душа крестьянина всегда бывает восприимчивее к живому примеру, чем к слову [...]. 2. В отношениях между членами причтов совершенно не должно быть злобы, ссоры, тяжб, зависти, ненависти, грубого отношения к младшим членам причтов и неправильного*

распределения доходов [...]; 3. в отношениях священника к прихожанам совершенно должно быть оставлено сухое начальническое отношение...

Информативно-нарративни део представља најобимнији композициони елемент посланице. Овај елемент је истовремено и емоционална кулминација пастирске речи, што се постиже нарочито веома високом фреквентношћу цитираности фрагмената из Светог Писма. Овај структурни део посланице веома је разнородан на језичком плану, будући да садржи већи број језичких средстава различитих нивоа. Ипак, информативно-нарративни део духовне посланице носи пре свега именски карактер, пошто су у њему најшире репрезентоване именице са сакралном семантиком. Висока концентрација стилски маркиране лексике у информативно-нарративном делу посланице служи и као средство постизања емоционалне изражајности црквене посланице у целини.

3) *Дидактичко-интерпретативни део посланице.* Специфични део композиционо-структурног обликовања посланице представља и дидактичко-интерпретативна компонента, која може бити и одвојена, а може представљати и допуну уз одређене фрагменте или поставке из информативно-нарративног дела. Овај део обично укључује апеле, савете, благослове, поуке, што ствара посебан поучни тон и духовно-етичку поруку посланице у целини.

Као самостални део текста посланице овај структурни елемент обично садржи објашњење одређеног фрагмента из Библије или коментар уз одређене одломке сакралних текстова. Као смисаони блок информативно-нарративног дела, овај композициони елемент представља покушај разјашњења поступака учесника јеванђељских догађаја или самих тих догађаја. Оваква објашњења допуњују се вредним саветима упућеним верницима, на пример у Пасхалној посланици: *На Пасху Господь нам милостиво преподает пасхальную благодать Святаго Духа. Мы все ее чувствуем. [...] Мы постоянно прибегаем к Святой Чаше, по греховности нашей отпадаем, но паки и паки возвращаемся к ней – единственному уникальному источнику нашей истинной жизни во Христе Иисусе, нашем Спасителе.* На тај начин, видимо да дидактичко-интерпретативни део посланице има превасходно

глаголски карактер, будући да се као језички маркери овог структурног елемента појављују бројне глаголске лексеме у формама некатегоричког изражавања волитивних стања. Језички показатељ преласка са информативно-наративног на дидактичко-интерпретативни део и истовремено једно од водећих средстава формирања дидактичког карактера црквене посланице јесу глаголске лексеме. Тако, функција деловања на реципијента остварује се веома фреквентним коришћењем императивних облика првог и другог лица множине, трећег лица једине са партикулама *пусть, давайте, да*, као и модалних предикатива *должен, надо, подобно, необходимо* са инфинитивом и глаголских форми кондиционала.

4) **Завршетак главног дела црквене посланице.** После дидактичко-интерпретативног дела посланице долази завршетак главног дела – фрагмент невеликог обима који садржи кратке изводе и генерализације из претходног излагања, на пример: *Я же вновь обращаю к вам свой призыв: «Не бойтесь, малое стадо» (Лк. 12, 32), Господь с вами! А ежели Господь с нами, кто против нас?! Не забывайте, что для нас самое страшное – отойти от Истины, то есть от Христа; или: Для этого-то Христос и родился. Господь близко. Приблизимся к Нему, и Он приблизится к нам. Поэтому-то мы и торжествуем в эти святые дни. Дерзайте, братья! Вера ваша спасет вас! Встань за веру, Русская земля!*

Финалне етикецијске формуле црквене посланице најчешће садржи финалне молитвене формуле општеприхваћене у православном богослужењу (*Аминь! Да будет так!* и сл.). Врло често овде се наводе и одломци из богослужбених текстова, уобичајене етикецијске формуле честитања и тако даље: *„Слава в вышних Богу и на земли мир, в человецех благоволение!“; С праздником Рождества Христова и пожеланием всех благ о Господе!; Воистину воскрес Христос!* Запажамо да је финале савремене духовне посланице емоционално обојен, као и други делови посланица. Експресивност овог композиционо-структурног фрагмента текста постиже се пре свега захваљујући високој концентрацији стилски маркиране лексике и екскламација.

Поред обавезних, у савременој духовној посланици на руском језику присутни су и неки факултативни реквизити – указивање на предмет документа, датум документа, потпис, место састављања или издавања документа.

Указивање на предмет документа. Овај реквизит среће се само у празничним посланицама и стога има факултативни карактер. Он се може поставити како с леве, тако и с десне стране горњег дела посланице, испод назива врсте документа. По правилу, указивање на предмет документа наговештава не само тему посланице, него и њену тоналност, односно оријентацију на одређене емоције које би требало подстаћи код реципијента. Веома често овај елемент репрезентован је фрагментима из молитвословља. Тако, на пример, посеже се за фрагментима канона – богослужбених химни посвећених прослављењу неког празника или Светога, за одломцима кондака – химне која подразумева опис догађаја из живота Светога који се прославља одређеног дана или приповедање о суштини црквеног празника или свештеног догађаја; износе се фрагменти из стихира, као на пример стихире на *Хвалите* на јутрењу или стихире на *Господи воззвах* из чина вечерње, и сл. У неким случајевима могуће је комбиновати два молитвена фрагмента са њиховим евентуалним одељивањем, упућивањем на извор из кога су преузети, нпр.:

*Дева днесь Пресущественнаго раждает,
И земля вертеп Неприступному приносит:
Ангели с пастырями славословят,
Вослви же со звездою путешествуют:
Нас бо ради родися Отроча младо, Превечный Бог.*

Кондак Рождества Христова, глас 3

С Рождеством Христовым!

*Небо и змеля днесь пророчески да возвеселятся,
Ангели и человецы духовно да торжествуют:
Яко Бог во плоти явися,
Сущим во тьме и сени сидящим.*

Стихира на литии

Као што се види из наведеног примера (*Рождественское послание Архиепископа Самарского и Сызранского Сергия боголюбивым пастырям, всечестному иночеству и всем верным чадам Самарской епархии*, 2002), кондак Рождества Христовог описује догађаје у ноћи рођења Небеског Богомладенца и говори о главним учесницима тога догађаја. Следи стихира на свеноћном бдењу, која формира код реципијента посебан однос према празнику, постиже код њега припрему за емоционално прихватање информације која ће уследити.

Потпис. Потпис је један од основних начина потврђивања веродостојности докумената и зато се у начелу овај елемент обавезно заступљује. У састав тог реквизита улазе назив дужности коју одређена особа – потписник документа обавља, његов лични потпис и његови иницијали са презименом. Међутим, у црквеној посланици овај реквизит нема обавезни карактер и његово одсуство може бити мотивисано скраћивањем обима посланице. Реквизит „потпис“ обично се ставља одмах после текста, са десне и леве стране доњег дела документа. Његова специфичност састоји се у томе што, поред назива духовног чина и титуле адресанта, у овај реквизит може улазити и факултативна компонента оцене (на пример: *Божией милостью, смиренный Сергей, Архиепископ Самарский и Сызранский*)). Истовремено, реквизит „потпис“ такође може садржати и посебан знак архијерејског чина који је представљен у виду крста стављеног испред потписа лица које упућује посланицу († *Митрополит Виталий*). Распоред саставних елемената унутар реквизита „потпис“ често варира. У већини случајева име адресанта одваја се од назива његовог духовног чина запетом и ставља се у претходном реду:

Митрополит Виталий,

Первоиерарх

Русской Православной Церкви Заграницей

Међутим, могуће је и другачије потписивање: *Алексий II, Патриарх Московский и всея Руси*. Или се компоненте наводе по поретку «назив дужности» –

«чин, титула» – «име»: *Председатель Отдела внешних церковных связей Московского Патриархата митрополит Смоленский и Калининградский Кирилл.*

Понекад се име архијереја Цркве ставља после назива његовог духовног звања (*Патриарх Московский и всея Руси Алексий II*). У посланицама које имају групног адресанта реквизит „потпис“ обично се састоји од набрајања јерархијских чинов адресаната и њихових потписа, који укључују имена, као и указивања на дужности првопотписаног адресанта. При томе се у оквирима датог реквизита води рачуна о хијерархији адресаната. Потпис свештенослужитеља који има виши духовни чин увек иде пре потписа адресаната нижег духовног чина или краћег стажа у обављању истоветне дужности:

† Архиепископ ЛАЗАРЬ

Одесский и Тамбовский

Председатель совещания Российских Преосвященных

† Епископ ВЕНИАМИН

Черноморский и Кубанский

† Епископ ДИОНИСИЙ

Боровический

† Епископ ИРИНЕЙ

Бурненский

† Епископ ГЕРМОГЕН

Жлобинский

† Епископ ТИХОН

Шадринский

Овај реквизит може укључивати и само духовно звање адресанта и генерално именоване свих оних који су узели учешће у састављању документа без указивања на конкретна имена (најчешће су у питању чланови Светог архијерејског синода).

Датум, место састављања или издавања документа. У савременој посланици на руском језику реквизит „*датум документа*“ један је од њених факултативних информационих елемената, чије место може бити различито –

између реквизита „назив врсте документа“ и текста или пак одмах после потписа, с леве стране доњег дела документа. Његова специфичност у савременој црквеној посланици састоји се у томе што се обично своди само на годину (*Пасха 2003 г.*), док у божићним посланицама датум документа обично укључује и годину по старом и годину по новом календару (*Рождество Христово 2001/ 2002 года*). Веома су ретки случајеви да се испод посланице стави конкретан датум писања или издавања тога документа (*25 дек. 2003 г./ 7 јанв. 2004 г.*).

Факултативни карактер има и реквизит „*место састављања или издавања документа*“. Он се у посланицама ставља обично између назива вида документа и текста или одмах после датума, са леве стране доњег дела документа. За овај реквизит у жанру црквених посланица карактеристично је то да у њега може улазити не само назив конкретног места, него и храма или манастира у коме је посланица написана, нпр.: *Волгоград, Свято-Духов манастир*.

ПРОПОВЕД КАО ЖАНР САКРАЛНЕ КОМУНИКАЦИЈЕ

Проповед је посебан облик усменог излагања којим се обзнањује реч Божија као објава богооткривене истине, као сведочење о Царству Божијем у свету и животу, које се пројављује у благодатном заједничењу са Богом и спасавању човечанства од греха, зла и смрти. Основни циљ црквене проповеди јесте спасење људи у телу Цркве (исп. 1 Кор. 1, 21), што се реализује кроз следеће основне задатке: а) просвећивање ума верујућих светлошћу божанског Откривења; б) буђење и покретање осећања, разгоревање и одушевљавање њихових срца љубављу према Богу; в) активирање воље припадника заједнице Цркве и њено упућивање да се угледа на пример Господа Исуса Христа и Његових следбеника.

У православној Цркви проповед је нераскидиво повезана са богослужењем као његов важан саставни део. Наиме, православно богослужење има сврху да одржава и шири хришћанску веру, дух и живот, што се умногоме остварује и помоћу проповеди. Проповед је веома рано постала саставни елемент хришћанског

богослужења, нарочито свете Литургије, пошто се богослужење не састоји само у савршавању светих Тајни него и у тумачењу Светог Писма, Светог Предања, као и мистичног садржаја самог богослужења. У том смислу Оци Трулског сабора својим деветнаестим правилом заповедају предстојатељима Цркава да сваки дан, а особито у дане Господње (мисли се на недељне дане) поучавају сав клир и народ речима благочестивости, изабирајући из божанственог Писма мисли и расуђивања о истини и држећи се у томе установљених граница и Предања богоносних Отаца.

До почетка четвртог века проповед је смештана у први део Литургије, коме су могли присуствовати и оглашени - одмах после прочитаног одељка из Светог Писма. У четвртом веку свети Јован Златоуст унео је извесне измене у црквену праксу из разлога што су многи долазили у храмове само ради проповеди, да би по њеном завршетку напуштали храм и реметили ток богослужења, тако да је проповед временом измештена у други део Литургије – Литургију верних. Ова пракса одржала се и до наших дана, премда се у духу литургијске обнове све чешће прибегава проповедању у првом делу Литургије – непосредно после одломка из Светог Писма.

Право проповедања припада епископима и свештеницима, чија је дужност да редовно поучавају верне како на храмовним богослужењима, тако и у свакој другој погодној прилици.

Типологија проповеди. Основне врсте проповеди јесу:

1. *омилија* – разговор између проповедника и присутних чланова црквене заједнице у којем проповедник објашњава и тумачи одељак из Светог Писма. Овај облик је тесно везан за богослужење и добија форму црквено-богослужбене проповеди. Суштина омилије јесте аналитичко излагање Светог Писма. У њој се врши анализа библијског текста – најчешће дневног читања (перикопе, зачала) или пак неког посебног одељка из Светог Писма, или целе књиге. Саставни делови омилије јесу: увод, тумачење, морална примена и завршетак. Увод се преузима из везе зачала или перикопе са прочитаним библијским текстом из повода било које беседе Исуса Христа, или из околности под којима се збио неки јеванђелски

догађај. Тумачење представља свестрано објашњавање текста, тако да се пажња обрати на суштину одељка који се тумачи и на корисне поуке које се из њега могу извести. Тумачење може бити буквално, симболичко или алегоријско. Морална примена треба да је тесно везана за одељак који се тумачи, док се у закључку указује вернима како да живе према јеванђељској истини, или се укратко понављају моралне поуке и истиче главна и јединствена мисао која извире из тумаченог одељка.

2. *беседа која се темељи на идеји црквене године* (везаној за Господње, Богородичине празнике, празнике спомена Светих, као и на одређене делове црквене године – периоде постова или попразнества неких великих празника). При састављењу проповеди за празничне дане основни елементи који се узимају у обзир јесу: 1) историјско учење, будући да сваки празник представља живу представу неког догађаја из живота Спаситеља, Мајке Божије или Светитога; 2) догматско учење – сваки празник у својој основи садржи и у црквеној служби рефлектује неке догмате и 3) морално учење – свака идеја празника има и своје моралне импликације које проповедник треба да обзнани.

3. *катихезе* – проповеди намењене катихуменима, онима који се припремају за примање свете Тајне крштења, а чија је намена њихово упознавање са основним моментима хришћанске вере. Катихуменима и новим члановима Цркве говори се о догматском учењу православне Цркве садржаном у Символу вере, моралном учењу заснованом на Декалогу, тумачи им се молитва Господња, чин богослужења и обреди светих Тајни и приповеда им се о свештеној историји, њеним главним протагонистима и догађајима.

4. *проповед на савремене теме* – публицистичка проповед заснива се на казивању о актуелним питањима савременог живота, нарочито о заблудама, недостацима и пороцима које пастир види у свету у коме живи и против којих усмерава своје поуке.

Према садржинским критеријумима проповед може бити догматска, морална и пригодна. *Догматска проповед* за свој предмет узима догматске истине. Њена је

сврха да вернима пружи темељно и што конкретније објашњење основних постулата хришћанске доктрине, јер суштину наше вере чине богооткривене истине, међу којима догмати заузимају најважније место. Оне могу имати облик полемичке расправе или пак облик позитивног излагања православног учења. Посебан облик догматских проповеди јесу и *апологетске проповеди*, у којима се хришћанске истине узимају у заштиту од напада атеиста, јеретика и иноверних. Литургијске и празничне проповеди веома често као свој доминантни елемент имају управо разјашњење догматских садржаја.

Морална проповед тумачи и практично објашњава моралне премисе хришћанског учења са задатком да оне постану руководство вернима ка савршенијем животу.

Пригодна проповед инспирисана је одређеним догађајем у животу друштва или појединца. У ову врсту проповеди спадају похвалне проповеди (панегерици), посмртне (надгробне) и поздравне проповеди. Похвалне проповеди држе се апостолима, Светитељима, мученицима и другим канонизованим Светима, обично над њиховим гробним или местом где су пострадали и у храмовима који су им посвећени, нарочито у дане њихових годишњих успомена. У посмртним или надгробним проповедима, које се изговарају за време опела или о годишњици упокојења, евоцира се успомена на неку истакнуту и заслужну личност. Поздравне беседе изговарају се у свечаним тренуцима: у знак добродошлице архијереју или некој истакнутој личности, приликом отварања одређених свечаности, приликом рукополагања, доделе одликовања, ступања на парохију и одласка са парохије итд.

Језичко-стилска обележја проповеди

Структурно-композиционе одлике проповеди. На композиционом плану проповед обично садржи следеће делове: увод, излагање и закључак.

Увод је саставни део сваке проповеди, а њен је циљ да уведе слушаоце у тему, изазове наклоност према предмету о коме се говори, према самом проповеднику, као и да подстакне пажњу према предмету излагања.

У уводу се укратко износи поставка, односно истина која ће се доказивати у даљем излагању и која ће послужити као главни ослонац у практичном аспекту проповеди. Увод може да почне и кратком молитвом и обраћањем верницима. Као иницијалне молитвене форме обично се користе формуле: «Во имя Оца и Сына и Святаго Духа», затим разне благодарствене молитве, традиционални празнични поздрави, типа: *Христос воскрес! Христос раждается – славите!*, а за успостављање контакта између пастира и верних веома је битно да се у уводу обрати пажња и на само обраћање слушаоцима, и то таквим средствима која ће адекватно изразити социјални и емоционални однос беседника према пастви. Нарочито се користи традиционално обраћање верницима *братья и сестры*, као и његове модификације (*Возлюбленные! Досточтимые отцы, возлюбленные братья и сестры, дорогие дети! Возлюбленные о Господе, верные чада Церкви Христовой!* и др.) са циљем прецизирања и експресивног маркирања исказа.

Следи информативно-нарративни део, у коме се раскрива тема проповеди. У овом композиционом елементу користе се различити начини излагања материје – наративна, дескриптивна или аргументациона. Наративна представља хронолошки засновано казивање о догађајима, чињеницама или појавама. Круг сижеа и личности које су предмет оваквих нарративних фрагмената пастирског обраћања веома је широк. Тако, беседник може говорити о личностима и догађајима из Светог Писма, о животу Светих, о значају и смислу светих Тајни, молитвословља, обреда, а користећи нарративне форме исказа може да подели са слушаоцима и властите опсервације, да изнесе извесне случајеве из свога живота, живота својих парохијана или других људи и сл. Веома битан елемент наративне форме излагања материјала у проповеди јесте његова драматизација, при коме се у монолошку форму излагања укључује директан говор оних о којима беседник излаже. Овај поступак чини казивање живљим, дијнамичнијим, непосреднијим и

омогућава јачање ефекта утицаја на слушаоце. Навешћемо један пример – фрагмент из проповеди о молитви Исусовој архимандрита Амвросија Јурасова (из тонског записа, дакле у аутентичном изговореном облику; косом цртом означене су границе између говорних тактова, а интерпункцијски знаци су изостављени, у складу са стандардима навођења аудиозаписа):

...В Почаеве/ я когда исповедовал пять лет/ и одна женщина подошла сама почаевская/ и говорит: батюшка/ как мне научиться читать молитву Исусову/ ей немножко сказал как/ поначалу/ она читала по сто раз/ потом каждый день по пятьсот/ через месяц/ стала читать и по тысячу/ и так/ постепенно постепенно/ и она дошла до восьми тысяч/ читая каждый день/ вставая утром в пять часов/ с молитвой Исусовой/ и приходила в храм с молитвой Исусовой/ и ложилась спать с ней/ я спрашиваю ее/ а как ты считаешь/ она говорит/ у меня четочки/ на сто/ она узелков навязала/ а можно и бусы/ я говорит/ брала бобы/ в один карман/ прочитаю сто раз/ из одного кармана/ перекладываю в другой/ вот таким путем говорит/ я считаю/ молитву Исусову/... (забележила проф. др Олга А. Прохватилова, Волгоград)

Други начин излагања у информативно-наративном делу проповеди јесте дескрипција – карактеризација неке појаве путем побрајања њених својстава и карактеристичних одлика. Најчешће се дескрипцији прибегава фрагментарно, када се говори о суштини неког појма, о одликама неког догађаја или о карактеристичним обележијима одређеног предмета. Рецимо, митрополит Антоније Сурошки у проповеди „О молитви Господњој“ прибегава овом начину излагања, говорећи о властитој рецепцији *Оченаша* (наводимо аудиозапис):

...мне она представляется/ как бы/ разделенной на две части/ в первой/ призывание/ Отче наш/ затем три прошения/ эти три прошения/ ясно/ представляют собой/ молитву сыновства/ но не относительно сыновства/ как мы/ то есть/ мы блудные дети/ нашего Небесного Отца/ мы колеблющиеся/ ищущие/ а это слова/ которые только мог сказать совершенный человек/ который есть совершенный Бог/ это молитва/ сыновства/ в полном смысле этого слова/ а затем/

идут прошения/ которые/ как мне кажется/ к этому сыновству ведут/ или/ которые для нас могут служить/ путеводной звездой....

У духовним поукама проповедници прибегавају и аргументацији, нарочито приликом теоријско-богословског заснивања неког постулата, излажући ланац дефиниција, судова, закључака чија логика омогућава да се продре у унутрашњу везу међу појмовима, догађајима и предметима.

Након информативно-наративног дела следи поучно-интерпретативни део проповеди, који представља одраз дидактичког карактера овог жанра. Овде се износе објашњења јеванђељских догађаја, поступака и речи одређених личности из библијске историје или појединих фрагмената из Светог Писма. Граница између информативно-наративног и интерпретативног фрагмента у проповеди обично се јасно означава изменом говорне модалности (наводимо пример из божићне проповеди Патријарха московског и све Русије Алексија Другог, у тонском запису):

*...волхвы/ от востока **пришли**/ они увидели необыкновенную звезду/ которая **привела** их в Вифлеем/ и они **принесли**/ богомладенцу Христу/ свои дары/ золото/ ливан/ и смирну/ так **произошло**/ Рождество Христово/ то событие/ которое мы сегодня/ с вами/ торжественно/ **готовимся отметить/ начинается**/ христианская эпоха/ с пришествия в мир/ Спасителя мира/ второе Лицо Святой Троицы/ **приняло** плоть человеческую/ **жило** среди людей/ оставило нам учение/ святое Евангелие/ которое нам/ **указывает** путь/ жизни/ как **надо жить**/ и **мы должны следовать/ учению Христа Спасителя/ Спаситель** сказал/ **будьте совершенны**/ как Отец ваш небесный/ совершен есть/ и **мы должны совершенствоваться/ должны украшаться** добрыми делами христианской жизни/ **мы должны любить** Бога/ всем сердцем всею душою/ всем помышлением своим/ и ближнего своего **любить**/ как самого себя/...*

Наведени фрагмент показује да се индикативне глаголске форме, које доминирају у информативно-наративном делу (*пришли, начинается, указывает*) замењују иреалним формама – кондиционалом и модалним глаголима (*будьте совершенны, должны любить* и сл.).

За интерпретативни део проповеди карактеристична је висока фреквентност конструкција са модалним значењима морања и могућности, што се постиже употребом модалних предикатива *должен, надо, необходимо* са инфинитивом, на пример: ...во избежание вот всего этого/ такого исхода/ *необходимо*/ постоянно/ *очищать* свою душу/от разльных страстей/ которые живут/ и воюют/ в нашей душе/ *укреплять*/ свою душу/ нравственно/ тем самым/ и *давать* ей/ силы/ для борьбы/ с искушениями/....

У значењу некатегоричког императива у интерпретативном делу проповеди користе се и форме будућег времена: ...вот дорогие мои братья и сестры/ вооружившись на брань/ против всякой скверны и греха/ этими словами апостола Павла и Господа нашего Иисуса Христа/ простим/ друг другу/ примирившись друг с другом/ с собой в своей совести/ и с Богом / *начнем* подвиг поста...

Семантика могућности, која је такође карактеристична за интерпретативни део проповеди, експлицира се уз помоћ форми кондиционала: ...конечно *хотелось бы*/ чтобы все мы/ все-таки/ *сохранили* в себе/ замечательное вот это качество/ человеческое достоинство/ критерии человеческие/ веру в Бога/ в справедливость/ в искренность/ в любовь/ в добро/ и чтобы это/ мы *пронесли* через всю жизнь...

Последњи структурно-композициони део проповеди јесте закључак, у којем се најчешће употребљавају три елемента: резимирање или рекапитулација са навођењем неког места из Светог Писма и убедљивом поуком, патетички део, пригодно везан за проповед, који треба да буде круна излагања, и доксологија или молитва, као крај закључка и целе проповеди. Пошто закључни део проповеди представља њену емоционалну кулминацију, често се завршава речима из Светог Писма или молитвом. Веома често се у овом делу користе и стандардизоване молитвене формуле типа: *Аминь! Да будет так! Богу нашему слава во веки, аминь!*, као и одређене жеље упућене слушаоцима: *Вот собственно и все, что я хотел сказать. Храни вас всех Господь! Дай Бог вам успехов, терпения в исправлении своих недостатков и своих ошибок! Мир вам и вашему дому!*

По типу излагања проповед представља монолог. Међутим, у литератури је општеприхваћено мишљење да монологски исказ пастира ипак поседује и обележја спољне, унутрашње и дубинске дијалогичности.

Спољна дијалогичност литургијске речи пастира реализује се у усмерености његовог обраћања слушаоцима, она манифестује статус слушаоца и карактер узајамних односа између проповедника и оних којима је његова реч упућена. Овај тип дијалогичности експлицира се увођењем језичких форми које су фреквентне у дијалогској ситуацији општења – обраћања, упитних исказа, упитно-одговорских целина и слично.

Унутрашња дијалогичност могућа је у случајевима када се у монологски контекст уводи интертекст („чужое слово“) – сентенце, изреке светих Отаца и учитеља Цркве, паремије и сл. Специфичност инкорпорирања интертекста у проповед састоји се у приоритету директног над индиректним говором.

Дубинска дијалогичност уочава се у случајевима када се у текстове проповеди уводе фрагменти сакралних текстова – Светог Писма и молитословља. При молитвеном обраћању Богу, Богородици, Анђелима, Светима појављује се посебан, трансцендентни адресат коме се беседник обраћа.

У зависности од услова комуникације адресат може бити активни и пасивни, масовни, колективни или појединац, безлични и лични, непосредни или посредно присутни. На основу тога обично се издвајају два основна вида комуникације проповедника са паством – лична и јавна. Јавна комуникација може бити колективна и масовна, а разлика између њих састоји се у постојању или непостојању обратне везе између проповедника и слушаоца и коришћењу техничких средстава translације говора. За проповед као језгрени жанр сакралног стила карактеристична је припадност сфери колективне комуникације, будући да је пастирска проповед заправо јавни говор који је упућен колективном адресату – верницима сабраним на богослужењу. Пастирска проповед, исто као и црквена посланица, реализује се и у условима масовне комуникације, пошто савремена техничка средства омогућавају црквеним проповедницима да битно шире

аудиторијум коме се обраћају путем радија, телевизије и других средстава јавног информисања. Поред колективне и масовне комуникације, у литургијској проповеди заступљена је и лична комуникација, пошто језичка организација говора проповедника омогућава стварање утиска да се он обраћа сваком слушаоцу понаособ.

Текстови проповеди реализују се и у хиперкомуникацији као специфичном виду говорног општења који је актуелан искључиво у сакралној сфери, а манифестује се при читању молитвословља и Светог Писма или њиховом цитирању у пастирској проповеди, црквеној посланици или у текстовима других жанрова сакралног стилског комплекса. Формално обележје хиперкомуникације јесте асемантичност интонационог обликовања говора, која се реализује у ритмизацији звучања духовних текстова, као и у интонационој неизражености синтаксичке структуре исказа и синтаксичких веза између његових делова (ово је нарочито карактеристично за псалмодирање, делимично и за возглашавање). Присуство фрагмената из сакралних текстова – Светог Писма и молитвословља - представља обавезну компоненту проповеди.

Дијалогски карактер проповеди укључује и обележја симетричности и обележја асиметричности у односу између учесника ситуације општења. С једне стране, свештенослужитељ и верници јесу партнери у комуникацији, пошто их обједињава Христос; с друге стране, верници доживљају проповедника као духовног оца и учитеља који у хијерархији односа у литургијској заједници има више место од верника. Овде се, наравно, не може говорити о директној субординацији (као у случају комуникације између управника и подређеног службеника), али је јасно да проповедника верници доживљавају као особу која поседује ауторитет. Коегзистенција асиметричних и симетричних односа између говорника и слушалаца налази свој језички израз у фреквентној употреби глаголских форми другог и првог лица множине. Форме другог лица множине представљају маркер асиметричних односа између проповедника и верника, док

форме првог лица множине представљају језички израз симетричности адресанта и адресата проповеди.

Комуникативна својства проповеди условљавају и њене лингвистичке карактеристике. Најмаркантније обележје проповеди јесте коегзистениција архаичних и савремених језичких јединица, односно елемената црквенословенског и савременог руског књижевног језика.

На фонетском нивоу специфичност звучања проповеди, како је утврђено анализом репрезентативног корпуса аудио записа, састоји се у напоредном реализовању архаичног мелодијско-тонског и савременог динамичко-експираторног карактера акцента. За израз црквених проповедника карактеристична су обележја која се везују за традиционалну црквенословенску изговорну норму – чување квалитативних и квантитативних одлика вокала у неакцентованим позицијама, типа [o] *нисп[о]сланиш*, изговарање акцентованог нелабијализованог *e* после палатализованих сугласника, *ж*, *ш* и *ц*, типа *возне[с'эт]*, *ду[шэ]ю*, као и традиционално црквенословенско изговарање неких наставака у граматичким облицима, типа: *Свят[аго] Духа*. За интонациону организацију проповеди карактеристични су принципи пропорционалности и симетричности у сегментацији (рашчлањивању) говорног низа, што пружа утисак ритмизације исказа. Такође, присутне су такве варијанте интонационих модела које се карактеришу акустичком истакнутошћу скоро сваке речи унутар синтагме, што представља својеврстан корелат архаичном, музикалном акценту.

На нивоу лексике архаизација израза манифестује се у широкој заступљености црквенословенизама. При томе, заступљени су не само црквенословенизми који имају формалне фонетске или творбене показатеље (типа: *богоусыновление; врата Великого Поста; агнец Божий; восчувствовал*), него се запажају и такозвани лексички словенизми, који нису подвргнути стилистичкој и семантичкој асимилацији у односу на савремени исказ (рецимо, *страсть* у значењу *страдание, зреть* у значењу *видеть*).

На морфолошком нивоу међу архаичне елементе говорне организације проповеди можемо уврстити императивне форме које представљају везу глагола у трећем лицу једнине са речцом *да*, на пример: *да обновится верующая Русь; да возвысится подвиг молитвенный в жертвенный подвиг*. Такође, међу архаичним синтаксичким структурама карактеристичним за савремену православну проповед можемо издвојити постпозицију конгруентног атрибута, на пример: *в день памяти святителя Божия; будем искренно любить богослужение церковное*. Ова инверзивна конструкција нарочито је присутна у семантички битним сегментима, који садрже атрибуте као што су: *Божий, церковный, духовный, небесный, Господний, Христов*.

Систем стилских изражајних средстава у проповедима. Дидактичност излагања најважнијих постулата православне вере, препорука везаних за свакодневни живот (ортопраксију) и духовних поука, као и емоционално маркирање информација које се излажу у проповедима постижу се и захваљујући високој фреквентности стилских изражајних средстава, пре свега тропа и стилских фигура. Познато је да реторске или стилске фигуре представљају такве облике изражавања који посебно истичу информацију и појачавају њен смисао у тексту.

Најчешћа стилска фигура у проповеди јесте понављање. Под њим се подразумева општи назив за стилска изражајна средства којима се постиже понављање јединица у говорном низу на начин уочљив за слушаоца или читаоца. Понављање се, међутим, може састојати и у одвајању одређеног слога или корена, а у појединим случајевима и у одвајању читаве речи.

Стилистичка функција понављања састоји се у формирању стилистичке доминанте, а зависи од лексичког значења елемената који се понављају. Истовремено, за понављање је карактеристична и функција обликовања текста, која се састоји у разлагању мисли, њеном концентрисању у говорним фрагментима, композиционом повезивању појединих делова исказа. Поред тога, понављањима је својствена и функција емфатизације исказа.

У проповедима на руском језику доминирају лексичка понављања која представљају редупликацију једне речи или синтагме. Најчешће се понављају именице и придеви. Понављање именица у тексту посланице по правилу пажњу читаоца или слушаоца управља на кључне појмове доктрине православног хришћанства. Понављање придева обично се спроводи у циљу изазивања одређене емоције у контексту одређеног догађаја у животу Цркве који се описује у проповеди.

Постоји више типова лексичких понављања. Један од најефектнијих јесте понављање краја првог у иницијалном делу другог фрагмента, као у примерима: *Вразумляя постоянно своих взрослых прихожан, приходские пастыри должны особенное внимание обратить на детей. Дети легче усваивают сообщаемое им знание и что отчетливо твердо усвоено в детстве, то у человека остается на всю жизнь; Можно только себе представить ту радость, которая охватила жен-мироносиц, когда они слышали эти удивительные слова. Слова, продолжающие наполнять нас восхищением и радостью, в то время, когда мы приближаемся к пустому гробу и размышляем о Тайне нашего спасения в Воскресении Господа нашего Иисуса Христа!* Поред ових, такозваних контактних лексичких понављања, постоји и могућност прибегавања дистантним понављањима, код којих су елементи што се понављају оделени другим елементима текста. Најчешће се среће такозвано неуређено понављање, односно епимон, као што је случај у следећем примеру: *По этой причине Христианство церковное, православное требует от человека подвига и в этом смысле эта религия не только истинная, но и элитарная для избранных. Только избранничество здесь не сословное, не классовое, но всечеловеческое: все труждающиеся и обремененные призываются Спасителем. И все же мало кто приходит. Воистину, много званых, но мало избранных.* Из овог примера види се да се функција ове врсте понављања састоји у интензивирању експресивности текста проповеди посредством вишекратног понављања супстантивизираниог партиципа **избранный** и истокоренске лексеме **избранничество**, која сугерира свестан однос према вери као лични избор

следовања за Христом и уједно печат изабраности сваког човека који је поверовао у Господа. Или, из једне васкршње проповеди: *Все лица наши радостные, но радость эта – духовная, не земная, ибо мы не о чем-то радуемся, а обо всем, за всех и за вся [...]. Св. Апостол Павел преподал нам свое духовное завещание словами: «всегда радуйтесь, за все благодарите Бога и непрестанно молитесь».* Овде се вишекратним понављањем истокоренских лексема *радость, радостный* и *радоваться* сугерира доминантно осећање највећег хришћанског празника – Васкрса, радост од Христове победе над смрћу и наше победе над светом, телом и непријатељем нашега спасења. Овакве психоллингвистичке асоцијације изазивају адекватно расположење код слушајалаца и формирају њихов однос према предмету говорења.

Поред неуређених понављања (епимона), за проповеди су карактеристична и ауређена понављања, као што су анафора, епифора и прстенасто понављање. Лексичка анафора састоји се у понављању иницијалног дела исказа, на пример: *Слава и честь всем любящим Иисуса Христа, верующим в Него. Слава и честь труждающимся и обремененным, пришедшим к Нему и принявшим Его благое иго православно-христианского образа жизни...* Овај пример показује да лексичка анафора помаже беседнику да своју мисао исказује једним посебним поретком који придаје изражајност, ритмичност и експресивност ауторском исказу. Исти ефекат постиже се и лексичко-граматичком анафором: *Пусть Господь благословит усилия по воспитанию детей-сирот в Вашей епархии, труды и молитвы матушки Игумении и сестер монастыря [...]. Пусть те, кто будут жить в этом удобном и хорошо оснащенном здании, всегда пребывают под благодатным покровом Божией Матери. Пусть Сама Пречитая Дева, скорая Заступница и Небесная Мать всех сирот, всегда будет в этом доме Хозяйкой и управительницей....*

У проповедима су такође присутне и епифоре као понављање финалних делова исказа (на пример: *Возвращаясь к Отцу Небесному, они снова пользуются Его дарами: очищаются в своей совести, наполняются миром и любовью, становятся своими для Бога, а для врагов – страшными: с нами Бог, разумеите*

языцы и покаяйтесь, яко с нами Бог! Страхаша вашего не убоимся и не смутимся, ибо с нами Бог!). Као што се из датог фрагмента види, епифора ствара посебан ефекат логичког и емоционално-експресивног завршавања мисли аутора на основу понављања семантички релевантних речи на крају сваког сегмента исказа (у овом случају понављају се речи познате богослужбене химне која представља реминисценцију на пророштво Исаијино, што исказу придаје додатну сугестивност).

Поред анафоре и епифоре, у проповедима на руском језику наилазимо и на случајеве такозваног прстенастог понављања, односно понављања компоненте или групе компонената у почетку и на крају исказа, на пример: *Истина без любви, не есть истина. Любовь без истины, не есть любовь*. Овај пример показује да прстенасто понављање за сакрални дискурс стилистички релевантних речи представља средство постизања ритмичке организације исказа, али исто тако и емоционалну доминанту проповеди у целини.

Посебан тип лексичког (или лексичко-граматичког) понављања налазимо у примерима имплицитног присуства истог глаголског облика, на пример: *Ангелы Тебе приносят пение, небеса – звезду, пустыня – ясли. А мы что? Ничего, ибо все, что мы имеем, Твое есть* (исти исказ са експлицитно израженим поновљеним глаголским и заменичким облицима изгледао би овако: *Ангелы Тебе приносят пение, небеса [Тебе приносят] звезду, пустыня [Тебе приносят] ясли.. А мы что [Тебе приносим]? Ничего [Тебе не приносим], ибо все, что мы имеем, Твое есть*.

Лексичка понављања карактеристична су за већину композиционих елемената проповеди: налазимо их у иницијалном, у информативно-наративном, затим у дидактичко-интерпретативном и у финалном делу проповеди. У зависности од конкретног места у композиционо-структурној схеми проповеди, лексичка понављања имају не само опште, него и извесне парцијалне функције.

Тако, коришћење лексичког понављања у иницијалном делу проповеди, који представља обраћање свештенослужитеља реципијентима, а може бити праћено и

празничним поздравом, условљено је неопходношћу стварања потребног емоционалног расположења ради адекватне рецепције главног дела проповеди.

У информативно-нарративном делу проповеди, који представља везани текст који може имати форму наратије, дескрипције или расуђивања, лексичка понављања по правилу служе као средство дочаравања поступног обликовања мисли проповедника, али исто тако она доприносе формирању посебног односа слушалаца према догађају који је предмет разматрања.

У дидактичко-интерпративном делу проповеди понављање кључних речи обично не само што појачава њихову семантику формирајући стилистичку доминанту текста, него ствара и експресивни ефекат, веома битан за овај значајан фрагмент проповеди.

Напокон, коришћење лексичких понављања у финалном делу проповеди, који обично представља фрагмент мањег обима где се износи емоционално обраћање реципијентима, упућују празничне честитке, топле жеље, а излажу се и поуке Отаца и Учитеља Цркве и представника црквене јерархије, дозвољава да се оно што је до тада прочитано или примљено на слух доживи и на емоционалном нивоу.

Поред лексичких понављања, у текстовима проповеди присутан је и синтаксички паралелизам, који представља понављање одређених синтаксичких конструкција у говору: *Указал нам Спаситель наш где Его искать: «Ибо где двое или трое собраны во имя Мое, там Я посреде их (Матф. 18, 20). Вот где жилище, где покой Свой имеет Сладчайший Иисус наш, там место Его, где двух или трех любовь искренняя, любовь нелицемерная соединяет Христа ради. Или: Знаем мы, что не найдем мы Его там, где царство свое распространяют лукавые и властолюбивые Ироды, губящие человеческие души [...], устраивающие кровопролитные войны для преумножения своего временного благополучия, для усиления своей проклятой власти* (у првом примеру синтаксичка понављања се односе на адвербијале места изражене заменичким прилозима, а у другом – на

партиципе, с једне, и адвербијале циља изражене падежним обликом са предлогом, са друге стране).

У текстовима проповеди често се користе и антитезе, које су изграђене по принципу контрастирања, односно супротстављања појмова, представа, теза, стања, при чему су најчешће те антитезе састављене од бинарних компонената, на пример: *Вопросы исчезают, они становятся ответами; Господь с нами! А ежели Господь с нами, кто против нас?; В этом мы видим промыслительное указание ма то, что только из страданий за Истину порождается чистая неподкупная радость, а радость без страданий, украденная грешная радость, сама по себе вовсе и не радость.*

За проповеди је такође карактеристична висока фреквентност коришћења епитета. Они се могу поделити на две групе. Прву групу сачињавају придеви са значењем особине која представља духовни смисао предмета или појава (*благие заветы, благородная миссия просвещения и благотворительности, всесильная помощь Божия, беззаконные сборища. живоносные традиции наших благочестивых предков, упование на Бога Живаго*), док другу групу сачињавају низови епитета који представљају сукцесивни низ од неколико епитета уз одређену именицу (*Христианство – это нынешний день, это живая, божественная, действенная сила; ...там место Его, где двух или трех любовь искренняя, любовь нелицемерная соединяет Христа ради; Поэтому важной и ответственной задачей является воспитание юношества...*).

Тakoђе се често прибегава елативним епитетима, који повећавају изражајност исказа и доприносе стварању посебне дозе емоционалности и експресије. Овамо спадају епитети који изражавају највиши степен особине (*неистоцимое богатство, преизбыточествующая благодать, жизнь вечная, невиданная прежде свобода, совершенная радость, подлинное смирение, истинные чада Церкви*). И епитети су, као и лексичка понављања, присутни у свим структурно-композиционим елементима проповеди. Карактеристичну функцију они имају у уводу проповеди, када се користе за изражавање посебног уважавања које беседник

негује према адресату и као такви представљају обавезну компоненту у обраћању свештенослужитеља лицу или лицима којима је проповед упућена, на пример: *Ваше Блаженство, Блаженнейший Предстоятель Святейшей Кипрской Православной Церкви, возлюбленный о Господе нашем Иисусе Христе Собрат и Служитель у Престола Божия!; Всечестные Архипастыри! Досточтимые отцы, возлюбленные братья и сестры, дорогие дети!*. Оваква позитивна маркираност омогућава да реципијент проповеди већ у самом почетку формира благонаклон став према садржају који ће бити изложен у даљем тексту.

У завршном делу проповеди такође су доминантни епитети који треба да допринесу разоткривању унутрашњег, духовног смисла предмета и појава, на пример: *Сердечно поздравляя вас, преосвященных архипастырей и пастырей и весь благочестивый болгарский народ с отмечаемым торжеством, желаем мира и процветания Святейшей Болгарской Церкви и болгарскому народу на многая и благая лета!; Молим Всемилостивого Бога о помощи этому святому делу и желаем благословенных успехов; Сердечно желаю Вам творческих успехов, духовного возрастания и благодатного укрепления в жизни во Христе. Приобщайтесь к неистощимому богатству – духовному наследию Святой Православной Церкви.*

На тај начин, реторске фигуре и тропи (лексички, контактни и дистантни облици понављања, синтаксички пралализам, антитезе, поређења, епитети) који се веома често користе у жанру црквених проповеди представљају значајно емоционално-експресивно средство преношења катихетске и мисионарске усмерености поруке Цркве, али и формирања посебног, духовног погледа на свет код реципијената.

Битно конститутивно својство жанра проповеди јесте и интертекстуалност или такозвана полифонија текста (у терминологији Михаила Бахтина). Као основне жанрове који се преузимају, односно инкорпорирају у проповед можемо навести следеће: јеванђељско и апостолско штиво намењено за одређени дан; литургијски текстови: тропари, кондаци, стихире и слично; текстови чинова светих Тајни; други

новозаветни и старозаветни текстови. Поред тога, веома често се користе и текстови из дела светих Отаца или из житија Светих, пролога, синаксара и слично. Понекад се прибегава коришћењу директног говора уопштеног лица, када се овим стилским поступком постиже већа живост и динамичност у излагању.

У формалном погледу ово преузимање текстова или фрагмената текстова може бити потпуно, дакле идентично и по синтаксичкој структури и по лексичком саставу, или непотпуно, тако да се преузме синтаксичка структура одређеног текста уз делимичну измену лексичког састава, или се преузму кључни лексички елементи уз измене у синтаксичкој структури.